

auro

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV)

invento

març 2022

número 04

ESTVDIS

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS: 125 ANYS AGREGAT A BARCELONA -05-

Josep Maria Sarabia i Roig

EL PLA DE BARRIS DE LA VERNEDA I LA PAU -09-

RECORDS DE LA LLUITA PER UN BARRI MILLOR -13-

Societat d'Estudis de La Verneda de Sant Martí

EL PLAN PARCIAL LEVANTE NORTE -23-

L'ASSOCIACIÓ SANT MARTÍ ESPORT (ASME) -33-

ASME

EL REC COMTAL I LA TORRE DE SANT JOAN: ORÍGENS DEL CLOT-POBLENOU -38-

Joan Fuguet Sans

HISTÒRIA DEL FOMENT MARTINENC -44-

Josep Maria Solé i Sabaté

TALLER D'HISTÒRIA

CRÒNICA NEGRA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ -49-

PUBLICACIONS

CRÒNICA FOTOGRÀFICA DE BARCELONA (1833-1986) -53-

CONSTRUCTORES DE CIUTAT: SANT MARTÍ -54-

DOCUMENTS

EXCURSIÓ A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1879) -55-

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS: UN PROJECTE VEÏNAL -56-

PATRIMONI

LA CREU DE TERME DE SANT ADRIÀ DE BESÒS -63-

EXPOSICIONS

HISTÒRIA DE LA PALMERA DE SANT MARTÍ -64-

ESTEVE LUCERÓN, LA PERONA, L'ESPÀI I LA GENT -69-

EN LÍNIA

ARXIUHISTORICPOBLENOU.CAT -70-

ANTIC MUNICIPI

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS, PULMÓ INDUSTRIAL DE BARCELONA -71-

Jordi Nadal, Xavier Tafunell

TEXTS BÀSICS

APUNTS PER A UNA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -79-

Comissió de l'Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals

mapa web

altzadiako.wordpress.com

INDRETS
 RAONS PER VISITAR A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
 1. PATRIMONI ARQUITECTÒNIC HISTÒRICO-ARTÍSTIC

Aquest és el primer llistament d'un conjunt d'espècies amb els que la rectoria **EL RERROT**, amb la col·laboració de la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV), vol proporcionar una llista de raons de gran interès que tenim el barri.

Per conèixer espècies noves que estan al Tercer del Patrimoni Arquitectònic, Històric-Artístic de la Ciutat de Barcelona de l'Ajuntament. La major part se centren en el nucli antic, dins del pare de Sant Martí: Espluga Vella, la rectoria, Tants cementiris i les tres masies (Can Plana, Can Cladera i Can l'Aracó).

Després hi ha les dues illes de cases que va construir la "Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Catalunya y Baleares" (La Caixa) entre els carrers "El Aracó", "Guigovós", "Trabal" i "Sant Ferran". Finalment, les cases del passatge d'Antoni Gual (entre "Banc de Roda" i "Espresso").

Totes aquestes espècies formen part de la protecció de ser: **Plan Cultural de l'Estratègia Local (PCEL)**, una categoria que es reconeix actualment per a la quarta masia del barri, Can Riera, situada al final del carrer Casallera.

es EGLÉSIA VELLA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS es

L'església vella de Sant Martí de Provençals és el centre del nucli antic del barri, a la plaça d'Agust Julià, juntament amb la rectoria, les restes del antic cementiri i les masies. Les primeres mencions del temple es remunten a la seva destrucció per part d'Alfonso VIII el 1192. El 1592 passa de dependre de la parròquia de Sant Andreu a la de Santa Maria del Mar.

A mitjans del segle XV ja va agafar la seva forma actual. Se sap que el remol del campanar, d'estil barroc, és de 1688. Les successives destruccions del 1809 ("Setmana Tràgica") i de la Guerra Civil van portar a una reconstrucció que és encara visible.

El 2017, començant el 2706 anys de la mort del sant, es van fer profundes reformes i es va col·locar un nou timpà a la portada (posteriorment s'han afegit les dues estelles de Sant Pere i Sant Pau).

És molt característic l'arc que uneix el cor de l'església amb la casa parroquial. Aquesta rectoria va ser la seu de l'Ajuntament del poble de Sant Martí de Provençals a què es va treballar a finals del segle XIX a la plaça Valeri Almirall del Clot. L'edifici, a més, té funcions de jutjat i presó.

Des de mitjans del segle XIX, tots els cementiris parroquials es van anar tractant als nous que s'anaven construint. Les restes del de Sant Martí van anar a parar, el 1804, al de Sant Andreu.

INDRETS

❖ Racons vernedencs per visitar.

RUTES

- ❖ Guia per fer un recorregut pels indrets que cal conèixer del barri.
- ❖ Catàleg del patrimoni municipal.
- ❖ Art als carrers.

PUBLICACIONS

- ❖ Records de la lluita per un barri millor: l'Associació de Veïns de La Verneda Alta (2004).
- ❖ Petita Història de La Verneda de Sant Martí (2019).
- ❖ Mapa turístic de La Verneda de Sant Martí (2021).

Ocells a La Verneda de Sant Martí

Totes les espècies d'ocells vistos a La Verneda de Sant Martí els últims 6 anys (2016)

Recopilat per Òscar Bargalló
 Font: www.ornitho.cat

LLEGENDA

- Frases: Nom català
- Nom científic
- Nom popular
- Nom local
- Nom anglès
- Nom francès

SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

inici

❖ SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV): més de 40 anys divulgant la història del barri.

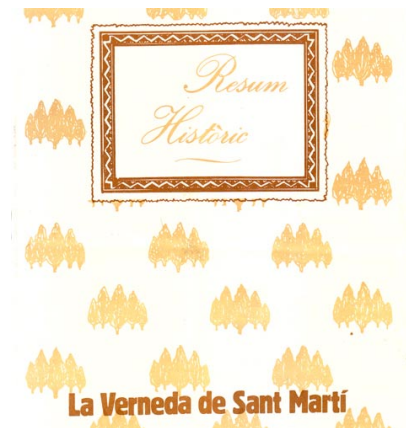
NOTÍCIES / NOVETATS

❖ Actualitat de les activitats de la SELAV.

CONTACTE / DONACIONS

❖ Correu electrònic:
 lavernedadesantmartise@gmail.com

❖ Donacions:
 ES30 0081 7013 9900 0188 5090

- ❖ Butlletí "auro invento".
- ❖ Resum històric de La Verneda de Sant Martí (1981).
- ❖ Itinerari. La Verneda de Sant Martí. I. Nucli antic (1981).

EXPOSICIONS VIRTUALS

- ❖ Grans fotògrafs a La Verneda de Sant Martí.
- ❖ La Verneda de Sant Martí a vol d'ocell.
- ❖ Masies i fàbriques a La Verneda de Sant Martí.

RECURSOS DIDÀCTICS

- ❖ Ocells a La Verneda de Sant Martí.
- ❖ Romanço de Sant Martí de Provençals.
- ❖ Ensenyem Sant Martí.

EL BARRI EN XIFRES

- ❖ Indicadors socioeconòmics (2020, 2016, 2012).
- ❖ Salut als barris (2014).

NOMENCLÀTOR

❖ Els noms dels carrers.

BUTLLETÍ AURO INVENTO

- ❖ Desembre 2020.
- ❖ Març 2021.
- ❖ Juny 2021.
- ❖ Novembre 2021.
- ❖ Març 2022.

EXPOSICIONS VIRTUALS DE LA SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Grans Fotògrafs a La Verneda de Sant Martí

Tardor 2019
 altzadiako.wordpress.com
 lavernedadesantmartise@gmail.com

Records de la lluita per un barri millor: l'Associació de Veïns de La Verneda Alta

Societat d'Estudis de la Verneda de Sant Martí

Canal de Barcelona

SOCIETAT d'estudis

NOMENCLÀTOR VERNEDENC

Vint nous noms de carrer han estat aprovats per la Ponència del Nomenclàtor de l'Ajuntament de Barcelona. Nou d'ells amb noms de dones. Continua, doncs, la política de discriminació positiva per intentar apropar la igualtat. Només un vuit per cent del nomenclàtor està dedicat als noms de dones (a La Verneda de Sant Martí és més del vint per cent).

Degut a la insistència de la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV), aquesta serà la darrera ocasió en què es decideixin les propostes de nous noms de carrers sense el vistiplau del Consell de Memòria Democràtica i Patrimoni del Districte de Sant Martí. Fins ara, aquest consell es veia forçat a aprovar les propostes a correuita sense haver tingut cap participació en la presa de decisions. Ara, s'ha creat un grup de nomenclàtor dins del Consell que tractarà les propostes sentint la veu de les diferents entitats del districte que treballen en la història dels seus barris. A La Verneda de Sant Martí, les darreres incorporacions van ser les dels carrers José Garrido, Gretel Ammann i Lola Iturbe, tots tres a la nova promoció d'habitatges a l'antiga planta embotelladora de Coca-Cola del final del carrer Guipúscoa.

La SELAV està ultimant la primera part d'una proposta per incloure al nomenclàtor noms relacionats amb indrets específics del barri, és a dir, masies i fàbriques (vegeu **aurò invento** número 00, de desembre de 2020). Com que fins ara l'Ajuntament no consultava als coneixedors de la història del territori, s'ha produït el sense sentit de què entre els tres nous carrers esmentats del carrer Guipúscoa, no hi ha cap que porti el nom de Molí de La Verneda. La planta de Coca-Cola es va construir sobre les restes d'aquest molí que donava nom al camí de La Verneda i, de retruc, al propi barri.

La proposta de la SELAV, treballada durant més de dos

Inauguració del faristol de la plaça de La Palmera (22 de novembre de 2017)

S'ha produït el sense sentit de que entre els tres nous carrers esmentats del carrer Guipúscoa, no hi cap que porti el nom de Molí de La Verneda. La planta de Coca-Cola es va construir sobre les restes d'aquest molí que donava nom al camí de La Verneda i, de retruc, al propi barri

anys pels membres del Taller d'Història de La Verneda de Sant Martí, no inclou, per ara, les zones del barri afectades per les obres de l'estació intermodal de La Sagrera ni del polígon industrial. En el moment que quedin definitivament definides, s'afegiran noves propostes abans de ser envaïts pels noms dels carrers que venen de l'altra banda de les vies del tren, com ja va passar (per sorpresa i sense consulta, com sempre) amb el carrer Bonaventura Gispert que va substituir el vernedenc de Riera d'Horta.

Altres possibilitats per recordar la història d'alguns

La ruta "La Verneda de Sant Martí Negra" s'incloua al programa de la Barcelona Negra 2022

indrets del barri poden ser instal·lar faristols (com el de la plaça de La Palmera); posar plaques commemoratives (com la que recorda al que va ser president de l'associació de veïns Sant Martí de Provençals a la plaça dels Porxos); millorar els pals informatius que indiquen diferents edificis del barri o les plaques que descriuen alguns equipaments com els circuits esportius; crear "bancs personalitzats" com els d'alguns parcs d'arreu del món; posar banderoles als fanals que recordin la biografia de personatges que donen nom a la plaça o carrer (la SELAV i el Grup de Dones Les Vernedes estan treballant en un projecte de cara al Vuit de Març de l'any vinent)...

LA SELAV AL DIA

La SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ ha engegat una nova activitat: el Cicle de Xerrades sobre la Història de La Verneda de Sant Martí. Després de les sessions del Taller d'Història del Barri dels dijous i divendres al matí, calia una activitat que cobrés la darrera hora de la tarda. Les xerrades tenen lloc al Centre Cívic Sant Martí, els dilluns a

Altres possibilitats per recordar la història d'alguns indrets del barri poden ser instal·lar faristols; posar plaques commemoratives; millorar els pals informatius que indiquen diferents edificis del barri; crear "bancs personalitzats"; posar banderoles als fanals que recordin la biografia de personatges que donen nom a la plaça o carrer...

Programa del segon Cicle de Xerrades sobre la Història de La Verneda de Sant Martí

CICLE DE XERRADES SOBRE LA HISTÒRIA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2)

Centre Cívic Sant Martí (Selva de Mar, 215)

A càrrec de la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV) (WEB: altzadiako.wordpress.com/ / CORREU-E: lavernedadesantmartiSE@gmail.com)

Dilluns, 28 març 2022, 19:30, sala 606
CRÒNICA NEGRA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

La seguretat al barri. Dades de l'Índex de Victimització. El pistolisme dels anys 20 a les fàbriques del barri. El tiroteig de la caserna de la Policia Armada. Les manifestacions racistes de 1982. Els enderroc provocats per l'alumini als barris de La Pau i Via Trajana. Explosions, incendis i accidents laborals.

Dilluns, 4 abril 2022, 19:30, sala 606
ELS NOMS DELS CARRERS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Carrers que venen del Poblenou. Carrers, places i jardins amb nom de dona. Els pedagogs de La Pau. 150è aniversari del naixement de Francesca Bonnemaison. 125è aniversari del naixement de Mercè Capcir. 125è aniversari del naixement de Conxita Badia. Nomenclator: el terror dels carters. Els espais sense nom.

Dilluns, 25 abril 2022, 19:30, sala 606
FA 125 ANYS: L'AGREGACIÓ DELS POBLES DEL PLA A BARCELONA AL 1897

El final de la Guerra de Successió. El Decret de Nova Planta de 1716. Creació dels pobles del Pla de Barcelona: Santa Maria de Sants, Sant Vicenç de Sarrià, Les Corts, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Joan d'Horta, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. El Pla de l'Exemple de Cerdà al poble de Sant Martí de Provençals. L'agregació a Barcelona el 20 d'abril de 1897.

Dilluns, 2 maig 2022, 19:30, sala 606
ARBRES I PARCS A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Els parcs de Barcelona. La lluita per les zones verdes. El parc de Sant Martí. L'Atlas de Biodiversitat. Observar els ocells al barri. Arbres d'Interès Local. Tipologia dels arbres de La Verneda de Sant Martí. Una verneda sense verns.

Dilluns, 9 maig 2022, 19:30, sala 606
DIABLES I GEGANTS A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

La cultura popular al barri. La Colla de Diables de la Verneda i Guispiers de Sant Martí. La Colla Gegantera de La Verneda-Sant Martí. La festa del Popularr. Història de la Festa Major.

Dilluns, 16 maig 2022, 19:30, sala 606
ILLES DE CASES CERDÀ A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

El Pla Cerdà: un exemple de Barcelona a mitjan segle XIX. Tipologia de les "mansanes" de Cerdà. Alteració del projecte original. L'aplicació del Pla Cerdà a l'antic poble de Sant Martí de Provençals. Les illes de cases al barri actual.

Dilluns, 23 maig 2022, 19:30, sala 606
LA VERNEDA DE SANT MARTÍ: UN NOU BARRI FERROVIARI

El tren a la Verneda de Sant Martí des del 1854. La nova estació ferroviària de La Sagrera: rodalies, alta velocitat, metro, parc lineal. Transformacions socials generades pel canvi d'ocupació del territori. Més de tres mil nous habitatges al voltant de Can Riera. Els nous equipaments. El dipòsit d'aigües pluvials.

Dilluns, 30 maig 2022, 19:30, sala 606
TESTIMONIS DE LA HISTÒRIA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

La construcció de la història del barri mitjançant la història oral. La "Biblioteca Humana": així ho recordem.

dos quarts de vuit.

Al catàleg d'itineraris per conèixer el barri s'han afegit "La Verneda de Sant Martí Negra", un recorregut pels indrets on van passar fets luctuosos, des de l'època del pistolisme de fa cent anys a l'actualitat (a les pàgines centrals d'aquest número es troba l'estudi de documentació que va generar aquesta idea) i "Botigues vernedenques cinquantenàries", una ruta pels comerços amb més història del barri. Propiament s'estrenarà "Guipúscua: l'eix vertebrador del barri", un passeig de punta a punta del carrer.

Amb la inauguració de la nova biblioteca Gabriel García Márquez, prevista pel dia 21 de maig, la col·lecció local augmentarà i permetrà a les persones interessades aprofundir en la història del barri, del districte i de l'antic poble De Sant Martí de Provençals.

En el proper número del butlletí auro invento hi haurà dos estudis interessants: la publicació íntegra de *Notes per a la història de Sant Martí de Provençals*, un text inèdit de 1918 de Joan Morera i Soler que es pot consultar a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí; i l'estudi dels materials trobats a la necròpoli de Can Cadena. ❖❖❖

estudis

Josep Maria Sarabia i Roig

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS: 125 ANYS AGREGAT A BARCELONA

En el transcurs de la seva llarga història Barcelona ha sofert múltiples canvis i transformacions. Una de les més transcendents fou l'agregació dels municipis del pla, aquelles annexions tingueren lloc entre 1897 i 1921. El 20 d'abril de 1897 un reial decret agregava a Barcelona els municipis de Sants, Les Corts de Sarrià, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. Horta fou afegit a Barcelona el 1904. Sarrià resistiria la seva independència fins a 1921.

ANTECEDENTS

En el segle XIII es creà el Consell de Cent, institució de govern de la ciutat de Barcelona. La seva jurisdicció anava més enllà del reduït territori encerclat per les muralles. Abastava de Molins de Rei a Montcada i de Castelldefels a Montgat. Una de les funcions d'aquell espai era proveir d'aliments a la ciutat, "hort i vinyet de Barcelona". La derrota dels partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria el 1714 originà la dissolució del Consell de Cent. Una de les conseqüències dels decrets de Nova Planta de 1716 va ser que els nuclis de població i parròquies que, fins aleshores, havien estat considerats carrers o suburbis de Barcelona passaren a ser municipis independents.

A mitjans del segle XIX la ciutat de Barcelona ocupava l'espai del que és ara el districte de Ciutat Vella, formada per diversos barris articulats a esquerra i dreta de la Rambla, encerclada per una muralla de sis quilòmetres de longitud. El que abundava eren els establiments religiosos, més de vint parròquies i quaranta convents. Fora muralles es trobava el barri de la Barceloneta, edificat el segle XVIII. Els 187.000 habitants vivien amuntegats en carrers estrets i mal ventilats, en deficientes condicions sanitàries i higièniques. Sovintejaven les epidèmies de còlera, febre groga i malalties infeccioses, presència constant de tuberculosi, i gran mortalitat infantil. Les fàbriques que omplien el Raval contaminaven l'atmosfera. El metge higienista Pere Felip Montlau publicà el 1841 un opuscle titulat: "Abajo las murallas" en el que defensava els beneficis que reportaria a Barcelona l'enderroc del cinturó petri que l'estrenyia.

Josep Maria Sarabia Roig, vernedenc, llibreter, membre de la Societat d'Estudis de La Verneda de Sant Martí. Activista de l'ONCE.

El 9 d'agost de 1854 el general Baldomero Espartero, duc de la Victòria, president del Consejo de Ministros, vell conegut dels barcelonins, ja que, uns anys enrere, havia manat bombardejar la ciutat des de Montjuïc per a sufocar una revolta signà, amb el vistiplau de la reina Isabel II un reial decret que autoritzava l'enderroc de les muralles barcelonines. S'havia de mantenir la fortificació de la Ciutadella, la Muralla de Mar i el castell de Montjuïc. Aquella disposició representava el final de la prohibició de construir cap edifici en l'espai comprès entre la muralla i la distància que podia abastar un projectil de canó disparat des de les muralles, 1.500 vares (1.200 metres).

La conseqüència immediata va ser l'encàrrec del govern espanyol d'elaborar un estudi al qual s'anomenà: "Plan de reforma, ensanche i urbanización del llano de Barcelona". L'encarregat del projecte fou l'enginyer de camins Ildefons Cerdà i Sunyer. El primer que va fer fou aixecar un plànol del territori comprès entre el mar i la serra de Collserola i des de la vessant sud de Montjuïc al Besòs. Damunt d'aquest plànol dissenyà la quadrícula que conforma l'eixample de Barcelona. Les illes o "mançanes" octogonals, amb els característics xamfrans a 45 graus, amples carrers de vint, trenta i seixanta metres d'amplada i algunes avingudes que tallen la quadrícula en diagonal. Tot en un concepte modern, higiènic, saludable i igualitari de la ciutat.

CONSEQÜÈNCIES DEL PLA CERDÀ

El projecte de l'enginyer de Centelles no fou ben rebut per l'ajuntament ni de la burgesia barcelonina. Un dels motius, comprensible fins a cert punt, fou que va ser imposat pel govern central sense comptar amb l'opinió de l'Ajuntament ni dels barcelonins. Un altre motiu de rebuig fou que estava fortament inspirat en la ideologia progressista i igualitària de Cerdà i no s'ajustava a les pretensions especulatives dels

Guia Urbana del municipi de Sant Martí de Provençals (1888)

propietaris dels terrenys que ara es podien edificar. Als arquitectes tampoc els plaïa el pla Cerdà pel fet que aquest era enginyer de camins. L'ajuntament convocà un concurs de projectes amb la finalitat de contrarestar el pla Cerdà. El guanyador va ser, per unanimitat del jurat, el que elaborà l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, que era arquitecte municipal de Barcelona, Gràcia i Sant Martí de Provençals. El pla Rovira consistia en una gran avinguda semicircular al voltant de la ciutat vella i una sèrie d'avingudes radials entrelaçades per carrers més estrets. Malgrat haver guanyat el projecte Rovira el pla que imposà el govern central el 7 de juny de 1859 va ser el de Cerdà. El primer edifici que es construí d'acord amb el pla Cerdà, la casa Gibert, no es conserva perquè s'edificà en una illa situada en el que ara és la plaça

Després de diversos intents fallits, el 20 d'abril de 1897 la reina regent Maria Cristina d'Habsburg signà el reial decret en virtut del qual Barcelona afegia al seu territori els municipis de Sants, Les Corts de Sarrià, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals

de Catalunya, que no existia en el disseny d'en Cerdà, la construcció data de 1860. L'ambiciós projecte de l'enginyer ultrapassava el terme municipal de Barcelona i envaïa els territoris dels vuit municipis del pla. Des del moment de l'aprovació del pla Cerdà es va plantejar la conveniència d'agregar a la capital els vuit municipis que l'envoltaven.

L'AGREGACIÓ

Després de diversos intents fallits, el 20 d'abril de 1897 la reina regent Maria Cristina d'Habsburg signà el reial decret en virtut del qual Barcelona afegia al seu territori els municipis de Sants, Les Corts de Sarrià, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. El president del govern en aquell moment era el conservador Cánovas del Castillo. La superfície que era de 15,5 quilòmetres quadrats augmentà fins als 77,8. El nombre d'habitants passà de 383.909 a 559.589. Aquest fet convertí a Barcelona en la ciutat més poblada de la Península Ibèrica, passant al davant de Madrid, Lisboa i València que, fins aleshores, la superaven. Horta fou agregat el dia 1 de gener de 1904, Sarrià va mantenir la independència muni-

pal fins al 4 de novembre de 1921.

Barcelona arribà al milió d'habitants el 1930, el 2020 la població era d'1.664.182 habitants.

Des de l'aprovació del pla Cerdà el 1859, fins a la primera agregació van transcorre trenta-vuit anys, en aquest període van transcórrer moltes coses, tant a la ciutat com en el conjunt d'Espanya: enderroc gairebé total de les muralles, desaparició de la fortalesa militar de La Ciutadella i de la muralla de mar, celebració de l'Exposició Universal de 1888, expansió de les línies de ferrocarril, bombes del Liceu el 1893, construcció d'edificis a l'Eixample, inici de l'enllumenat elèctric, revolució "La Gloriosa" de 1868 que representà l'expulsió de la reina Isabel II, regnat d'Amadeu de Savoia, I República, tercera guerra carlina, restauració de la monarquia borbònica, mort d'Alfons XII, regència de Maria Cristina d'Habsburg, guerres colonials, tot en un context social força complex. Paral·lelament, la ciutat anava creixent, els edificis proliferaven en els terrenys en els quals, fins aleshores, pasturaven els xais i les cabres. Ja no es respectaven les directrius igualitàries del pla Cerdà pel que fa a la superfície edificada i l'alçada de les cases. En Cerdà no veié el que s'havia fet amb el seu projecte, ja que traspassà el 1876 a Caldas de Besaya.

L'agregació va rebre una forta oposició per part dels habitants dels municipis. Per una part, els gairebé dos-cents anys d'independència havien produït sentiments identitaris, de pertinença a un territori, encara ara hi ha habitants dels municipis agregats que, quan acudeixen al centre de la ciutat,

Revista "L'Arch de Sant Martí", única publicació en català de l'antic poble de Sant Martí de Provençals

diuen: "Vaig a Barcelona". També es veié venir un increment d'impostos, dels preus dels lloguers i dels productes de consum, cosa que va succeir. Els únics que estaven d'acord amb l'agregació foren els propietaris de terrenys edificables per la previsible pujada dels preus del pam quadrat. Aquesta oposició està reflectida en la premsa local dels municipis i les actes dels diversos plens dels ajuntaments. Ni les manifestacions davant el Govern Civil o l'Ajuntament de Barcelona,

Els únics que estaven d'acord amb l'agregació foren els propietaris de terrenys edificables per la previsible pujada dels preus del pam quadrat

ni les entrevistes amb el governador, ni les campanyes de premsa impediren les agregacions de 1897, 1904 i 1921. El recurs que presentaren la major part de municipis agregats fou desestimat i els pobles fins aleshores independents, esdevingueren districtes de Barcelona.

DISTRICTES I BARRIS

De vegades pot haver-hi una certa confusió per a distingir el que són els districtes i els barris. Actualment Barcelona està dividida administrativament en deu districtes municipals que no tenen res a veure amb els districtes postals. Cada un d'ells té el seu Consell de Districte, presidit per un regidor que també ho és de l'Ajuntament de Barcelona. Moltes de les seus dels districtes estan ubicades en els edificis que foren les cases consistorials dels antics municipis agregats. En el cas de Sant Martí l'edifici que hostatja la seu del districte, Ca la Vila, situat a la plaça Valentí Almirall, al Clot, obra de l'arquitecte Pere Falqués, és bé d'interès local. Anteriorment a l'actual va haver-hi diverses divisions de Barcelona en districtes, en el segle XX les de 1933 i 1949, l'actualment vigent data de 1984. Els districtes actuals són: Ciutat Vella, Eixample, Sants Montjuïc, Les Corts, Sarrià Sant Gervasi, Gràcia, Horta Guinardó, Nou Barris, sant Andreu i Sant Martí. Cada districte consta d'un nombre variable de barris, el total dels que té Barcelona són 73, aquesta distribució data del 2006, el barri 1 és el Raval i el 73 La Verneda i La Pau.

Com es pot observar el nom dels municipis agregats persisteix en el topònim de set dels deu districtes actuals.

Tots els municipis del pla, excepte Les Corts, es van constituir al voltant d'un temple o parròquia, resta així palès que la presència i el poder del clero ha estat determinant al llarg de la nostra història.

Una altra característica comuna a tots els pobles del pla fou l'exclusiva dedicació a l'agricultura. Quan s'implantà

la industrialització a finals del segle XVIII i durant el XIX, alguns es transformaren profundament, aquest va ser el cas de Sants, Gràcia, Sant Andreu i, principalment, Sant Martí de Provençals. La presència de masses obreres en aquests nuclis originà la proliferació de tota mena d'entitats reivindicatives, recreatives, esportives i culturals, així com ateneus i cooperatives de consum.

L'AGREGACIÓ DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Quan es va iniciar la campanya per agregar a Barcelona els municipis dels voltants fou a partir de 1876, a Sant Martí el sentiment majoritari fou el d'oposició a l'annexió, pels motius que ja s'han indicat. Abans i després de l'agregació de 1897 n'hi hagué d'altres. Les que afectaren Sant Martí foren: el 1849 els terrenys on s'ubica el cementiri de Poblenou foren agregats a Barcelona amb motiu d'una ampliació del recinte per passar l'administració a dependre plenament de Barcelona. El 1894, pel fet de construir-se el col·lector del Bogatell, el barri de Fort Pienc és segregat de Sant Martí i afegit a Barcelona. En l'actual divisió per districtes és dona la circumstància que diversos barris que havien pertangut a Sant Martí ara els trobem en altres districtes: Navas i Sagrera són de Sant Andreu, Guinardó, Can Baró i la part del Carmel que era de Sant Martí han estat assignats a Horta-Guinardó.

Rectoria de l'església vella de Sant Martí de Provençals, antic ajuntament (Foto: Parròquia Sant Martí de Provençals, 1936)

El barri que ara és anomenat Sagrada Família i que abans de la construcció del temple es deia El Poblet pertany actualment a l'Eixample. El 1929 uns terrenys situats a la riba dreta del riu Besòs foren agregats a Barcelona, conseqüentment al districte de Sant Martí. El 1955 aquest espai fou retornat a Sant Adrià de Besòs.

ALGUNES PARTICULARITATS DE SANT MARTÍ

Sant Martí de Provençals era el segon municipi pel que respecta a superfície dels que foren agregats a Barcelona. Els nuclis habitats eren molt dispersos, essent els més representatius El Clot i Camp de l'Arpa, El Taulat, conegut després com a Poblenou, la Sagrera i el Fondo de Sant Martí, indret en el qual es troba el nucli històric, format per la parròquia de Sant Martí, la Rectoria i les masies Can Planes, Can Cadena i Ca l'Arnó. La Rectoria fou la seu de l'ajuntament fins a 1868, any en el que s'inaugurà Ca la Vila al Clot, en el segle XIX es construí una església dedicada a Sant Martí a prop de Ca la Vila.

La puixança econòmica de Poblenou ocasionà la pretensió de segregat-se de Sant Martí, com havia fet Les Corts respecte a Sarrià, no ho aconseguiren. Al Clot són molt martinencs, n'és testimoni el nom de moltes de les seves entitats: Foment Martinenc, Orfeo Martinenc, Club de Futbol Martinenc, celebren la Festa Major per Sant Martí, onze de novembre. En canvi, al Poblenou la seva divinitat religiosa de referència és Santa Maria del Taulat i celebren la Festa Major al setembre.

En l'indret on ara hi ha la Vila Olímpica tingué lloc un experiment social: entre 1846 i 1847, s'establí la colònia Nova Icària, seguint els postulats del socialisme utòpic del francès Étienne Cabet, fou un fracàs, però el nom persisteix en el d'una avinguda i una entitat excursionista fundada el 1916.

El lloc on es troben les instal·lacions en els quals se celebrà el Fòrum de les Cultures el 2004, abans hi havia el

Camp de la Bota, lloc de maniobres militars, utilitzat durant el franquisme com espai per a afusellar als dissidents del règim. Un senzill monument ho recorda.

El darrer nucli de barraques de Barcelona va ser el de La Perona, situat a la Ronda de Sant Martí, als barris 72 i 73, enderrocada la darrera barraca el 1989.

Per acabar volem esmentar el nom de dos fills il·lustres de Sant Martí: el doctor Josep Trueta (1897-1977) destacat traumatòleg que creà un mètode per a guarir les ferides de guerra que salvà moltes vides i evità l'amputació de membres, tant a la Guerra Civil com a la II Guerra Mundial, té un monument a la rambla de Poblenou, l'antic carrer Wad-Ras ara porta el seu nom.

Roc Boronat (1897-1965) regidor de beneficència de l'Ajuntament de Barcelona durant la II República, fou el creador del Sindicat de cecs de Catalunya, precursor de l'ONCE, té un carrer a Poblenou amb el seu nom.

BIBLIOGRAFIA

BOFARULL i SANS, Francesc, "Orígenes del pueblo de Sant Martín de Provensals", *Memoria leída en la sesión ordinaria celebrada por la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona el día 19 de febrero de 1889*.

CARRERAS i CANDI, Francesc, *Geografía General de Catalunya. Ciutat de Barcelona*, Ed. Albert Martín, 1908-1918.

CLAPÉS, Joan, *Fulles Històriques de Sant Andreu de Palomar*, Ed. Avance, 1976

COMISSIÓ DE L'ARXIU HISTÒRIC DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS, *Apunts per a una història de Sant Martí de Provençals*, Ajuntament de Barcelona, 1982

FREIXA i GIRALT, Josep, *Recull de dades per a una història de Sant Martí de Provençals*, Foment Martinenc, 1982

GRAU, R. i NADAL, M., *La unificació municipal del Pla de Barcelona*, Proa, Barcelona, 1997

HUERTAS, J.M. i FABRE, J, "Els pobles del Pla de Barcelona contra l'annexió", *L'Avenç*, no. 2, Barcelona, 1977.

NADAL, Francesc, "Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la Gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904)", *Geocrítica*, no. 59/60, Universidad de Barcelona, 1985.

NICOLAU, A; VICENTE, C., "Sant Martí, mil anys d'història", *Revista L'Estació*, Barcelona, 1980.

PUJOL i FORN, Josep, "1889: el decantament del debat sobre l'agregació a Sant Martí de Provençals", *Revista Icària*, 2, Barcelona, 1997.

EL PLA DE BARRIS DE LA VERNEDA I LA PAU

Des de l'any 2017, l'Ajuntament de Barcelona actua al barri 73 (La Verneda i La Pau) sota el paraigua del Pla de Barris. Una iniciativa sortida dels Plans de Barris aplicats pel Govern de la Generalitat de Catalunya entre el 2003 i el 2010. El text de la introducció d'aquest Pla de Barris explica les raons i procediments de la intervenció.

EL CONTEXT TERRITORIAL DEL PLA DE BARRIS

A escala municipal, les desigualtats entre els barris més rics i més pobres de Barcelona s'han incrementat en els darrers anys. I és que el creixement en termes macroeconòmics globals de la ciutat els darrers quinquennis ha anat acompanyat d'un eixamplament de les diferències entre les rendes altes i les baixes, el consegüent aprimament de les classes mitjanes i la desigualtat territorial que ens ocupa aquí.

Les conseqüències d'aquesta situació esdevenen particularment greus als barris més desfavorits de Barcelona, en aspectes com ara l'augment de les situacions de risc de pobresa i d'exclusió social, la manca d'ocupació i l'impacte de l'atur de llarga durada sobre les llars, l'empitjorament progressiu de les condicions laborals, la pèrdua de serveis del sistema de protecció social i la manca de mitjans per a les polítiques preventives i de garantia social.

Davant d'aquest fet, al llarg del mandat actual, el desenvolupament del Pla de Barris pretén actuar contra aquestes desigualtats en setze barris de la ciutat, distribuïts en sis districtes, que s'aniran concretant per etapes en deu plans de barris, tenint present que un pla pot incidir sobre més d'un barri.

Els principals criteris de selecció dels barris per dur a terme el programa són els següents:

- Nivell de renda mitjana del barri respecte del conjunt de la ciutat.
- Indicadors socioeconòmics, educatius i socio-sanitaris.
- Presència de col·lectius amb necessitats especials.
- Dèficits urbanístics.
- Estat del parc d'habitatges.
- Existència d'actuacions complementàries.

Amb aquests criteris s'elaboren deu plans de barris, que són els següents: la Trinitat Nova, Bon Pastor i Baró de Viver, el Besòs i el Maresme, la Marina (que inclou els barris

de la Marina de Port i la Marina del Prat Vermell), el Raval Sud i el Gòtic Sud, Sant Genís dels Agudells i la Teixonera, la Zona Nord (format pels barris de Ciutat Meridiana, Torre Baró i Vallbona), Trinitat Vella, i la Verneda i la Pau. Aquests plans afecten sis districtes de la ciutat: Sant Martí, Sant Andreu, Nou Barris, Ciutat Vella, Horta-Guinardó i Sants-Montjuïc.

EIX BESÒS

Els barris que configuren la llera del riu Besòs constitueixen un eix força homogeni pel que fa a la caracterització social i territorial, i delimiten una àrea d'intervenció sobre la qual existeix una necessitat urgent d'acció municipal per afavorir-ne la cohesió. Les iniciatives dutes a la pràctica fins ara necessiten una visió integral, un canvi d'escala per incrementar-ne i intensificar-ne la incidència, i un enfocament col·laboratiu per poder concentrar els esforços en la lluita contra la vulnerabilitat.

Dins de l'àrea que correspon a les dues lleres del riu Besòs, en la qual es concentra un 10% de la població catalana i on es busca establir sinergies amb els barris dels municipis adjacents (Sant Adrià de Besòs, Santa Coloma, Badalona i Montcada i Reixac), s'hi concentren alguns dels barris de la ciutat que pateixen amb més intensitat una situació precària. El riu ha de deixar de ser un límit i ha d'adquirir centralitat urbana com a eix cívic vertebrador de la futura ciutat metropolitana.

El Consorci del Besòs, constituït fins al 2015 per Montcada i Reixac, Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià de Besòs i Barcelona, el 2016 s'amplia, incorporant Badalona, i canvia els estatuts per passar de ser un consorci urbanístic a ser un consorci amb plenes competències per desplegar totes les polítiques intermunicipals que els socis acordin. La redacció del Pla Besòs, com a document guia que ha de definir el marc de cooperació i de polítiques conjuntes dels municipis, té per objecte dotar el continu urbà de l'entorn del

riu d'una estratègia d'acció compartida per a la millora de la qualitat de vida a ambdues lleres del Besòs en matèria d'infraestructures, mobilitat, espais lliures, equipaments i serveis, així com en promoció econòmica i ocupació, cultura, esports i drets socials. El Pla Besòs ha de garantir la inclusió i la cohesió social, i ha de promoure la creació de nous elements compartits de reequilibri territorial entre municipis de centralitat metropolitana.

En aquest eix es planteja una estratègia de desenvolupament urbà sostenible i integral que innova i interrelaciona economia, medi ambient, cultura, societat i política per afavorir la cohesió social i territorial, i per esdevenir un nou eix de centralitat urbana, d'igualtat i de qualitat de vida. Aquesta estratègia es duu a terme des de l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona i les entitats de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva.

La intervenció en l'àmbit de l'eix Besòs va ser presentada com a projecte específic i diferenciat a la convocatòria de fons FEDER i EDUSI el 13 de gener de 2016, i es resolde favorablement amb una dotació de 30 milions d'euros.

METODOLOGIA D'ELABORACIÓ DEL PLA DE BARRIS DE LA VERNEDA I LA PAU

Una primera constatació que cal posar de manifest és la voluntat transformadora de la política del Pla de Barris, que té com a objectiu revertir les situacions de desigualtat en els barris. Les línies de treball expressades en aquest Pla tenen la clara vocació d'esdevenir una suma d'elements clau en la lluita per una major igualtat entre les persones que viuen a la ciutat, perquè aconseguixin millorar efectivament la seva qualitat de vida.

Per aquest motiu, el procés d'elaboració del Pla de Barris ha estat influenciat per aquesta necessitat d'alterar la situació actual dels territoris objecte del Pla. El canvi previst fins i tot ha afectat els principis inspiradors d'aquesta política de xoc. La filosofia del Pla recull l'experiència de les polítiques públiques en l'àmbit municipal, que compten amb un bagatge extens i intens en referència a les intervencions en territoris on hi ha desigualtats. En aquest sentit, s'ha tingut en compte la feina feta fins ara per les administracions, però també s'ha volgut anar més enllà en aspectes que, si bé s'intuïen en alguna iniciativa concreta, no havien estat generalitzats. El salt que pretén aportar el Pla de Barris consisteix a dotar la planificació de les polítiques d'una visió més estratègica, que vagi més enllà de les mesures puntuals destinades a afrontar situacions concretes i que tracti d'abordar problemes complexos des de respostes integrals, que incorporin una major capacitat de transformació.

Hi ha, doncs, una aposta decidida per una triple

aproximació metodològica a l'hora de formular el Pla de Barris: en primer lloc, el treball en xarxa entre diferents agents, com a via per multiplicar els efectes positius de les polítiques i per generar una visió compartida al territori; en segon lloc, l'aposta decidida per la innovació, amb l'objectiu d'aconseguir, mitjançant propostes diferents i atrevides, posar de manifest i contrarestar els problemes més complicats de resoldre als territoris objecte del Pla; per últim, com a particularitat d'aquest pla de xoc, la definició d'un model d'intervenció que compti des de l'inici amb la participació de la població dels barris i que la converteixi en protagonista en totes les fases del Pla.

Aquesta coproducció de polítiques públiques entre àrees i territoris de l'administració i els veïns i veïnes ha de convertir-se en una ensenya del Pla de Barris. Per això, es fa imprescindible la implicació del teixit associatiu, el reforç del

La voluntat transformadora de la política del Pla de Barris, que té com a objectiu revertir les situacions de desigualtat en els barris

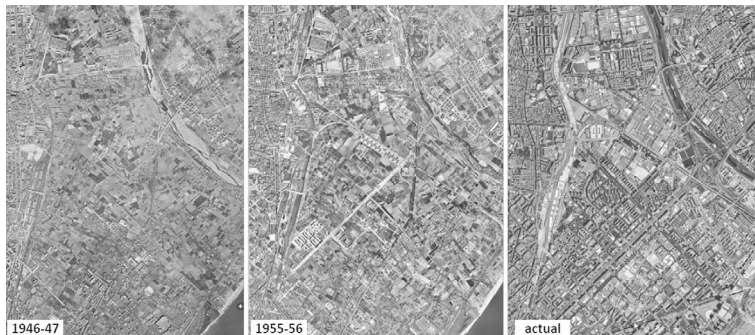
seu paper com a vertebrador de l'acció col·lectiva dels barris, l'apoderament de moltes capes de la població que no han figurat prèviament en l'esfera pública i el desenvolupament d'eines col·lectives de construcció de comunitat.

El procés d'elaboració del Pla de Barris s'ha efectuat amb la col·laboració de diferents agents. Això aporta un valor afegit a la recollida d'informació i a l'anàlisi, ja que s'ha fet de manera transversal, incloent les diferents visions i perspectives a través d'una diagnosi compartida. D'aquesta manera s'ha recollit la informació aportada pels agents següents:

- Agents de barri. Persones que formen part de l'entorn immediat dels barris: entitats, tècnics, taules i espais comunitaris i veïns i veïnes que treballen i viuen en el territori.
- Agents de districte. Tècnics de l'Ajuntament o personal que treballa a l'Administració en equipaments del districte, que tenen un coneixement detallat del que passa als barris i una perspectiva de districte.
- Agents municipals i supramunicipals. Tenen una perspectiva de ciutat, d'eix o d'àmbit metropolità que permet ubicar els barris en relació amb la ciutat i amb la resta de barris o territoris. S'hi inclouen les àrees, instituts i departaments sectorials de l'Ajuntament.

El conjunt d'aportacions i visions des de les diferents

Evolució del territori (Font: ICGC)

escales ha permès elaborar el Pla de Barris. El contingut i l'abast d'aquest document s'estructura en anàlisi, diagnòsi, objectius, projectes motor, i propostes i accions.

En l'anàlisi es realitza una valoració quantitativa de la situació, resultat d'un treball de recerca i d'interlocució amb els diferents agents implicats. En la diagnòsi s'exposen les conclusions que s'extreuen de l'anàlisi, des d'un punt de vista més qualitatiu. Els objectius defineixen quins elements es volen abordar en el territori i fins on es vol arribar. Els projectes motor són els projectes que, per la seva dimensió i transversalitat, abasten diferents àmbits i defineixen la singularitat de cada pla. Finalment, cada pla inclou les propostes, que són les eines per assolir els objectius. Aquestes propostes són les que caldrà desplegar de forma comunitària al llarg dels propers anys, executant les accions concretes que ja apareixen en el document o definint-ne de noves a mesura que se'n faci el desplegament. En aquest sentit, cal entendre que el desplegament de les accions proposades en cada territori farà que es puguin redefinir en el procés d'implementació del propi pla, el qual, consegüentment, no s'ha d'interpretar com un document tancat, sinó com un full de ruta per seguir.

En paral·lel a aquesta estructura, s'han definit quatre àmbits temàtics que emmarquen el contingut del Pla de Barris, des de la part d'anàlisi fins a les propostes i accions, i que són compartits per tots els territoris. Els àmbits són el social, l'educatiu, l'econòmic i l'urbà. L'àmbit social el formen totes les accions que intervenen de manera directa sobre les persones, com ara accions de millora de la convivència, de la salut o de l'acció cultural, entre d'altres. L'àmbit educatiu va des de l'educació formal fins a l'educació fora de l'horari lectiu i el lleure. L'àmbit econòmic agrupa el conjunt d'accions de millora de l'economia, des d'accions d'ocupació fins a la millora i l'activació del comerç. Finalment, l'àmbit urbà incorpora les accions urbanes, de rehabilitació i millora de l'espai públic i de l'habitatge. Respecte de l'àmbit educatiu cal precisar que, tot i que l'educació és un dret social reconegut, el paper rellevant que pren a l'hora de corregir desigualtats socials motiva el fet que es consideri com un àmbit independent amb les seves pròpies accions.

ÀMBIT TERRITORIAL D'ACTUACIÓ ESPECÍFIC DE LA VERNEDA I LA PAU

Descripció i encaix territorial

La Verneda i la Pau és un dels deu barris que aglutina el districte de Sant Martí. Situat a l'extrem est de la ciutat, és el punt fronterer amb el municipi veí de Sant Adrià. Els seus límits toquen també amb els barris de Sant Martí de Provençals, i el Besòs i el Maresme.

El seu encaix territorial, està molt determinat per l'aïllament i la manca de connectivitat que provoquen les diferents infraestructures que travessen i envolten el barri: vies ferroviàries, grans vies per al trànsit rodat i polígons industrials. La situació perifèrica del territori, sumada a altres factors, com les desigualtats i l'empobriment estructural dels veïns i veïnes que hi viuen, accentuen la sensació d'aïllament,

El barri de la Verneda i la Pau està molt relacionat amb el seu veí Sant Martí de Provençals, amb el qual forma un continu urbà i social

principalment a la zona de Via Trajana, respecte de la resta de la ciutat. La zona de Via Trajana, d'altra banda, representa també un repte per treballar en clau metropolitana, ja que té unes característiques singulars que fan que sigui una zona complexa però que, a la vegada, permeti treballar a partir de les oportunitats entre municipis veïns, essent una zona compartida entre Barcelona i Sant Adrià de Besòs.

Al barri de la Verneda i la Pau s'hi diferencien quatre zones, en l'àmbit urbà i social, que són: la Palmera, la Verneda Alta, la Pau i Via Trajana. És un barri residencial que experimenta una alta densificació en algunes zones, però que té un dèficit d'equipaments i serveis. Es tracta d'un polígon d'habitatges definits segons projectes d'edificació dels anys del franquisme: la zona central correspon a la rambla de Prim i a la rambla de Guipúscoa, on estan localitzats la majoria dels comerços que formen l'eix comercial. L'encreuament de les Rambles de Prim i de Guipúscoa, i la veïna estació de metro, conformen un punt de centralitat i de dinamisme comercial i cívic en el conjunt del barri.

Història

El barri de la Verneda i la Pau es troba ubicat en el nucli originari de l'antic poble de Sant Martí de Provençals, que data de l'any 1052. El seu nom fa referència als arbres que creixien al marge dels rius, els verns. Fins als anys 50, el territori estava ocupat majoritàriament per terrenys de cultiu i algunes masies

INDICADORS SOCIOECONÒMICS 2015

	La Verneda i La Pau	Districte Sant Martí	Barcelona
Població (2015)	28.678	234.124	1.609.550
Superfície (ha)	112,3	1.052,4	10.216,7
Densitat neta (hab/ha residencial) (2015)	717,0	841,0	619,0
Població per sexe (2015)			
Dones	15.055	121.385	846.992
Homes	13.623	112.739	762.558
Població per edat (%) (2015)			
0-15	12,9	14,4	13,4
16-64	60,4	65,2	65,0
65 i més	26,6	20,4	21,6
Població per lloc de naixement (%) (2015)			
Barcelona	49,2	52,7	52,0
Resta Catalunya	6,1	7,0	7,5
Resta Espanya	29,5	19,9	18,2
Estranger	15,3	20,4	22,3
Població per nacionalitat (%) (gener 2016)			
Epanyols	89,4	84,6	83,4
Estrangers	10,6	15,4	16,6
Principals nacionalitats estrangeres (gener 2016)			
	Xina	Itàlia	Itàlia
	Pakistan	Xina	Pakistan
	Romania	Pakistan	Xina
% Titulats superiors i CFGS (2015)	11,7	24,1	29,4
Taxa natalitat / 1000 hab (2014)	7,0	9,0	8,4
Població de 65 anys o més que viu sola (%) (2015)	21,2	24,2	25,5
Índex de sobreenvelliment (2015)	52,3	52,4	53,3
Turismes (persones físiques) / 1000 hab (2015)	352,0	335,0	354,0
Motos (persones físiques) / 1000 hab (2015)	116,0	132,0	170,0
Nombre d'aturats registrats (desembre 2015)	1.938	14.228	89.398
IRFD (2015)	57,5	86,5	100,0

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona

(Can Planas, Ca l'Arnó, Can Riera, Can Cadena). Aquest paisatge va quedar retratat per pintors de la talla d'Isidre Nonell, Joaquim Mir, Juli Vallmitjana, Ricard Canals, Ramon Pichot i Adrià Gual, coneguts com la colla del Sifrà, que a finals del segle XIX van il·lustrar els camps de la Verneda de Sant Martí.

Igual que molts dels barris perifèrics de la ciutat, la Verneda i la Pau també ha estat un barri d'acollida de les onades migratòries successives que han anat arribant a la ciutat de Barcelona. El barri actual es va originar a la dècada de 1950 i els seus inicis van lligats a la necessitat de donar resposta a l'elevada demanda d'habitatge per part de treballadors i treballadores arribats d'arreu de l'Estat espanyol, que fins llavors vivien en condicions precàries. No va ser fins al 1964 que es va construir el pont que permetia comunicar el centre de la ciutat amb el llunyà conjunt rural de la Verneda.

El barri de la Verneda i la Pau està molt relacionat amb el seu veí Sant Martí de Provençals, amb el qual forma un continu urbà i social. El primer grup d'habitatges del barri va ser impulsat pel Patronat Municipal de l'Habitatge, a la dècada dels 50, a la zona de Via Trajana. També hi ha un important conjunt d'habitatges, el de la Pau, situat entre la rambla de Guipúscoa i la gran via de les Corts Catalanes.

Company de lluites del barri del Besòs i el Maresme, aquest altre nucli de l'eix Prim va ser construït per l'Obra Sindical del Hogar. L'edifici Piramidón, un gratacels de disset pisos d'alçada, es va construir l'any 1971. Després d'un temps sense cap destinació concreta, actualment és la seu de diferents entitats i associacions culturals, veïnals i socials, d'un hotel d'entitats, de l'escola d'adults de la Pau, d'un casal de barri i d'un centre d'art contemporani.

A més del conjunt de la Pau, el barri integra els de l'entorn de la Palmera, la Verneda Alta i Via Trajana. En els darrers anys, a la zona de Via Trajana s'ha realitzat la substitució dels edificis de l'antic polígon, molt deficients i afectats per patologies estructurals, per nous blocs. La plaça de la Palmera (amb la xemeneia de l'antiga fàbrica que hi havia, i amb la gran escultura lineal de Richard Serra) va ser un dels primers espais guanyats per a la ciutat en els inicis de la democràcia municipal.

L'encreuament de les ramblades de Prim i de Guipúscoa, i la veïna estació de metro, conformen un punt de centralitat i de dinamisme comercial i cívic, que exemplifica perfectament les millores urbanes que ha experimentat el barri en els darrers anys. ❖❖❖

SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

RECORDS DE LA LLUITA PER UN BARRI MILLOR

Els primers capítols del llibre "Records de la lluita per un barri millor: l'Associació de Veïns de La Verneda Alta", publicat per l'Ajuntament de Barcelona, situen històricament el naixement del moviment veïnal dels anys 70 a La Verneda de Sant Martí. Des de les primeres accions fins a la davallada dels anys vuitanta. La creació del Pla Popular, un instrument de reivindicació que, vist des d'avui, dona idea de la transformació del barri.

ELS PRIMERS TEMPS

La dècada dels 60 es va caracteritzar pel desig de millorar la societat. La paraula compromís estava de moda. Eren moltes les persones que van adoptar un compromís social.

En aquell moment el compromís social venia de dos camps ben diferents però amb finalitats semblants. D'una banda, hi havia els homes i dones afiliats a partits polítics d'esquerra en la clandestinitat. De l'altra, la gent que formava part de les comunitats cristianes de base, contestatàries amb la jerarquia eclesiàstica, que dedicaven el seu temps lliure a lluitar per millorar la societat. També hi havia persones que, a la vegada que estaven afiliades a partits polítics d'esquerra, eren membres de comunitats cristianes de base. Un altre sector important era el de la gent que podia sentir-se més o menys pròxima a alguns partits polítics, però que no s'hi havia afiliat. Els motius de la no-afiliació eren diversos, entre ells el risc que comportava en aquell moment estar afiliat a un partit polític: no oblidem que estaven prohibits.

Si bé la idea de constituir una associació de veïns va sorgir d'una comunitat cristiana de base, ben aviat s'hi van afegir membres de partits polítics d'esquerra que lluitaven en la clandestinitat.

L'any 1973 un grup de persones conscients de les mancances socials, culturals i urbanístiques del barri de la Verneda, es van reunir a la parròquia dels sagramentins, que llavors estava ubicada als baixos dels números 15-17 de l'actual carrer de Josep Miret (abans Cantàbria, 56, tras), per tal d'engegar una associació de veïns. Eren pocs i calia buscar més gent. Aquesta idea, cadascú la va comunicar a

amics i coneguts. En successives reunions van veure com anava augmentant el nombre de persones de totes les edats i opcions polítiques o ideològiques unides per un objectiu comú: treballar per millorar el nostre barri de la Verneda i fer-lo més habitable. Convertir en un poble arrelat a un barri, una massa de gent heterogènia que havia arribat de tots el cantons de la geografia de l'Estat espanyol.

GESTACIÓ DE L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS

Ningú coneixia exactament els tràmits que calia seguir per legalitzar una associació de veïns. Uns quants es van posar en contacte amb altres associacions ja existents (Sant Andreu, Nou Barris, etc.) perquè els orientessin sobre la manera de presentar els estatuts. Un altre grup es va adreçar a la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB), que feia poc que havia canviat la seves finalitats. Recordem que en un principi la FAVB era una federació d'associacions de comerciants agrupats per carrers i que una de les seves finalitats principals consistia a treballar conjuntament per guarnir i enllumenar els carrers per Nadal.

D'aquí els venia el nom de bombillersos. Aviat les associacions de veïns més combatives i compromeses es van fer sòcies d'aquesta federació; al principi amb l'objectiu principal d'obtenir una cobertura legal; després per donar-hi una nova orientació: que representés totes les associacions de veïns que es volguessin federar. El 1977, les associacions combatives van prendre la junta de la FAVB i van deixar enrere l'etapa bombillaire.

Mentre esperava la legalització de l'associació, el grup promotor va creure convenient conèixer per boca dels veïns de la Verneda quins eren els problemes que tenia el barri. Va confeccionar, doncs, una enquesta que va adreçar a una mostra representativa de la seva població. Els resultats van servir de base a l'hora de confeccionar el Pla Popular.

En una reunió es va prendre l'acord de nomenar la Junta Gestora, que seria l'encarregada de tramitar oficialment l'aprovació dels estatuts. A principi del 1974 van presentar

"Records de la lluita per un barri millor: l'Associació de Veïns de La Verneda Alta" és un llibre col·lectiu amb textos d'Eulàlia Pons, Francesc Reina, José-Ángel Borlán, Josep Toda, Lluís Moral, Marisa Manera, Montserrat Clotet i Rosa Maria Pascual.

els estatuts al Govern Civil (màxima autoritat de la província, avui substituïda per la figura de la Subdelegació del Govern, amb menor pes polític), el qual havia de seguir el tràmit següent: un cop rebuts, ho comunicava als responsables del districte municipal corresponent, el qual donava o no el vistiplau, o bé manifestava les seves objeccions.

En els estatuts presentats hi figurava el nom que portaria l'associació: es diria Associació de Veïns de la Verneda. També hi constava la seva demarcació: l'espai comprès entre els carrers Ca n'Oliva, Gran Via, Agricultura i Ronda de Sant Martí. En aquell moment aquest territori estava dividit entre dos districtes municipals: el Districte IX, que arribava fins al carrer Huelva i estava governat pel Sr. Calvo, i el districte X, que arribava fins a la Gran Via i el regidor del qual era el Sr. Canalda, molt amic del president de l'Associació de Veïns de Sant Martí de Provençals.

Com era preceptiu en el règim franquista, a l'assemblea hi van ser presents dos policies nomenats pel Govern Civil a fi que l'ordre del dia fos degudament seguit. Un dels policies, en to distès, va comentar: «Supongo que no hablaréis de la pena de muerte», fent referència a les execucions de militants antifranyquistes

El març del mateix any, el Govern Civil va tornar els estatuts amb les anotacions següents: «La Verneda es un barrio muy extenso en el que ya existe una asociación de vecinos. Por consiguiente han de cambiar el nombre que delimita su campo de actuación.»

La Junta Gestora, en una carta de rèplica enviada al governador civil amb data de 23 de novembre de 1974, va respondre que el barri de la Verneda era molt gran i que la seu de l'Associació de Veïns de Sant Martí de Provençals es trobava en un extrem del barri, mentre que la nostra es trobava a l'altre extrem.

Pel que fa a la denominació, el grup promotor de la nostra associació va decidir afegir un qualificatiu al nom de Verneda. Però quin adjectiu es podia donar a un barri que té un nom ben propi? Després de molt rumiar es va optar per triar el nom de Verneda Alta per dues raons: perquè era un nom que s'escriviva i es pronunciava igual en català que en

Moment musical en les colònies organitzades per l'Esplai Asvever

castellà, i perquè al costat del riu Besòs ja hi havia un grup de habitatges que també portaven el nom de Verneda (la Verneda Vella) i el nostre barri estava més allunyat del riu, i per tant en un punt més alt. En honor a la veritat cal dir que aquest afegit no va fer mai gràcia a la gent de l'Associació, però el van haver de posar per imperatiu legal.

El projecte d'estatuts degudament corregit va ser enviat un altre cop a Govern Civil i un altre cop va tornar denegat. Aquesta vegada l'objecció venia del regidor president del Districte X. Al·legava que al barri ja hi havia una associació de veïns —la de Sant Martí de Provençals— i que no era convenient que se'n creés una altra. A més, dins el barri hi havia una altra associació de veïns: la Associació de Cabez de Família. El seu àmbit territorial comprenia l'espai que hi ha entre el Pont d'Espronceda i el Besòs.

Els promotors sabien que aquest regidor posaria impediments per tal que la nova associació de veïns no s'aprovés, atesa la relació, ja esmentada, que tenia amb el president de l'Associació de Sant Martí de Provençals.

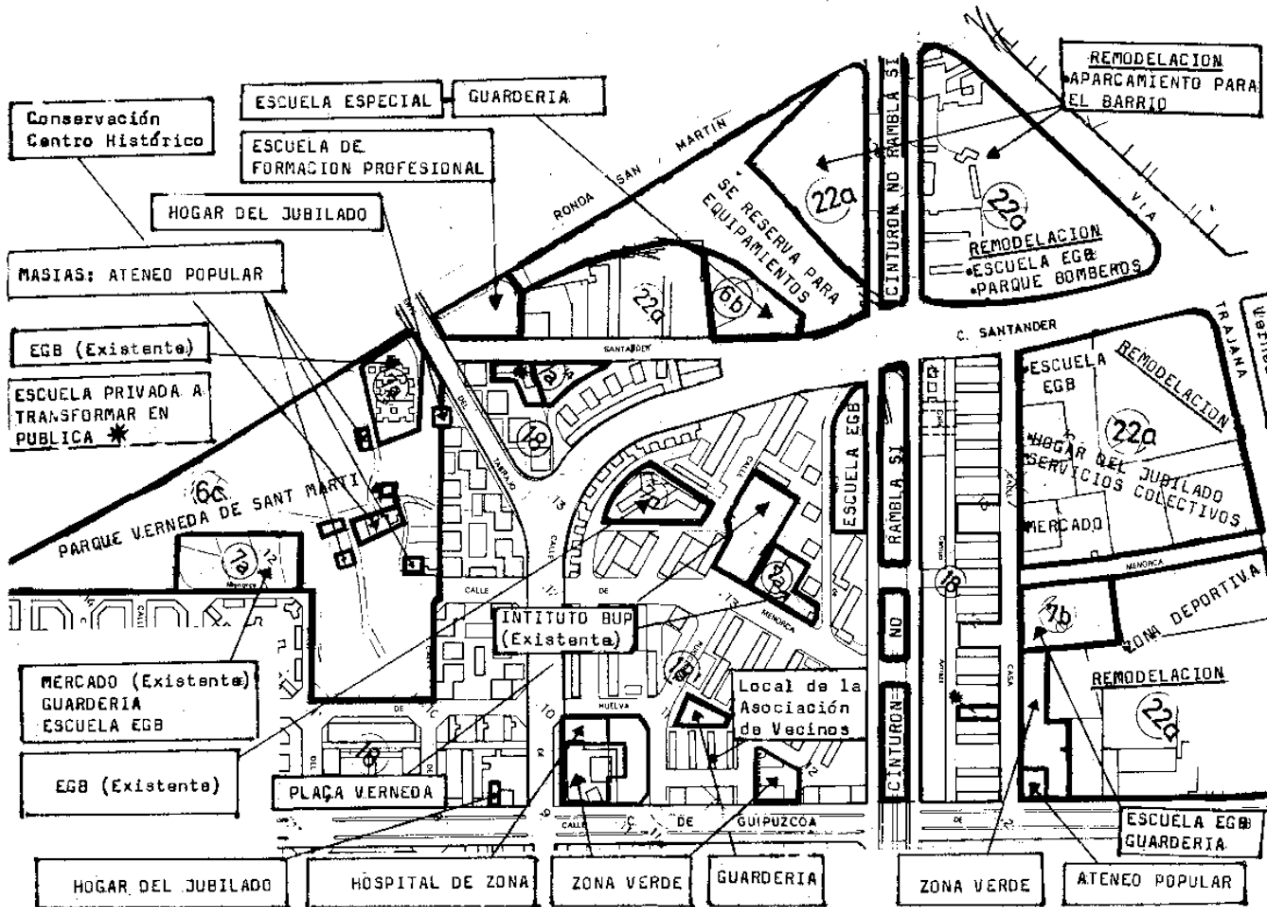
Al Registre d'Associacions que hi ha a l'Arxiu de la Generalitat es troba el motiu de les dues denegacions dels estatuts, com s'explica tot seguit.

El governador civil va demanar a l'Ajuntament de Barcelona un informe sobre la possible conveniència de legalitzar una associació de veïns. El concejal (regidor) del Districte X va sol·licitar a les dues associacions que hi havia al barri de la Verneda (Sant Martí de Provençals i Cabez de Família) el vistiplau per autoritzar la nova associació.

L'Associación de Cabez de Família va respondre negativament amb una carta adreçada al regidor on entre altres consideracions deia: «Consideramos que la extensión que solicita (la gestora de la nueva asociación) para sus actuaciones no se ajusta al espíritu que inspira la creación de la asociación de vecinos, sino el de sus calles, festejos, y alguna generalidad defensiva ante los poderes públicos [...] Que la legalidad de la entidad solicitante dañaría la nobleza cívica i los valores que atesoran las peculiaridades de la familia en sus intenciones pacíficas.»

Per poder aconseguir l'aprovació dels estatuts els

El Pla Popular de La Verneda Alta de 1978 dibuixava clarament el futur del barri

promotors van decidir retallar l'àmbit territorial d'actuació de la nostra associació: van traslladar el límit est de la Gran Via al carrer Guipúscoa. D'aquesta manera la major part del territori corresponent a l'associació estaria dins el Districte IX i el regidor president que hauria de donar el vistiplau a la nova Associació de Veïns seria el Sr. Calvo, que tenia una actitud més oberta.

Finalment, el setembre de 1975, el Govern Civil va enviar els estatuts degudament aprovats. Ja es podia començar.

L'assemblea fundacional va tenir lloc al bar López del carrer de Campo Arriaza (actualment Camp Arriassa), on es va constituir la primera junta.

Com era preceptiu en el règim franquista, a l'assemblea hi van ser presents dos policies nomenats pel Govern Civil a fi que l'ordre del dia fos degudament seguit. Un dels policies, en to distès, va comentar: «Supongo que no parlareis de la pena de muerte», fent referència a les execucions de militants antifranquistes que havien de tenir lloc el 27 del mateix mes, i que van ser les últimes del règim.

Fins a final d'octubre el local social era el domicili particular d'uns socis, situat al carrer de Puigcerdà. A principi de novembre es va poder llogar un local al carrer de l'Estartit. Aquest local va ser la seu de l'entitat durant cinc anys, fins que es va traslladar al local actual del carrer Camp Arriassa.

RELACIÓ AMB L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Ja s'ha dit que a l'extrem sud del barri de la Verneda funcionava des de principi dels anys 70 l'Associació de Veïns de Sant Martí de Provençals, que tenia com a finalitat organitzar partides d'escacs i promoure entre els socis fons d'inversió. Tots els veïns que organitzaven la nova Associació de Veïns de la Verneda, com que no podien actuar corporativament, van decidir escriure cartes al director dels diaris barcelonins denunciant la manca d'interès pels problemes del barri per part d'aquesta associació.

Un dia, en una de les moltes reunions que els gestors de l'Associació de Veïns de la Verneda tenien al local dels sagramentins, va venir un grup de veïns, pertanyent al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) per demanar-los consell i suport a fi de poder presentar una alternativa a la Junta que hi havia en aquell moment a l'Associació de Veïns de Sant Martí. La resposta va ser positiva i totes les persones de Verneda Alta es van fer socis de l'Associació de Sant Martí.

El gener de 1975 va tenir lloc als locals dels Jesuïtes del Clot l'acte de renovació de la junta. Hi havia dues candidatures: la continuista presidida pel Sr. Coderch, i la renovadora presentada pel Sr. Cardona. El resultat va ser

que la candidatura psuquera (del PSUC) amb l'ajuda dels vots de Verneda Alta va quedar guanyadora. Immediatament, l'entitat va prendre una orientació pròpia de les associacions de veïns de barri reivindicatives.

Ara ja hi havia una associació de veïns reivindicativa al barri. Per què n'hi havia d'haver dues? Per què no «congeleu» la vostra associació de veïns i trebal·leu en la de Sant Martí? Aquesta va ser la proposta que la nova junta de Sant Martí va fer a la gent de Verneda Alta.

La resposta que se'ls va donar es podria desglossar en diversos arguments. Verneda Alta ja havia presentat els estatuts i tenia molt clara la manera com es volia treballar. Ells eren molts i els de Sant Martí només eren la Junta estricta. A més, el barri de la Verneda és molt extens. L'àrea d'influència de l'Associació de Sant Martí era en un extrem del barri, i com que el de la nostra associació era a l'altre extrem, difícilment hi podria haver duplictat. D'altra banda, davant les autoritats municipals dues associacions de veïns reivindicatives serien més eficaces que una.

Malgrat tot, el grup de Verneda Alta va treballar conjuntament amb la Junta de Sant Martí fins que es va aprovar l'Associació. Després hi ha hagut una estreta col·laboració entre les dues associacions en punts que afectaven tot el barri; però també, malauradament, discrepàncies sobre la manera d'enfocar certs problemes, com ara el Parc, el carrer Guipúscoa o el metro.

EL BARRI DE LA VERNEDA EL 1974

L'any 1974 el barri de la Verneda disposava encara d'uns pocs solars lliures. Aviat, però, aquests solars es van anar edificant.

La major part del barri és fruit del pla anomenat Plan Comarcal de la Zona Levante-Norte, aprovat el 16 de juliol de 1956, que després de les modificacions de rigor va convertir-se en el Polígon de Sant Martí, aprovat el 17 de desembre de 1962. En aquesta part del barri hi ha un equilibri entre el volum edificat i els grans espais lliures: carrers amples, edificis alts distribuïts més per blocs que per carrers, amb una mitjana d'uns 10 pisos d'alçada, amb absència de cases baixes unifamiliars. Aquesta part del barri comprèn l'espai que hi ha entre els carrers de la Gran Via, Agricultura, ronda de Sant Martí i l'actual rambla de Prim.

A la part compresa entre els carrers de Camp Arriassa i Ca n'Oliva hi ha un excés d'edificació en detriment de vials i espais lliures.

Al barri també hi ha el nucli més antic del que havia estat el municipi de Sant Martí de Provençals, annexionat a Barcelona el 20 d'abril de 1897. A més de la Verneda, comprenia els actuals barris del Clot, la Sagrera i Poblenou). És un conjunt històric consistent en l'església parroquial — un edifici gòtic

La festa de Carnaval va ser de les que més aviat es van recuperar

del segle XV—, la rectoria i tres masies que en aquell moment encara estaven habitades pels seus masovers o propietaris, que treballaven els camps del voltant. Més tard aquest nucli històric formaria part del parc de Sant Martí.

Finalment, a la banda de ponent de la Verneda i al costat de la via del tren de Portbou, hi havia més d'un quilòmetre de barraques ocupades per gitanos. Era el que es coneixia com el barri de la Perona. Fins al seu desmantellament i la posterior integració dels seus habitants a diferents barris de Barcelona, va donar lloc a molts problemes de convivència i va ser un motiu de preocupació constant de l'Associació de Veïns, com es veurà després.

UN BARRI DE NOVA CREACIÓ, FRUIT DE L'ESPECULACIÓ

La Verneda, com la majoria de barris perifèrics de Barcelona i la seva àrea metropolitana, va ser fruit de l'especulació. Això vol dir que no solament no es va construir, sinó que es va deixar de planificar, una sèrie d'equipaments, zones verdes, etc. tan necessàries per a la correcta vertebració del barri.

Quasi la totalitat de les construccions del barri de la Verneda són posteriors al 1968. Per tant, el podem considerar com un barri de nova creació. El 1975, la majoria d'habitatges feia menys de cinc anys que estaven construïts i encara quedaven alguns solars per edificar. Això suposa que la major part de veïns venien de fora. És normal, doncs, que el barri no tingués cap mena de tradició cultural ni associativa. Aquesta característica serà valorada d'una manera concreta per l'Associació de Veïns a l'hora de fomentar la vida cultural.

EL PLA POPULAR

L'any 1976, durant el mandat de l'alcalde Enric Massó, l'Ajuntament de Barcelona va aprovar i va sotmetre a informació pública el Pla General Metropolità (PGM), que era la revisió del Pla Comarcal de Barcelona de 1953. En aquest pla hi havia detallats cadascun dels equipaments, zones verdes, espais per edificar, etc., que en un futur s'havien de dur a

Des de la plaça de la Verneda a la manifestació de l'Onze de Setembre de 1977

terme, com també el Primer Cinturó de Ronda.

L'Associació de Veïns va considerar que aquest pla no preveia les necessitats del nostre barri. Hi mancaven escoles, guarderies, centres socials, places, un centre sanitari, un poliesportiu, un parc, etc. Va decidir, per tant, impugnar el pla, emparant-se en el dret que hi tenia segons la legislació vigent.

No es volia que la impugnació fos una simple oposició al pla de l'Ajuntament, sinó que es va confeccionar un pla alternatiu del nostre barri en què figuressin sobre el mapa tots els equipaments, zones verdes, parc, places, línies de transport, etc., que el barri necessitava. També s'hi va incloure el deure que tenia l'Ajuntament d'eradicar les barraques de la Perona i proporcionar habitatges dignes als seus habitants. Aquest pla va ser aprovat en una junta ampliada de l'Associació

Veïns, es van convocar tots els veïns de la Verneda Alta a una assemblea per tal que fos aprovat pels mateixos veïns, fossin socis o no de l'Associació de Veïns. Aquest acte d'aprovació va tenir lloc el dia 9 de juny de 1978 a l'Institut Bernat Metge.

Un cop confeccionat i redactat el Pla Popular amb la participació de tots els membres actius de l'Associació de Veïns, es van convocar tots els veïns de la Verneda Alta a una assemblea per tal que fos aprovat pels mateixos veïns, fossin socis o no de l'Associació de Veïns. Aquest acte d'aprovació va tenir lloc el dia 9 de juny de 1978 a l'Institut Bernat Metge

de Veïns. Se li va donar el nom de Pla Popular. Va ser presentat a l'Ajuntament el 7 de febrer de 1977. Paral·lelament, se'n van imprimir 500 exemplars.

L'any següent, ja amb més calma, l'Associació de Veïns va revisar el Pla Popular i s'hi van introduir petites modificacions urbanístiques. S'hi van afegir, a més, tot un seguit de punts alguns dels quals vint-i-cinc anys després semblen utòpics, però que en aquell moment reflectien l'interès perquè el nostre barri fos el més habitable possible i, en definitiva, molt més humà. Es lluitava per un barri en què la convivència i la solidaritat fossin els valors aglutinadors dels veïns. Així, en aquest pla hi podem trobar projectes culturals i socials que van des de la creació d'un ateneu popular fins a la planificació de menjadors comunitaris.

Un cop confeccionat i redactat el Pla Popular amb la participació de tots els membres actius de l'Associació de

Contingut del Pla Popular

Tal com s'ha dit abans, a més de la planificació del barri que es detalla en el plànol de la doble pàgina següent, l'Associació de Veïns també considerava primordials per al barri altres qüestions, com ara: la necessitat que el metro arribés al barri i el reforçament de les línies d'autobusos; la demanda de menjadors i bugaderies públiques; la supressió de les barraques de la Perona i que es proporcionessin als seus habitants habitatges dignes. Altres aspectes urbanístics considerats eren la planificació de semàfors, les voreres, els sentits de circulació dels carrers i els aparcaments.

També s'hi plantejaven qüestions més generals: el foment de la vida col·lectiva; el paper de l'Associació de Veïns dins el barri i les reivindicacions polítiques generals que podien afectar el funcionament dels barris (recordem que encara no hi havia ajuntaments democràtics).

Importància del Pla Popular

No consta als autors que cap altra associació de veïns hagués confeccionat un pla alternatiu al Pla Comarcal tan detallat i complet com el de l'Associació de Veïns de la Verneda Alta.

Amb aquest instrument a la mà, els arguments eren molt més fàcils de defensar. Va ser a partir del Pla Popular que l'Associació de Veïns va començar les lluites i les negociacions, tant amb l'Ajuntament com amb els propietaris dels solars. Qualsevol lluita o reivindicació sempre tenia com a referència el Pla, en què figuraven totes les millores urbanístiques, socials i culturals del barri.

L'Associació actuava amb contundència quan calia evitar fets consumats i aconseguir que l'Ajuntament comprés solars sense edificar. Però quan això s'aconseguia, intentava entrar en una fase de negociació en relació amb la planificació dels futurs equipaments i zones verdes.

Caldria destacar el paper important i decisiu que va

Inauguració de la plaça de la Verneda. Marc Genestar, president de l'associació, mostra la placa commemorativa

tenir el llavors director general d'Urbanisme de Barcelona, Joan Antoni Solans, que va promoure la compra de solars i edificis per a futurs equipaments. Es poden destacar, entre altres solars, els següents: el de la fàbrica S.F. Vila, el de la fàbrica Roig i el de Mirurgia.

Cal dir també, en honor a la veritat, que l'equip Maragall es va tornar a vendre a particulars alguns dels solars comprats per l'Ajuntament per a futurs equipaments del barri.

En alguns casos, com el del Pont del Treball (escola d'FP) i la plaça de la Verneda, els veïns van haver d'actuar amb més rapidesa i energia que mai per impedir unes obres que ja havien començat. Aquestes lluites van generar violència, no per voluntat dels veïns, sinó a causa de la repressió exercida pels poders públics.

En altres mobilitzacions, el paper de gestió i impuls era la feina més important de l'Associació, ja que, encara que

de fet la plasmació pràctica de les primeres.

Hi havia una voluntat d'entroncar les reivindicacions concretes de barri amb la defensa d'una cultura popular alternativa, amb actituds solidàries amb altres col·lectius i amb preses de posició de caràcter polític

no hi hagués cap amenaça imminent, es volia tenir la seguretat que l'Ajuntament adquiriria un determinat solar per construir-hi l'equipament que es reclamava. En són exemple la lluita de la fàbrica S.F. Vila (per a un equipament sanitari) i la dels Horts (per a una escola).

LES PRESES DE POSTURA POLÍTICA

L'Associació de Veïns va intentar tenir una perspectiva àmplia davant de la realitat. El fet mateix d'impulsar el Pla Popular com a perspectiva de conjunt de les nostres reivindicacions, n'és una mostra significativa.

Així, hi havia una voluntat d'entroncar les reivindicacions concretes de barri amb la defensa d'una cultura popular alternativa, amb actituds solidàries amb altres col·lectius i amb preses de posició de caràcter polític. Aquestes últimes es poden entendre com les reivindicacions i actituds que s'adopten envers els poders públics i el marc institucional i jurídic.

Es pot distingir entre les reivindicacions generals definides en el Pla Popular i les posicions que es van anar prenent davant de situacions o fets concrets. Aquestes darreres eren

Les reivindicacions generals

Com es pot veure al capítol 10 del Pla Popular, l'Associació reivindicava les llibertats d'expressió, reunió i associació, i concretament demanava el control popular dels mitjans de comunicació oficials (antics òrgans franquistes), les subvencions per a les revistes de barri, la legalització automàtica de tots els partits i associacions populars mitjançant la simple inscripció en un registre, el ple dret d'assemblea i d'autoorganització a les empreses, la derogació de la Llei d'associacions de 1964 i del Decret del Santoral de Martín Villa (que obria la porta a la fragmentació associativa dels veïns sobre la base de crear múltiples associacions, cadascuna amb un nom de sant!).

També es reivindicava la substitució de les forces d'ordre públic heretades del franquisme per altres de caràcter democràtic i dependents de la Generalitat i els ajuntaments; la plena autonomia de Catalunya i l'exercici del dret d'autodeterminació; com a primer pas d'aquest procés, el restabliment provisional de l'Estatut de 1932 i la convocatòria d'eleccions al Parlament, el qual hauria d'elaborar un nou Estatut que establís un elevat grau de competències autonòmiques, incloent-hi l'autonomia financera i legislativa; es reclamava paral·lelament la desaparició de la província com a unitat administrativa artificial, de les diputacions i els governs civils. També s'incidia en els mecanismes formals democràtics: lleis electoral i de règim local democràtiques i catalanes, supressió de la Regla d'Hondt d'assignació d'escons (perquè distorsiona la proporcionalitat del sistema electoral) i d'altres limitacions de la representació popular i de les minories, sufragi universal a partir dels 16 anys i dret a elegir la forma d'Estat.

Baixant a un nivell més proper, el pla reclamava la

La plaça es va convertir en el centre dels actes públics del barri. Sempre al voltant del seu característic escenari (conegut com el “búnquer”)

creació d'organismes comarcals i metropolitans democràtics, el reconeixement de l'autonomia municipal, la derogació de la Llei del sòl i el Pla Comarcal i l'enjudiciament dels especuladors i estafadors. Val la pena destacar una reivindicació democràtica avançada: ajuntaments elegits i controlats pel poble.

Les posicions concretes

L'Associació de Veïns es va adherir i va participar a manifestacions: les de l'1 i el 8 de febrer de 1976, per la llibertat, l'amnistia i l'estatut d'autonomia, convocades per l'Assemblea de Catalunya com a organisme unitari de l'oposició antifranquista; la que es va fer el juny de 1976 per demanar l'amnistia laboral i expressar la solidaritat amb els acomiadats de Motor Ibérica; la de l'11 de setembre de 1977, per l'Estatut (els veïns del barri van sortir de la plaça de la Verneda per

L'Associació de Veïns es va adherir i va participar a manifestacions: les de l'1 i el 8 de febrer de 1976, per la llibertat, l'amnistia i l'estatut d'autonomia, convocades per l'Assemblea de Catalunya com a organisme unitari de l'oposició antifranquista

anar junts al passeig de Gràcia). L'Associació també en va convocar directament, com la que es va fer el novembre de 1976 contra la carestia de la vida i l'atur, i per l'amnistia laboral.

Paral·lelament, s'elaboraven documents que es publicaven com a article a *Verneda Unida* (butlletí de l'Associació) o com a full separat: el document que criticava el referèndum per a la Reforma Política de 1976, pel que plantejava i per les condicions antidemocràtiques en què es realitzava, document que defensava com a alternativa un autèntic procés constituent; el full informatiu davant de les eleccions generals del 15 de juny de 1977, en què es denunciaven les limitacions de la convocatòria des del punt de vista democràtic; l'article de febrer de 1977 Pla d'urgència o pla popular, davant de la substitució de l'impopular alcalde franquista Joaquim Viola pel reformista Josep Maria Socías Humbert, o el document per a la campanya «Salvem Catalunya per a la democràcia».

Altres textos extensos eren el document d'abril de 1978 on es feia balanç de l'ajuntament Socías, es denunciava la posició del Govern de retardar les eleccions municipals (cosa

que significava mantenir els ajuntaments franquistes), s'insistia en el caràcter antidemocràtic de la Llei electoral i es criticava la campanya per l'Estatut centrada en la diada de Sant Jordi perquè tenia uns objectius difusos; el document de 1979 en què es plantejaven les reivindicacions davant de la convocatòria d'eleccions municipals: no al presidencialisme de l'alcalde; control popular; descentralització; reorganització racional dels districtes (fonamental per al nostre barri, dividit en dos districtes); autonomia municipal en el marc de l'autogovern i la reordenació territorial de Catalunya; derogació del Pla Comarcal; municipalització del sòl; reconeixement i independència de les associacions de veïns. Igualment es poden fer constar notes de premsa contra la detenció de militants antifranquistes, contra la militarització de certs col·lectius com els bombers de Madrid, etc.

Mereix un comentari especial l'acta de l'assemblea general ordinària que s'havia reunit el 23 de febrer de 1981, poques hores després que el tinent coronel Tejero assaltàs el Congrés de Diputats en un intent de cop d'Estat.

La radicalitat democràtica

Podem distingir dos nivells en les reivindicacions: les democràtiques mínimes, en què l'Associació de Veïns coincidia amb el conjunt de l'oposició antifranquista aglutinada per l'Assemblea de Catalunya i el seu lema «llibertat, amnistia, estatut d'autonomia»; i les que pretenien anar més enllà, en el sentit de buscar tant un aprofundiment democràtic com un marc polític favorable al màxim als interessos populars (ajuntaments elegits i controlats pel poble, derogació de la Llei del sòl o del Pla Comarcal).

Val la pena destacar les reivindicacions precises que es feien respecte a l'autonomia de Catalunya i a la seva organització territorial; és a dir, la projecció del barri en el seu marc territorial i nacional. És important tenir això en compte, en el context d'un barri format majoritàriament per la immigració. Aquest esperit es va palesar en la participació, ja esmentada, de l'Associació de Veïns en la gran manifestació de l'Onze de Setembre de 1977.

Tots aquests plantejaments van ser objecte d'una polèmica important, el desembre de 1976, arran d'unes declara-

Assemblea a la rambla Prim contra el cinturó elevat

cions del llavors president de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB), Albert Pons Valón. Aquest senyor denunciava la politització de les associacions de veïns i la seva suposada manipulació «pels partits minoritaris d'un extrem i l'altre».

Pons Valón representava el sector que les associacions de veïns combatives anomenaven pejorativament bombillero, del qual ja s'ha parlat abans. Aquestes associacions tenien majoria a la Federació perquè el vot d'una d'elles pesava tant com el d'una associació de barri. D'altra banda, Pons Valón tenia vincles estrets amb el reformista Socías, que acabava de ser nomenat alcalde, i preparava un document, que seguia la línia de les seves declaracions, amb els partits CDC, UDC, PSC i PSUC, que començaven a preparar el seu assalt al futur ajuntament democràtic i l'abandó paral·lel de les associacions de veïns (seguint l'estratègia segons la qual la lluita s'ha de portar només en el si de les institucions).

El sector combatiu de la federació representat per associacions com la de Nou Barris —capdavantera en el debat— o la nostra mateix, va replicar immediatament. Aquest sector no negava la politització com a reacció enfront de les agressions de la política franquista. Defensava el dret a adoptar les posicions que es creguessin adients en defensa dels interessos populars, sempre que aquestes fossin fruit d'un debat democràtic, en el qual els militants dels partits tenien dret a presentar les seves propostes com un veí més. Finalment, demanava la dimissió del president Pons Valón i l'obertura d'un debat per construir una FAVB representativa

i conseqüent amb la defensa dels interessos populars.

Vint-i-cinc anys després, es pot afirmar rotundament la validesa d'actituds com la que es va adoptar en el debat esmentat.

Independència política de l'Associació de Veïns

L'Associació de Veïns, quan adoptava posicions polítiques, no actuava com a corretja de transmissió dels partits o dels seus membres més «polititzats», sinó que exercia la seva funció d'organització popular. Una organització reivindicativa no pot ignorar el marc polític global —institucional, legislatiu, de mesures de govern—, en tant que aquest condiciona la consecució de les seves reivindicacions.

Aquesta línia de treball és vàlida sempre que es facin plantejaments generals assumibles pel conjunt de veïns, clarament deduïbles de les seves necessitats com a tals, sense caure en la defensa d'una línia ideològica concreta, d'un programa de partit o d'un mínim denominador comú entre els programes de diversos partits. Vol dir plantejar-se qüestions com ara si una llei ens beneficia o ens perjudica o es pot millorar, i en quins aspectes. O bé si la forma d'Ajuntament que tenim és una trava per aconseguir el que volem. O si ens pot ser útil l'autogovern de Catalunya, i quin model d'organització territorial afavoreix més la intervenció a favor dels interessos populars.

En el marc històric —període final de la dictadura franquista, complexa i contradictòria transició cap a un règim

democràtic— en què van néixer i es van desenvolupar la lluita veïnal i l'Associació de Veïns de la Verneda Alta, totes aquestes consideracions generals eren evidents: com es diu en el Pla Popular, sense un marc democràtic qualsevol lluita esdevé molt més difícil. Els veïns de la Verneda, com es descriu en altres capítols d'aquest llibre, van tenir prou ocasions de comprovar-ho. Però, tal com s'ha intentat raonar, la lluita política no s'acabava amb l'obtenció—que ningú no discutia—d'unes llibertats i uns drets democràtics bàsics.

Per últim, potser caldria reflexionar sobre el que s'ha aconseguit des d'aleshores. Moltes d'aquelles reivindicacions continuen tenint vigència: Els ajuntaments, ¿són controlats pel poble, més enllà de les votacions que es fan cada quatre anys? ¿S'han reconegut els nostres drets nacionals? ¿Hi ha una política eficaç contra l'especulació?

Entre els anys 1975 i 1979 es van concentrar les principals lluites de l'Associació. Va ser el període de la predemocràcia municipal. Tots els barris de la ciutat bullien de reivindicacions

Podríem parlar d'un esperit democràtic radical i popular, que no era evidentment el de la tan lloada Transició Democràtica. Més que revifar la polèmica sobre les possibilitats que tenia la ruptura democràtica, volem reivindicar aquell esperit, no en un sentit nostàlgic, sinó amb la voluntat de reflexionar sobre un conjunt de valors que la democràcia institucionalitzada s'ha encarregat d'arraconar.

QUATRE ETAPES

Ahir, l'Associació volia parcs, rambles, semàfors, escoles, recuperar les tradicions, conèixer la nostra història (la de veritat, la que ens havien amagat). Volia hospitals, menjadors populars, guarderies, clavegueres, transport públic, igualtat social, igualtat per a la dona, solidaritat. Volia nens que aprenguessin la llibertat des de petits, instituts, carrers asfaltats, fonts, la fi de la intolerància. Volia la nostra llengua segregada, volia un barri millor, i també una societat millor. Avui, el barri té moltes d'algunes coses que es demanaven. Avui, malauradament, no s'han aconseguit moltes de les coses que es volien. Cal continuar.

Tal com érem

No importa com, no importa qui, un bon dia va començar a reunir-se un grup de veïns i veïnes que tenien en comú la

Manifestació davant la fàbrica S. F. Vila

voluntat de transformar el barri, de fer-lo més digne i habitable (així ho deien). Xerrades, contactes amb altres veïns de Barcelona que també iniciaven la lluita contra una ciutat monstruosa, fruit de l'especulació urbanística més voraç, intents de legalització, treball en una altra associació ja legalitzada (Sant Martí de Provençals) i finalment, a partir de setembre de 1975, una organització pròpia i molta gent disposada a dur a terme els seus objectius. Entre els anys 1975 i 1979 es van concentrar les principals lluites de l'Associació. Va ser el període de la predemocràcia municipal. Tots els barris de la ciutat bullien de reivindicacions, de models de ciutat, de realitzacions urbanístiques pendents.

El Pla Popular

L'Associació va agrupar les seves peticions a les administracions en un instrument que encara avui és vàlid: el Pla Popular de la Verneda Alta. Aquest fixava tot allò que l'Associació creia necessari per al seu objectiu final d'aconseguir un barri millor. Amb l'arribada dels ajuntaments democràtics, el 1979, el Pla Popular va haver de ser el punt de referència indispensable per als partits polítics que aspiraven a governar al districte.

L'Associació es va mantenir ferma en la defensa del Pla. Moltes reivindicacions van trigar a fer-se realitat, però potser cal destacar-ne una. El punt primer del Pla Popular declarava la negativa de l'Associació a la construcció de cap més bloc d'habitatges al barri. La densitat ja era prou gran i la lluita contra la falta dels equipaments necessaris per als que ja hi vivien era prioritària.

Aquest criteri es va respectar en tots els intents que els constructors van fer menys en un: el bloc del número 97 del carrer Guipúscoa.

L'esplendor cultural

L'impuls del treball de l'Associació va durar fins al 1982. El període del 1979 al 1982 va suposar un aprofundiment en els aspectes culturals: la recuperació del carnaval, les revetlles de Sant Joan, els cursets de català, el naixement de l'Escola d'Adults,

les primeres jornades de solidaritat amb Llatinoamèrica, el punt culminant de l'esplai, la nova vocalia d'esports.

I, de sobte, tot va caure.

Les manifestacions antigitanes del setembre i octubre de 1982 van colpejar fortament l'Associació. Al llarg del conflicte, aquesta va mantenir una ferma postura de rebuig del racisme. I ho va pagar molt car. L'Associació es va desprestigià davant una part dels veïns i molta gent activa va marxar.

En aquelles manifestacions no sols es van cremar bosses d'escombraries i autobusos. També es va cremar un cicle de la història de l'Associació.

Van començar els anys del desencant. Hi va haver l'intent de cop d'Estat de 1981, que va frenar de cop molts projectes progressistes. No era per això que s'havia lluitat, i molts dels que ho havien fet ocupaven ara càrrecs municipals, oblidant molts cops els seus orígens.

El nostre barri va treure del repartiment del pastís la rambla de Prim, un projecte que feia anys que estava aparcat per manca de diners. I també un nou Pla Popular, el del 1988, adaptat als nous temps

D'entrada, no

Qui no recorda la famosa frase, paradigma de l'ambigüitat, feta servir per cert partit polític davant la possibilitat d'entrada a l'organització militar de l'Atlàntic Nord. Ves per on, el referèndum sobre l'OTAN de l'any 1986 va remoure les consciències dels que portaven anys desencisats. El nostre barri va revifar en la preparació de la campanya contra l'OTAN. Feia anys que no es veia tanta gent a les reunions i a les manifestacions.

L'ajustada victòria dels partidaris del «sí», en lloc de desinflar el moviment ciutadà, el va omplir de continguts nous. I així van començar a aparèixer grups de gent jove preocupada per l'antimilitarisme, la pau i la solidaritat amb el Tercer Món. Aquests grups no es van integrar a l'estructura de les associacions de veïns (una mica viciades de tants anys d'urbanisme), però sí que es van moure al seu voltant.

Noves fites

El final de la dècada dels 80 coincideix amb un nou projecte de ciutat que posarà tots els ressorts ciutadans en marxa un altre cop: la Barcelona olímpica.

El moviment ciutadà va rebre amb il·lusió els projectes de transformació de la ciutat, però també amb recel. Calia vigilar el procés de canvi estructural i fer que els barris se n'aprofitessin, que tot allò que restava pendent per manca de recursos s'afegís al nou projecte. El nostre barri va treure del repartiment del pastís la rambla de Prim, un projecte que feia anys que estava aparcat per manca de diners. I també un nou Pla Popular, el del 1988, adaptat als nous temps.

Un futur barri ferroviari

El període postolímpic va portar una nova junta, amb gent jove que donà un nou aire a la manera de fer i reivindicar i una nova fita: l'estació de la Sagrera. Acostumats com estem els ciutadans a sentir parlar de grans projectes, la transformació de l'espai entre la plaça de les Glòries i el nus de la Trinitat sona com un de més.

En el cas del nostre barri, suposa un canvi radical en l'estructura social actual. Vol dir nous veïns (al triangle Santander/Prim/ ronda Sant Martí), noves activitats econòmiques —les que generarà una estació de rodalies i una estació central internacional: hotels, pensions, oficines, noves empreses de serveis, més trànsit, nous enllaços de transport públic— i nous problemes. Quan semblava que les reivindicacions del Pla Popular s'esgotaven, vet aquí que cal recomençar. Faran falta nous esforços, nova gent, moltes hores. Fins i tot un nou Pla Popular. ❖❖❖

EL PLAN PARCIAL DE LA ZONA DE LEVANTE NORTE

L'onada immigratòria cap a Barcelona dels anys cinquanta i seixanta va obligar a realitzar un pla d'ordenació de nous territoris de la ciutat. Així va aparèixer el "Plan Parcial de Ordenación de la Zona de Levante, en el sector comprendido entre la avenida de José Antonio Primo de Rivera [actual Gran Vía de les Corts Catalanes], ronda de San Martín y línea del F.C. de enlace Besós". Un dibuix molt aproximat del que després es convertiria en el barri de La Verneda de Sant Martí.

DESCRIPCIÓN GENERAL DEL PLAN

El perímetro en estudio afecta una considerable extensión de terreno que de forma sensiblemente triangular viene limitada, partiendo de la Plaza de las Glorias, por la Avda. José Antonio Primo de Rivera, Ronda de San Martín y ramal de enlace de la línea litoral con la del interior por Granollers.

Abarca en conjunto una extensión de unas 234 Ha., clasificándose el terreno en zonas residenciales, ferroviarias, parque urbano y viales.

Actualmente la mayor parte de las edificaciones existentes están ubicadas entre la Av. de José Antonio, calle Espronceda y línea del F.C. (Estación del Clot), además de algunas fábricas que se hallan esparcidas por la zona, en estudio, el de Juan Antonio Parera, construido a través de la Obra Sindical del Hogar, el de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros, en las c/ de Concilio de Trento, Trabajo y Agricultura, y el grupo de la Verneda realizado por el Instituto Municipal de la Vivienda.

Estos grandes grupos representan un total de 4.500 viviendas aproximadamente y las alineaciones sobre las que se basan se han incorporado al Plan, así como sus futuras ampliaciones, señalando uno de los primeros jalones sobre los que se ha tenido que partir.

En el Plan parcial redactado se ha partido de la base de la zonificación prevista en el Plan de Ordenación Urbana de Barcelona y su Comarca aprobado por Ley de 3 de diciembre de 1953, de él se desprende que la zona es eminentemente residencial, concretamente, residencial urbana intensiva, excepto dos áreas que apoyadas en la línea del F.C. y la Estación de la Sagrera, se destinan a industria mediana y pesada.

Los diferentes viales abiertos que como la propia calle de Aragón, Espronceda, Puigcerdá, Riera de Horta, Concilio de Trento inician ya una trama viaria, ha sido conjuntamente

Se ha procurado superar la propia rigidez de la cuadrícula de manzanas cerradas y calles, condicionando como base primordial que la red viaria no se debatiera en menores o iguales condiciones que el Plan Cerdà señala, sino estableciendo una jerarquización de viales según sus funciones

con las edificaciones apuntadas, pies formados en la redacción del presente Plan parcial.

Por otro lado, industrias arraigadas en el sector por la naturaleza de sus instalaciones, volumen y capacidad de producción, alineaciones oficialmente señaladas, etc., obligaban a tomarlas en consideración en el estudio.

Ahora bien, la debida conjugación de estos elementos, viviendas, industrias y viales realizados, han marcado una pauta a seguir en el desarrollo del proyecto.

Teniendo presente, pues, las realidades apuntadas y con la idea de ofrecer una mayor libertad arquitectónica y máximas posibilidades a quienes en su día incumba desarrollar los proyectos de ejecución del Plan, se ha procurado superar la propia rigidez de la cuadrícula de manzanas cerradas y calles, condicionando como base primordial que la red viaria que del nuevo estudio pudiera surgir, no se debatiera en menores o iguales condiciones que el Plan Cerdà señala, sino que al contrario, estableciendo una jerarquización de viales

según sus funciones, éstas quedasen ampliamente satisfechas, respondiendo de ello las características y perfiles de las diferentes vías.

La incorporación de los grandes grupos residenciales citados, cada uno de ellos con criterios distributivos completamente distintos, incluso dentro de las realizaciones de un mismo organismo, ofrece en el conjunto del Plan una dificultad de ordenación de muy difícil superación, y que sin duda alguna, afecta a la unidad compositiva urbanística. La directriz general que ha presidido la ordenación general, ha sido el formar una trama viaria lo más amplia posible, que

De las 234 Ha. del Sector, corresponden a la zona residencial 160, a la industrial (mediana y pesada) 59 y a las zonas de parque propiamente dicho, 15 Ha

siguiendo las directrices del Plan General de Ordenación de una unidad conjunta, dejando unidades urbanísticas entre las arterias en la que pueda llevarse una actuación organizada, si bien, de la comparación de cada una de estas unidades entre sí adoleciera de la homogeneidad que sería de desear.

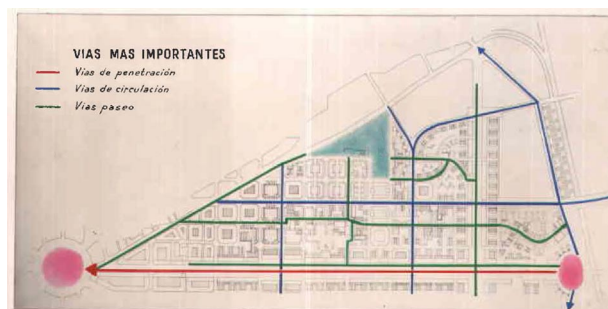
Al objeto de sistematizar los diferentes conceptos en que se basa la presente Memoria se establecen los capítulos siguientes:

- Comunicaciones.
- Zonas, distritos, barrios.
- Vivienda e industria.
- Espacios libres y edificios públicos.
- Redes y servicios urbanos.

Comunicaciones

El Sector en estudio se apoya sobre una vía fundamental, que en el conjunto de la ciudad es un verdadero eje viario: se trata de la Av. de José Antonio Primo de Rivera. Sobre esta avenida, el Plan General de Ordenación ha previsto sus futuras posibilidades con la máxima ambición, señalando para ello una anchura de 100 m. a partir de la c. de San Juan de Malta hasta la línea del citado F.C. de enlace litoral-interior.

La característica de esta avenida es ser simultáneamente vía de penetración a la ciudad, pudiéndose recoger todo el tráfico procedente del litoral y, al mismo tiempo, permitir por su gran anchura, tratarla como vía paseo con amplias zonas ajardinadas y profusión de arbolado. Esta singularidad precisa tener muy en cuenta en su concepción de conjunto, sobre

todo por el hecho de estar prevista como entrada de honor, de aquellos viajeros que, procedentes de Francia, eligen la carretera del litoral para su ingreso en la ciudad.

No cabe perder de vista que dentro del sistema de comunicaciones fundamentales que atraviesan la ciudad de Este a Oeste, dos vías importantes paralelas a la Av. de José Antonio, una por el lado de mar y otra por el lado de montaña se establecen en el mentado Plan de Ordenación general de la ciudad, cuya finalidad es encauzar el tráfico industrial que, procedente de las zonas industriales de Badalona y San Andrés, deba atravesar la ciudad o para dirigirse al interior de la provincia, o bien, para alcanzar la zona portuaria.

La vía paralela superior a la Avenida de José Antonio antes indicada, corresponde a la prolongación de la calle de Aragón, que en el Plan parcial constituye la verdadera espina dorsal.

En cuanto a las arterias que perpendiculares a las ya indicadas y que se dirigen de mar a montaña formando la trama viaria, la más importante es la Av. de Felipe II.

Esta avenida que se inicia en la Plaza del Virrey Amat, tiene un recorrido de más de 3.500 m., atraviesa núcleos tales como las viviendas del Congreso Eucarístico, las de Meridiana, además recogera toda la aportación de tráfico industrial que del Norte de la ciudad se dirige a la zona portuaria, por lo que se señala con ello la importancia que cabe concederle como vía de comunicación rápida, podría asimilarse, si fuera ello posible, a la calle de Balmes de la Zona de Levante, de igual forma que la proyectada Riera de Horta lo sería del Paseo de Gracia.

Las otras dos calles importantes son: la Riera de Horta, con un perfil transversal de 60 m., concebida como vía paseo con arbolado central y calzadas laterales, y la calle de Cantabria como vía de tráfico rápido.

El entrecruzamiento de todas estas vías delimita unos perímetros que, como puede apreciarse en los correspondientes gráficos, definen unidades urbanísticas completas.

Sobre esta división de perímetros es donde se procede a sentar un programa básico de necesidades sociales elementales en función de la densidad de población que ha de albergar en cada uno de ellos.

Definida la red viaria principal, una segunda subdivisión de calles complementarias a las primeras ó formarán

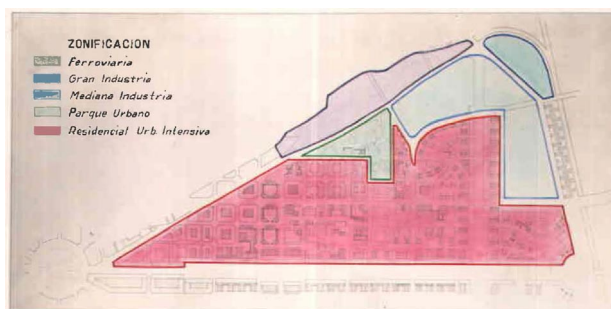
la trama total sobre la que se ha de descansar la ordenación de la edificación. Esta segunda subdivisión de viales se concibe como calles paseos, cuya finalidad principal es enlazar los centros de cada uno de los polígonos que serán los centros cívicos, religiosos, o representativos de cada barrio o distrito. El conjunto de estas calles paseo en que, como es lógico, se da el máximo predominio al peatón, se ha procurado que sea el arbolado su característica, permitiendo el paso de un centro a otro, enlazando o comunicando entre sí las zonas de esparcimiento proyectadas.

El Barrio I está delimitado por la prolongación de la calle de Felipe II, de José Antonio Primo de Rivera, Pl. de las Glorias y Ronda de San Martín. El Barrio II abarca el perímetro formado por Felipe II, Ronda de San Martín, prolongación Puente del Trabajo, calle Cantabria y Av. de José Antonio. El Barrio III comprende la calle de Cantabria, calle Aragón, Riera de Horta y Av. de José Antonio. El Barrio IV se delimita por la calle de Aragón, calle Cantabria, Ronda de San Martín y Riera de Horta. El Barrio V está comprendido entre la calle de Aragón, línea del F.C., Av. de José Antonio y Riera de Horta

El tercer grado en cuanto a la red viaria, lo constituirán las calles cuyo tráfico sea puramente el local y de servicio a las diferentes edificaciones.

Sobre la Avda. de José Antonio, por su importancia cabe señalar que en el tramo comprendido entre la calle de San Juan de Malta y Riera de Horta, se ha adoptado una sección drisimétrica fundamentada en motivos de orientación y funcionales de circulación.

La circunstancia de estar previstas en el Plan General de Ordenación dos zonas específicamente diferenciadas, respecto a la avenida, residencial en el lado de montaña e indus-

trial por el lado de mar, parece forzada la solución indicada, añadiéndose a ello el óptimo soleamiento que presentan las fachadas orientadas al mediodía. Consecuencia de ello ha sido dejar amplias fajas ajardinadas por la parte de montaña en las que es posible establecer áreas de reposo, juegos de niños, pequeños estanques, etc., reservándose el resto para las calzadas de tráfico rápido, tráfico lento y pesado.

Se expresa en el propio gráfico las características de los perfiles a que responden las calles en las que se indican los diferentes tipos así como calidad de sus pavimentos.

Zonas

Cuatro zonas aparecen concretamente en cuanto se refiere a los diferentes usos y aprovechamientos del suelo en el Sector en estudio. Estas son, la residencial urbana intensiva, la de industria mediana y pesada y las zonas de parque.

De las 234 Ha. del Sector, corresponden a la zona residencial 160, a la industrial (mediana y pesada) 59 y a las zonas de parque propiamente dicho, 15 Ha.

Dentro de la zona residencial, el desglose del aprovechamiento del terreno queda como sigue:

- Superficie edificable 63 Ha.
- Viales principales 38 Ha.
- Viales secundarios 31 Ha.
- Áreas de reposo, paseos y plazas 28 Ha.

Considerando exclusivamente la zona residencial y partiendo de la división del terreno que las vías más importantes señalan, se han establecido unos conjuntos urbanos que llamaremos barrios dentro del cual se establece un programa de necesidades sociales en el que se ha procurado incluir aquellos edificios indispensables para dar un sentido orgánico a cada uno de ellos.

Refiriéndonos concretamente al sector en estudio, tenemos cinco unidades urbanísticas o barrios bien diferenciados.

La primera unidad señalada como Barrio I, está delimitada por la prolongación de la calle de Felipe II, de José Antonio Primo de Rivera, Pl. de las Glorias y Ronda de San Martín.

El Barrio II abarca el perímetro formado por Felipe II, Ronda de San Martín, prolongación Puente del Trabajo, calle Cantabria y Av. de José Antonio.

El Barrio III comprende la calle de Cantabria, calle Aragón, Riera de Horta y Av. de José Antonio.

El Barrio IV se delimita por la calle de Aragón, calle Cantabria, Ronda de San Martín y Riera de Horta.

El Barrio V está comprendido entre la calle de Aragón, línea del F.C. de enlace, Av. de José Antonio y Riera de Horta.

Vivienda
Barrio I

La característica principal de este barrio, en el momento presente, es su densidad de edificación, acusándose una mezcolanza de viviendas, almacenes e industrias sobre todo en la parte más próxima a la Pl. de las Glorias.

Queda el barrio atravesado por una calle, San Juan de Malta, cuya intensidad de tráfico rodado es tal, que la acusa como la más importante, a pesar de su reducido ancho, debido principalmente a que es la única arteria de comunicaciones de este sector con la populosa barriada del Pueblo Nuevo.

Sobre esta calle y en la Pl. Valentín Almirall, se ubica el centro político del barrio, la Tenencia de Alcaldía del distrito y el edificio municipal de los Caballeros de San Juan de Malta, la posibilidad de emplazar en solares inmediatos una iglesia, un instituto o escuela con una biblioteca, señalando este núcleo muy idóneo para central en él la parte más representativa del barrio.

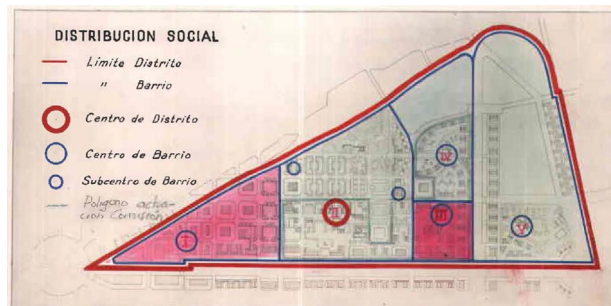
Se ha considerado la posibilidad de dar realce a una de las fachadas del mencionado edificio municipal de la citada Orden, que por su aspecto de arquitectura tradicional podría tener interés, creando para ello una segunda plaza que comunicara por mediación de unos pórticos con la de Valentín Almirall. Esta segunda plaza podría tener una misión de aparcamiento de vehículos, dejando la otra como un pequeño jardín de descanso.

La exigüidad natural de espacios libres en que se desarrolla el barrio, requiere una rectificación en este sentido y para ello y siguiendo el criterio ya anunciado de enlazar los diferentes espacios libres por mediación de calles paseo, se inicia en este barrio y correspondiendo a la calle de Concilio de Trento en su entronque con lo que ha de ser prolongación de la Ronda de San Martín, una calle paseo en que, como a tal, se reducen al mínimo las calzadas al objeto de dar las máximas posibilidades en la vegetación del paseo central.

Se puede pasar a una plaza de unas dimensiones de 45 x 65, en la que, por estar alejada de toda circulación es apropiada para jardín de reposo y juego de niños.

A iguales características responden las tres manzanas idénticas que con una solución de bloques de doble crujía, dejan en su parte central amplias zonas para jardinería.

Junto a esta plaza y atravesando la calle de Andrade, se proyecta un edificio en altura; este cuerpo acusará un final

de perspectiva de dicha calle, deliberadamente realizado por el hecho de que la misma calle surge en su intersección con la calle de un desplazamiento.

Este edificio, por su singularidad de emplazamiento, mayor profundidad edificable junto a una densa zona de población y próximo a un núcleo representativo, no se vé inconveniente en proveerlo como un inmueble destinado a oficinas, despachos, dependencias oficiales, etc. previéndose para el movimiento de vehículos que ello pudiera llevar consigo, una amplia plaza de aparcamiento.

La característica apuntada al principio sobre la densidad del barrio con edificios de reciente construcción y calles

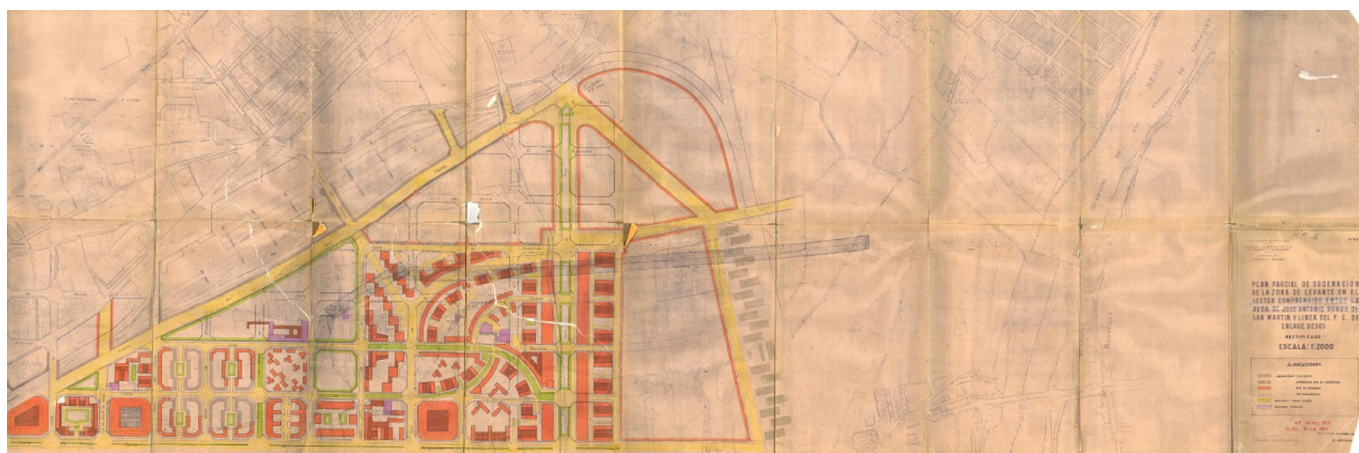
Al objeto de conseguir una mayor área residencial, se ha desplazado el eje de la calle de Concilio de Trento entre las de Felipe II y Selva de Mar. Esta parte de calle desplazada se trata como vía de paseo

explanadas y pavimentadas siguiendo las alineaciones existentes, han sido pues fijadas para respetar la mayoría de las líneas vigentes.

Barrio II

Desde el punto de vista residencial en este barrio radican las construcciones de más volumen llevadas a cabo en todo el sector. Los grupos Juan Antonio Parera, con sus 818 viviendas ya construidas del total de 1.649 que se proyectan construir, los inmuebles propiedad de la Caja de Pensiones con 1.800, aproximadamente, alojamientos abarcando 3 manzanas, más las 5 del grupo antes citado en curso de ejecución por la Obra Sindical del Hogar, son las premisas que más han definido la solución urbanística del barrio.

En cuanto se refiere a la red viaria, se presenta el barrio atravesado por su mitad aproximadamente por la calle de Aragón, vía predominantemente de tráfico industrial y rápido, dos calles de iguales características de la anterior, delimitan el barrio por el E. y por el O.; con las de Felipe II, de gran importancia por considerarse ha de ser una de las ave-

nidas de más longitud en esta zona, de las que se dirigen de mar a montaña.

La otra arteria es la calle Cantabria, de tipo viario rápido también; su bifurcación a la altura de la calle de Oviedo, permitirá recibir las afluencias de tráfico procedentes de las masas industriales de San Andrés y Badalona.

Dos amplias vías paseo, perpendiculares entre sí, tienen su encuentro en la parte que se destina a núcleo comercial cívico y religioso. Este conjunto se considera el centro de gravedad de todo el sector en estudio y en él se concentran aquellas funciones más representativas de una masa de población de 150.000 habitantes.

Dos plazas, una de reposo por estar apartada de toda la corriente circulatoria, comunicará con la Av. de José Antonio; en ella se emplazará la iglesia a la que se concibe la posibilidad de que a su alrededor tengan cabida las edificaciones propias de la vida parroquial, catequesis, escuelas, biblioteca, asistencia social, casa rectoral, etc.

La otra plaza es de tipo comercial pues a ella convergen las calles porticadas donde se situarán las diferentes tiendas y dará la característica del centro del barrio teniendo cabida en los edificios colindantes las necesidades administrativas y mercantiles, citándose entre todas ellas, las de Tenencia de Alcaldía, Juzgados, Centros de partido, entidades bancarias, correos, teléfonos, un teatro, etc.

Donde la ausencia de edificaciones lo ha permitido, ello es, en el rectángulo comprendido entre la calle Espronceda, Av. de José Antonio, calle de Agricultura, y calle de Aragón, se han proyectado con una mayor libertad las masas edificables apartándose de las alineaciones que señalaban la cuadrícula Cerdá. El criterio seguido ha sido formar una unidad residencial que comunicada perimetralmente con vías importantes y, por consiguiente, enlazadas con el centro de la ciudad, pudiera en cambio en su interior tener cabida solo el movimiento propio del servicio local previéndose amplios campos de juegos para mayores y adultos, amén de los propios para la infancia. Las guarderías y escuelas con sus correspondientes campos escolares también dentro de estos recintos.

El tipo de construcción se prevé del de doble crujía por ser el que más se adapta a las modernas exigencias arquitectónicas y al mismo tiempo es el que para la obtención de los máximos beneficios que concede la vigente Ley de Renta Limitada, está más de acuerdo para su aplicación.

Al objeto de conseguir una mayor área residencial, se ha desplazado el eje de la calle de Concilio de Trento entre las de Felipe II (prolongación) y Selva de Mar. Esta parte de calle desplazada se trata como vía de paseo, es decir, amplio paseo de peatones con arbolado central y calzadas laterales, partiendo de estas las que han de servir exclusivamente a las viviendas que constituyen el núcleo residencial.

Los puntos de discontinuidad de la calle de Concilio de Trento o sea, donde se produce el desplazamiento de su eje, se acusan por un lado con un cuerpo de edificio al que se proyecta una mayor altura, siendo punto focal de la c/ de Concilio de Trento, por el otro lado la plaza comercial y cívica absorbe el mencionado desplazamiento, concibiéndose fachadas con plantas bajas aporticadas, tal como puede apreciarse en los planos. Por la parte posterior de estos locales comerciales, se han previsto zonas de carga y descarga de las mercancías, a fin de no obstaculizar ni interferir los propios movimientos.

Dada la gran extensión superficial de este barrio, quedarían sectores muy apartados de este centro que obligarían a largos desplazamientos de sus habitantes y estando, además, cortada por la calle de Aragón que, por su importancia separa y parte en dos el barrio, se proyectan dos subcentros que con un programa mínimo, satisfagan las exigencias que requiere la masa de población que han de servir.

En anteriores párrafos se ha mencionado el criterio de enlazar los distintos centros de barrio por un calle paseo en la que el peatón pueda ir siguiendo sin discontinuidad las plazas ajardinadas, confluyendo todas estas calles al gran parque que se proyecta junto a la zona de maniobras de la Estación de la Sagrera y cuyos límites determinan la Ronda de San Martín, la calle de Menorca y la calle del Trabajo.

En este gran parque urbano tendrá cabida, por su extensión, un amplio programa: la clasificación de los espa-

cios verdes en esparcimientos infantiles, jardines de reposo para personas mayores, campos de juegos para adolescentes y adultos, o simplemente, las masas arbóreas sanitarias y de adorno podrán convertirse en realidad sobre él.

Una población de 150.000 habitantes requiere un parque de estas dimensiones para su esparcimiento y solaz; además, en el Plan de Ordenación Urbana de Barcelona y su Comarca, se asignan 6'09 m². por habitante de parque urbano en el conjunto de la ciudad.

Barrio III

Cuatro vías de importancia delimitan este barrio eminentemente residencial; la calle del Trabajo, la calle de Aragón, la Riera de Horta y la Avda. de José Antonio; interiormente queda cruzado por dos calles, una como Paseo con un ancho de 30 m., otra calle perpendicular, Puigcerdá, ésta de menor perfil, en la encrucijada de ambos se ubica el mercado y centro comercial, un patio semiabierto con establecimientos comerciales, independiza del resto de la edificación. Existe posibilidad de comunicación con la calle de Aragón y creando el ambiente propio comercial de tipo local. Escuelas-guarderías completan el programa social.

Se ha procurado, siempre que ha sido posible, que las construcciones radicadas en el área de la calle de Aragón, no den directamente a la misma y puesto que la orientación era favorable, se han situado en general sus fachadas principales perpendiculares a la dirección de la citada calle.

Barrio IV

Igual que el barrio III queda atravesado por una calle paseo, las demás arterias son perimetrales.

El hecho de existir unas construcciones en las alineaciones vigentes, de reciente edificación, se ha considerado pertinente no modificar dichas alineaciones que obedecen a manzanas cerradas, proyectándose el resto en igual tónica que los otros barrios.

Como programa social se proyectan los edificios para una iglesia, escuelas y mercado, las demás construcciones son del tipo residencial de doble crujía.

En amplias extensiones de terreno se conciben bloques en altura aislados en forma de T cuya disposición concreta más adecuada se definirá en el oportuno momento.

Colindante con este barrio y separado por una vía de 40 m. se ubica la zona de industria mediana cuyos límites son, la indicada vía, la prolongación del puente del Trabajo, la Ronda de San Martín y la Riera de Horta. La proximidad de la Estación de mercancías de la Sagrera, centro ferroviario importantísimo, la facilidad de salidas periféricas de la ciudad por carretera, litoral o interior, comunicación a través de la calle de Cantabria con la zona portuaria, terrenos llanos en

general con posibilidad de desagües, servicios de agua y electricidad, vientos dominantes favorables, son los factores que debidamente compulsados han fijado el emplazamiento de dicha zona industrial.

En los planos correspondientes se grafía simplemente el indicado perímetro no señalándose las alineaciones que puedan preverse para su ordenación interior. Ello se motiva al objeto de dejar una máxima libertad de situación de las industrias de la zona de forma que las necesidades industriales prevalezcan sobre la rigidez de las alineaciones que pudieran trazarse.

Ahora bien, si surgieran pequeñas industrias para ubicarse en la mencionada zona de alineaciones que prevalecieran serían las actualmente vigentes.

Barrio V

Tres elementos urbanísticamente considerados, puede decirse que estructuraron de antemano este barrio, primeramente las vías perimetrales que lo delimitan y concretan, después el paso oblicuo de la calle de Pedro IV con una variante de dicha calle, que desviando el tráfico de la misma lo incorpora a la calle de Aragón, cuya finalidad es la de evitar el paso a nivel del F.C. de enlace.

Las superficies destinadas a los espacios libres están en función de número de habitantes y del porcentaje por edades de éstos

El tercer elemento es la existencia de la parroquia de Santas Justina y Semproniana, aún no terminada pero que lleva aparejados una actividad parroquial considerable en la previsión de escuelas y grupos asistenciales a los que se ha procurado incorporar el plan.

La Iglesia de Santas Justina y Semproniana y sus anexos se ha considerado que satisfacía plenamente el programa de necesidades religiosas y de asistencia social y por consiguiente se ha proyectado un paseo que como nexo la comunicara lo más fácilmente posible con el centro comercial y cívico del barrio en el que se proyecta una plaza porticada con óptima orientación, en la que tendrán cabida los edificios destinados a albergar un mercado, un banco, correos, telégrafos, cine, etc., así como las necesidades de tipo administrativo como juzgados, Tenencia de Alcaldía, centros de partido, etc.

En cuanto se refiere al tipo de construcción responde como el sector a las edificaciones de doble crujía procurando evitar los bloques de forma que sus fachadas no den directa-

mente a las vías de tráfico importante como la calle de Aragón, sino que sus vistas rectas recaigan sobre masas arbóreas dejando para los testeros de los bloques que por ser de doble crujía tienen dimensión mínima las que limitan con ellas.

Sobre este punto no obstante, se hace una salvedad y es en la Avda. de José Antonio, donde por su importancia el aprovechamiento y valor del terreno aconsejaban mayores profundidades edificables, al mismo tiempo que se aumenta al máximo las superficies destinadas a plantas bajas cubiertas, por sus múltiples utilidades a que pueden ser destinadas.

Deliberadamente se han entrelazado tipos de construcción, normales de ensanche y los de doble crujía cuyo objeto es no coartar en ningún momento la edificación de aquellos promotores que deseen acogerse a cualesquiera de los grupos que la Ley de Viviendas de Renta Limitada establece.

Industria

La localización de las zonas industriales previstas en el presente Plan parcial de Ordenación responden en primer lugar a unas óptimas condiciones de situación, la proximidad del sector ferroviario, Estación de Mercancías de la Sagrera, la facilidad de salidas periféricas de la ciudad por carretera, tanto para el litoral como para el interior, comunicación a través de la calle de Cantabria con la zona portuaria tienen por sí mismas importancia y justifican su actual emplazamiento. Topográficamente los terrenos se presentan llanos con posibilidad de desagües y con los servicios de agua y electricidad, además vientos favorables para la diseminación de los humos que se podrían producir.

Su clasificación como industria mediana nace del hecho que algunas industrias por su economía especial y como centros de producción, no es conveniente un alejamiento excesivo de sus puntos de consumos, pues con ello se agravaría el coste de los servicios que prestan. Por otra parte el funcionamiento y desarrollo de sus actividades crea molestias a los edificios residenciales que los rodean por lo que precisa aislarlos.

Otra circunstancia que se ha tenido presente al ubicar dichas masas fabriles es su relación con futuros centros residenciales de productores. Estos complejos industriales requieren como idea de cálculo un promedio de 200 productores por Ha. de terreno industrial, lo cual teniendo presente que alcanza un total de 59 Ha. representa una masa productora de 11.800 obreros, cuya proximidad a los lugares de trabajo es siempre de desear desde el punto de vista económico y humano.

Espacios libres y edificios públicos

Una de las preocupaciones esenciales al redactar el presente Plan ha sido la debida previsión de espacios libres.

En su distribución se ha tenido en cuenta principal-

Plànol de La Verneda de Sant Martí actual

mente el factor humano. Las superficies destinadas a los espacios libres están en función de número de habitantes, y, al mismo tiempo, del porcentaje por edades de éstos, pues no hay duda que la calidad y cantidad de terreno dedicado a los niños de 2 a 5 años ha de ser completamente distinta de otro destinado a adultos de 14 a 20 años, así como tendrán su propia característica aquellos espacios libres que sirven de pantalla o de separación de zonas industriales o de aquellas de una función puramente decorativas.

En este sentido se ha procedido a una clasificación de estos espacios según sean de esparcimiento infantil, jardines de reposo para personas mayores, campos de juego para adolescentes y adultos o simplemente parques cuyas funciones varían según la situación dentro de cada sector.

En el primer grupo de esparcimiento infantil se destinan a niños hasta 10 años y se prevé para éstos una superficie de 5,00 m². por niño, que se distribuyen racionalmente dentro de cada barrio, concibiéndose como pequeños rincones, bien orientados, resguardados de los vientos dominantes o independizados convenientemente de la circulación. En general podrán componerse estos pequeños centros de esparcimiento infantil de campo de arena, jardín para sus acompañantes y reducido campo de pelota.

Se supone que la población infantil hasta 10 años representa el 12% de la población total por lo cual se deduce el considerable espacio que precisa reservar para este fin y que precisamente ha de estar ligado íntimamente con la vivienda.

De la misma manera las personas mayores, los de edad avanzada, que, improductivos, requieren pasar unas horas al aire libre, precisan también de un lugar adecuado, tranquilo y próximo a sus hogares.

Además la disminución tan acusada de la mortalidad en nuestra ciudad, ha repercutido en un considerable au-

mento de la ancianidad, siendo por tanto mucho mayor el número de personas de edad avanzada que constituyen la población y que al disponer de muchas horas libres, buscan lugares tranquilos donde discurrir sus ocios.

Estadísticas realizadas en nuestras poblaciones acusen un considerable aumento de ancianos, sobre todo en estos últimos años, señalando porcentajes que oscilan entre el 10 y el 12% de la población de personas que pasan de los 60 años.

Los campos de juego para adolescentes y adultos presentan una mayor complejidad, requieren superficies más amplias, los campos de baloncesto, pequeños frontones, gimnasios, etc., pueden proyectarse en ellos. Se han previsto éstos en los barrios III, IV y V.

Finalmente se menciona el gran parque del que ya se ha hablado en la descripción del barrio II, la presencia de la antigua Iglesia de San Martín debidamente conservada con un arbolado adecuado de ambientación puede proporcionar un punto de singular interés en este espacio libre.

Los senderos calle, denominados del Fondo de San Martín y de la Selva del Campo, se respetan íntegramente en su actual trazado y aparte del edificio proyectado se deja el resto del parque para que dentro de él tengan cabida toda la complejidad de un programa completo para un parque público.

Edificios públicos

Dentro de cada barrio se reservan los terrenos a ocupar por los edificios públicos, resulta difícil en la presente etapa prever con exactitud las necesidades apropiadas y complementarias de cada uno de ellos, de todas formas en cada centro de barrio se enumera un programa mínimo de necesidades humanas, mercantiles o administrativas.

En cada una de éstas la base programática es la siguiente:

- Necesidades humanas: parroquia, asistencia social, guarderías, centro de maternidad, campos de juego, escuelas primarias, educación física, espectáculos, cines y teatros, piscinas, etc.
- Necesidades mercantiles: mercado, bancos, correos telégrafos, teléfonos, talleres artesanos (carpintero, fontanero, electricista)
- Necesidades administrativas y culturales: juzgado, alcaldía, centros del partido, institutos, servicios incendios

Etapas de realización

Concebido en el presente Plan parcial las directrices a seguir en cuanto se refiere a las arterias generales de comunicación, con sus propias características de tráfico rápido, pesado, calles paseo, etc., líneas que al entrecruzarse definen unidades urbanísticas sobre las que se ha procedido a

señalar un programa mínimo de necesidades sociales y corresponde a la próxima etapa de establecer una prelación para el estudio de detalle más inmediato en el conjunto de las unidades urbanísticas citadas.

Este estudio ha de contener cuantos datos precisen para poder materializar las ideas expuestas en los correspondientes planos.

La determinación de los polígonos de actuación más inmediatos o sea las etapas de realización incumbe a la Superioridad su señalización, quien con alto criterio considerará los complejos elementos que puedan intervenir definiendo la actuación a seguir.

A título de información y desde el punto de vista urbanístico se indica que una de las unidades que podría proponerse como 1ª etapa para su estudio inmediato, por formar en sí un conjunto residencial considerable, es el limitado por la importante vía arterial de la calle de Aragón, completamente abierta y en condiciones de ser utilizada, las calles de Espronceda en comunicación con líneas de transporte urbano, la calle del Trabajo explanada y finalmente la Avda. de José Antonio.

Este perímetro tiene la ventaja de la ausencia de edificaciones, información parcelaria concreta y al día y sobre todo la proximidad a núcleos ya edificados como son el grupo Juan Antonio Parera, y las manzanas propiedad de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros, que formaría el nexo de unión dando la cohesión y la continuidad entre ellos.

ORDENANZAS

Las ordenanzas de volumen, uso, condiciones sanitarias y estéticas que han de regir las zonas de residencial urbana intensiva, gran industria, mediana industria, parque urbano y ferroviaria, previstas en el Plan parcial de la zona de Levante en el Sector comprendido entre la Avda. de José Antonio, Ronda de San Martín y línea del F.C. de enlace Besós, quedan establecidas en las Normas Urbanísticas aprobadas por Ley de 3 de diciembre de 1953, complementadas por las Ordenanzas Municipales que rijan para la ciudad de Barcelona.

En lo concerniente a las condiciones de volumen y concretamente en las diferentes alturas de edificación se estará a lo indicado en el correspondiente plano de alturas de edificación que acompaña al presente Plan parcial.

SERVICIOS URBANOS

Alcantarillado, pavimentos y rasantes

Alcantarillado

Supuesto realizado el plan de rasantes oficiales a que ya hemos hecho referencia, el desagüe de aguas blancas y

Mapa dels equipaments actuals a La Verneda de Sant Martí

residuales puede resolverse, como se ha hecho, con pendientes estrictas pero suficientes. Ahora bien, la zona a que se contrae nuestro estudio no tiene por sí sola posibilidad de desagüe ya que no existe, ni siquiera alejada, colectora ni alcantarillado alguna. Hoy día las aguas negras que es preciso evacuar en la barriada de San Martín y Pueblo Nuevo, se vierten a las acequias de riego o a la alcantarilla de Pedro IV. Las acequias, aparte de que han llegado a un grado de densidad de contaminación del que todavía no se han ocupado las autoridades sanitarias, no pueden ni remotamente preverse para eliminar el volumen que aportará nuestra zona, la alcantarilla de Pedro IV no tiene la sección ni la pendiente que precisaría para el área que sirve, de modo que, además de quedar fuera de la zona, no puede pensarse en utilizarlo.

Planteadas las cosas según las hemos expuesto, no puede pensarse poner en servicio nuestra zona si antes no se le dota de desagües. Podría parecer por lo que decimos que la construcción de estos desagües tendría por único objeto permitir la ejecución de nuestro proyecto; pero la realidad es muy otra: los desagües de que vamos a hablar a continuación tendrán como fin secundario resolver nuestro problema, pero como fin primordial sanear y proveer de desagüe a todo San Martín y Pueblo Nuevo, al mismo tiempo que recoge las aguas negras de una extensa zona de San Andrés, Verdún y la Trinidad, que en la actualidad, después de recorrer kilómetros de excelente alcantarillado han de desagüarse a una acequia en el Torrente de Estadella. Además podría conseguirse como otro fin secundario, descargar la colectora del Bogatell.

Dado lo escaso de las pendientes, los desagües deben efectuarse hacia las vaguadas previstas en el Proyecto de rasantes de que ya hemos hablado. Las vaguadas corresponden a las calles de Espronceda, Provensals y Agricultura y a ellas habría que añadir la colectora de la Riera de Horta.

Como complemento a esta Memoria, se han dibujado los perfiles longitudinales de esas calles y de la Riera. La ejecución de los cuatro desagües no presenta grandes dificultades y podría hacerse sin modificar el resto de las calles; incluso se ha previsto no alterar la calle de Pedro IV conservando su rasante y proyectando sifones provisionales para el cruce de las alcantarillas de las calles.

En relación con la evacuación final del agua del alcantarillado conviene hacer algunas observaciones. Al efectuar el estudio del Plan de saneamiento de Barcelona y su Zona de Influencia ya se llegó a la conclusión de que en el núcleo formado por Barcelona ciudad y sus aglomeraciones más próximas comprendidas entre los ríos Besós y Llobregat hay dos zonas perfectamente diferenciadas a este respecto: la comprendida entre Montjuich y el Llobregat con el Puerto y el Puerto Franco, taponando su acceso al mar y la zona entre el Besós y Montjuich en contacto con la playa y con un plan de

rasantes oficiales previsto para el desagüe natural por gravedad hacia el mar.

En la zona del Llobregat las aguas han de irse recogiendo a lo largo del límite de la zona franca para ser conducidas a un estación depuradora cuyos afluentes no verterán a aquel río.

Las características de la otra zona pueden resumirse como sigue:

- 1º.-Posibilidad de desagüar al mar por zonas.
- 2º.-Gran desarrollo de playas y facilidad de construir las instalaciones necesarias a lo largo del Paseo Marítimo en Proyecto.
- 3º.-Un fondo del mar estable y con un perfil muy adecuado para, la construcción de emisarios submarinos.
- 4º.-Una doble corriente profunda en un sentido y superficial en el contrario que favorecen la dilución y transporte de las aguas menos densas que la del mar que se descargan en el fondo.

Por otra parte la recuperación de las aguas de afluentes depurados para riegos en esta zona no siente interés puesto que en un plazo no lejano no quedarán zonas de cultivo. En cambio, la posibilidad de desaguar en varios puntos alejados de la playa proporciona una desconcentración de las descargas.

El poder antedepurador del mar es inmenso; lo que hace falta además de disponer de condiciones favorables, es facilitar su acción. Hoy día hay experiencia suficiente para saber a que atenerse; sin embargo, es conveniente acompañar los trabajos de una investigación continua para conocer convenientemente el estado de salubridad del mar.

Nuestra zona comprendida en el lado del Besós, como ya hemos visto, cuatro desagües generales. Estos desagües tienen importancia propia para ser tratados con independencia, ya que entre población real y equivalente a cada uno se le

pueden asignar 50.000 habitantes; por consiguiente aún en el caso de haber tenido que proceder a una depuración completa, no hubiera habido inconveniente en depurar por zonas de esta importancia como se hace en poblaciones que disponen de pocas pendientes.

Sin perjuicio de que en su día la experiencia demostrara que convenía perfeccionar los métodos, cosa fácil de efectuar por etapas pero improbable que sea necesaria, la forma general en que se han resuelto los vertidos ha sido la siguiente: Supuesto la población de 50.000 almas para cada emisario y un caudal instantáneo máximo maximorum de 5,5 l/s por

Supuesto la población de 50.000 almas para cada emisario y un caudal instantáneo máximo maximorum de 5,5 l/s por cada 1.000 habitantes, se llega a un caudal de aguas negras de 275 l/s

cada 1.000 habitantes, se llega a un caudal de aguas negras de 275 l/s. Estas aguas negras se dilacerarán o desmenuzarán, previéndose la instalación para una capacidad de hasta 500 l/s con objeto de poderlas tratar aún cuando se produzca una pequeña lluvia. De los dilaceradores el agua pasará al emisario submarino. A partir de los 500 l/s el caudal se eliminará sin dilacerar, aumentándose la capacidad del emisario al aumentar el nivel en la cámara. En caso de fuertes crecidas el resto, que serán abruas prácticamente blancas, se descargará en la playa a través de un aliviadero de crecidas.

Pavimentos

La gama de pavimentos a prever puede considerarse que alcanza la totalidad de los conocidos, o al menos utilizados en la ciudad.

La existencia de terraplenes bajo la mayor parte de los pavimentos a construir señala la conveniencia de prever un lapso de tiempo entre la terminación del terrapén y su afirmado. De no encontrarse una solución para la ejecución masiva es inútil pensar en medios mecánicos de compactación.

El afirmado más sencillo es el de simple manto de gravilla sobre el terreno apisonado. Para aceras se prevén lozas irregulares de piedra artificial en color, pavimento asfáltico en negro y en encarnado y, por último, el panot reglamentario.

Las calzadas tendrán como mínimo un macadam con riego. De momento y mientras subsista la posibilidad de asientos en el terreno, ese será el pavimento tipo en las calzadas de

tráfico rápido o residencial. En su día puede servir de cimiento a cualquier otro pavimento asfáltico más perfecto, como los aglomerados o los morteros.

Las calzadas de tráfico pesado tendrán un pavimento de adoquinado, de momento sobre arena, el cual, una vez consolidado el terreno puede convertirse en adoquinado sobre hormigón.

Rasantes

El problema de rasantes en esta zona, que en este aspecto se extiende hasta el mar por una lado y hasta el Besós por otro, ha sido siempre muy grave debido a su extensión y a las escasas pendientes disponibles.

Dado que desde la Ronda de San Martín hacia montaña se dispone de cotas sobre el nivel del mar iguales o superiores a los cinco o seis metros, cabría la posibilidad, que se plasmó en el proyecto de rasantes de fecha mayo de 1954, de adoptar unas pendientes medias para las calles perpendiculares a la costa, que, partiendo de las antes citadas, fueran a parar a la playa o a lo que en su día será el Paseo Marítimo. De estas calles, tres distribuidas en el interior, fueron consideradas como vaguadas y a ellas habremos de referirnos al hablar del alcantarillado.

Teóricamente resuelto el problema de las rasantes, queda el problema práctico de obtener las tierras de préstamo necesarias. Para tener una idea de su volumen, ya que con exactitud no se podrá saber hasta que se lleven a efecto las oportunas ubicaciones, podemos suponer que para la zona que nos ocupa y para toda su extensión que es de unas 234 Ha. Se necesitarán aproximadamente 2.700.000 m³. de tierras.

En principio, cuando menos las calles con alcantarillados han de preverse a la rasante oficial. En el resto de la urbanización puede dejarse cierta libertad ya que las zonas de jardín hundidas minarían por sí solas las aguas de lluvia y aún el caso de grupos el interior de esas partes bajas podrán sanearse por bombas con facilidad. No obstante, las zonas hundidas convendría eliminarlas en la medida de lo posible.

Sea cual sea la solución del terraplenado, este habrá de efectuarse por etapas y siempre después de construida la alcantarilla a su rasante definitiva.

En la sección que figura en los Planos se prevé el terraplenado con taludes de derrame hasta las líneas de fachada antes de construir los edificios. Es muy conveniente que el edificio se encuentre en gran parte construido en el momento de terraplenar la parte inmediata a él, porque de esta forma el peso de la construcción colabora a la estabilidad ahorrando gran sección de muros, teniendo únicamente que reforzar las pantallas para que no se rompan por flexión. ❖❖❖

estudis

L'ASSOCIACIÓ SANT MARTÍ ESPORT (ASME)

Text del llibre "ASME, 25 anys d'esport, salut i lleure. L'Associació Sant Martí Esport: de l'esport per a tothom a l'esport del benestar (1979-2004)"

1979-1989. DE L'ESCOLA D'INICIACIÓ A LA GESTIÓ ESPORTIVA

Les Escoles d'Iniciació Esportiva

L'interès en què els nens i nenes dels barris de Barcelona poguessin practicar esport va fer que les associacions de veïns i les associacions de pares de les escoles, sobretot públiques, tinguessin un paper fonamental en la creació de les Escoles d'Iniciació Esportiva.

Després de les eleccions municipals del 3 d'abril de 1979, els nous responsables polítics articularen un moviment de pràctica esportiva ja existent. La primera Escola d'Iniciació Esportiva que es formà va ser la del districte de Sants-Montjuïc, basada en el model de moltes ciutats italianes governades per partits progressistes. A finals del 1979, el districte de Sant Martí s'afegí a la iniciativa i així ho anaren fent la resta de districtes fins arribar a un total d'onze Escoles.

A l'impuls donat per les associacions de veïns i de pares cal afegir el treball de molts consellers de districte i de l'aportació econòmica de la Caixa de Barcelona que van permetre conformar els fonaments de les Escoles d'Iniciació Esportiva.

Donada la diversitat en l'origen de cada Escola, amb programes esportius molts diferents, ràpidament es van definir dos models d'Escoles: les que recolzaven l'esport competitiu i les que tenien una visió més renovadora de la pràctica esportiva.

Les primeres se centraven en l'ensenyament d'un sol esport (habitualment futbol o bàsquet) i preparaven equips per competir en els Jocs Escolars.

Les segones inclouen en el seu programa d'actuació un ampli ventall d'activitats dirigits tant a infants com a joves i adults. La competició entrava en el programa en la darrera fase de formació dels nens i nenes i quasi sempre amb caràcter intern i no institucionalitzades.

Aquest segon model estava més lligat a un moviment de renovació esportiva que, contemplant també els esports clàssics, evolucionava cap a la integració d'activitats que no tenen cabuda en les estructures federatives (dansa, jazz, gimnàstica per adults, activitats culturals, esport per a discapacitats...).

Les Escoles d'Iniciació Esportiva d'aquest darrer model estaven situades en districtes amb un gran percentatge d'escoles públiques (on hi havia més dèficit d'activitats físiques) i concretament en barris amb moviments reivindicatius forts. Va ser el cas de les de Sants-Montjuïc, Sant Martí, Nou Barris, Les Corts, Horta i Sant Andreu.

Els eixos principals de la iniciació esportiva se centren en tres objectius. El primer, compensar el dèficit escolar en educació física mitjançant l'adquisició de coneixements

Les associacions de veïns i les associacions de pares de les escoles, sobretot públiques, tingueren un paper fonamental en la creació de les Escoles d'Iniciació Esportiva

bàsics (psicomotricitat, aprenentatge de destreses i habilitats...). El segon, iniciar els infants en un gran nombre d'esports, amb una visió polivalent. Un cop adquirits els fonaments dels esports s'ensenyava el plaer del joc pel joc, intentant minusvalorar la competició. El tercer, després de les fases anteriors, definir la dedicació a un esport concret, treballant un esport per trimestre.

Inicialment, les Escoles d'Iniciació Esportiva rebutjaren participar en els Jocs Escolars de Barcelona. En ser de caire ciutadà, els nens i nenes s'havien de desplaçar a barris llunyans, havien de contractar àrbitres i jugar en condicions precàries de seguretat i higiene. L'alternativa de les Escoles va ser la descentralització: jugar entre equips del mateix districte i formar els seus propis àrbitres.

L'Escola d'Iniciació Esportiva del Districte Xè

El conseller d'Esports del districte de Sant Martí sorgit de les eleccions del 1979 posà en marxa immediatament un projecte d'Escola d'Iniciació Esportiva. Reuní les associacions de veïns i de pares que feien activitats esportives a escoles, pistes de ciment al carrer o a les minses instal·lacions espor-

esportives. ASME forma part també de les coordinadores d'entitats dels barris, sobre les que recau el centre de l'activitat associativa del districte.

El poliesportiu La Verneda

La realitat del gran nombre de nens i nenes que practicaven esport fora d'instal·lacions idònies (que gairebé no existien a finals dels anys setanta) va ser un dels elements de pressió perquè el nou ajuntament democràtic negociés la cessió dels terrenys del carrer Ca n'Oliva amb Binèfar. Un altre impuls era la reivindicació que, des del 1976, feia l'Associació de Veïns La Verneda Alta perquè en aquell indret hi hagués un equipament esportiu.

El vint de juny de 1984 es legalitzà formalment ASME, heretant les activitats de l'Escola d'Iniciació Esportiva del Districte Xè. Els seus responsables pertanyien a escoles i entitats de tots els racons del districte

L'empresa Solimbar (Coca-Cola), propietària del solar que havia acollit esporàdicament partits de futbol, va cedir gratuïtament la propietat a l'Ajuntament el 5 de desembre de 1979. Al 1981 es va signar l'acta de compromís de cessió amb la condició expressa de que el municipi erigís, en un termini màxim de deu anys, unes instal·lacions esportives sense ànim de lucre.

Tant l'associació de veïns com l'Associació Sant Martí Esport van organitzar periòdicament activitats reivindicatives per tal de pressionar l'Ajuntament i accelerar el procés de construcció del poliesportiu (amb piscina, com sempre es recordava). De fons hi havia el temor de que passessin els deu anys que figuraven en l'acord amb Solimbar i el solar es perdés.

Les reivindicacions van tenir ressò en els mitjans de comunicació i es van poder llegir reportatges on es veien les condicions en que els infants practicaven esport en una ciutat que llavors ja començava a pensar en ser seu olímpica.

A finals de 1985, l'Ajuntament aprovà la primera fase de construcció del nou poliesportiu. A l'alegria inicial es van afegir de seguida els problemes. El més gran, la construcció de la línia groga del metro. Des de l'estació de La Pau, el recorregut de la línia anava a buscar el riu descrivint una corba que passava justament per sota on havia d'anar el

Molta gent d'ASME va participar com a voluntariat als Jocs Olímpics

poliesportiu. En els plànols inicials, el poliesportiu se situava en la cantonada els carrers Ca n'Oliva i Binèfar. A tocar hi havia la pista poliesportiva exterior i, en una fase posterior, la piscina.

Tornar a fer plànols va comportar hores i hores de discussions. L'opció final va ser deixar les pistes exteriors a la cantonada i fer a continuació el poliesportiu (la sala de barri, com l'anomenava l'Ajuntament). Això va provocar que el disseny final generés un edifici de cinc parets, per evitar el túnel del metro. Després es despenjaria del projecte un frontó que va ser substituït per unes pistes de petanca. Però, com deien llavors els responsables de les associacions, "no es pot deixar passar l'oportunitat quan l'Ajuntament decideix començar una obra: corre el perill de que no es faci mai".

El 16 de maig de 1987 s'inaugurava la sala de barri i la pista poliesportiva exterior. La presència de l'alcalde Maragall va animar els veïns a donar un tarannà reivindicatiu a l'acte. L'alcalde va veure com, en un moment donat, els nens i nenes que formaven davant seu es giraven i composaven la frase "Volem la piscina, ja!". A continuació va rebre de mans dels veïns un total de 1.210 preinscripcions per a la futura piscina.

Sembla que tot això va impressionar l'alcalde i dos anys després s'aprovava el projecte. Per cert, 500 persones de les que van presentar aquella preinscripció continuen fent servir la instal·lació.

1989-1999. CONSOLIDACIÓ D'UN MODEL D'ESPORT PER A TOTHOM

Un cop inaugurat el poliesportiu municipal La Verneda, tothom esperava que la gestió aniria a parar a mans de l'Associació Sant Martí Esport. Però no va ser així immediatament. Encara es vivien els prolegòmens del que després es coneixeria com a "model Barcelona" de gestió d'instal·lacions esportives. La ciutat vivia en plena Olimpíada i s'apressava a preparar els Jocs Olímpics de 1992.

El 17 d'octubre de 1986, la candidatura de Barcelona havia estat l'escollida pel Comitè Internacional Olímpic (CIO) com a seu de la XXV Olimpíada (en el seu cinquè intent per aconseguir-la). Els socis d'ASME van tenir protagonisme en

El mural-rètol que presideix l'entrada principal del poliesportiu va ser fruit de la tasca de moltes entitats de La Verneda de Sant Martí. Va ser inaugurat el 12 de novembre de 1994

els treballs de la candidatura: en la pel·lícula oficial que Leopold Pomés va rodar per presentar al CIO apareix un nombrós grup de persones que feien gimnàstica de manteniment.

Van haver de passar dos anys de gestió municipal directa. L'Ajuntament va nomenar un director i de l'atenció al públic s'encarregaven uns cobradors d'autobusos en plena reconversió de l'empresa municipal de transports. Les activitats esportives que abans es feien al carrer o en insuficients patis de col·legis tenien ara la possibilitat de fer servir una autèntica instal·lació esportiva per un mòdic lloguer.

A finals de 1989, el 27 de novembre, ASME es va fer càrrec de la gestió. L'Ajuntament va donar la concessió inicialment només per un any. Estava clar que es volia veure si realment una entitat privada era capaç de tirar endavant i fer créixer l'organització i el manteniment de la sala de barri i la pista exterior. Quatre dies abans, l'Ajuntament havia aprovat el projecte de construcció de la segona fase del complex esportiu: la tan desitjada piscina.

ASME va nomenar un director que feia alhora les funcions de director de la instal·lació i director esportiu. Començà una nova època en la què a les preocupacions organitzatives de les activitats esportives s'afegia una de més complicada: fer econòmicament sostenible una instal·lació de quatre mil metres quadrats.

Els contactes amb els col·legis es van intensificar per tal que fessin servir el poliesportiu com a centre de les seves activitats físiques escolars i extraescolars. L'oferta d'activitats es va incrementar i es va donar lloc a les competicions vespertines de futbol sala per adults. Aquesta no entrava dins el programa d'activitats d'ASME però es va desvetllar com una important font d'ingressos. També es va iniciar la gestió d'una pista poliesportiva exterior que hi havia al carrer Wellington, al costat del parc de la Ciutadella.

Va ser el moment de consolidació de les seccions esportives, especialment la del bàsquet. Molts nens i nenes que havien conegut la pràctica esportiva a través de l'Escola d'Iniciació Esportiva s'havien fet grans i estaven a punt de sortir de l'àmbit escolar. Per donar continuïtat a tants infants, ASME va començar a entrar en competicions federatives, mantenint, això sí, les seves arrels d'iniciació esportiva.

La formació com a activitat integrada en l'entitat va agafar força. A més dels tradicionals cursets per a monitors, entrenadors i àrbitres, ASME va signar el 1991 un conveni amb el Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya i començà a donar cursos per persones desocupades, majoritàriament joves. Amb el temps, ASME Formació agafaria una gran volada i els seus professors, cursos i cursets han esdevingut un punt de referència en el món de la formació per a la gestió esportiva.

Arriba la piscina

Si qualsevol es preocupa de mesurar la llargada de l'actual piscina comprovarà amb sorpresa que no fa, per poc, vint-i-cinc metres. Aquest va ser un dels cavalls de batalla entre l'Ajuntament i les entitats que la reivindicaven. Tant l'Associació de Veïns La Verneda Alta com l'Associació Sant Martí Esport insistiren en què de cap manera la piscina tingués una mida oficial que permetés realitzar competicions. D'aquesta manera, s'assegurava que el seu ús seria exclusiu per cursets de natació i pels usuaris del complex esportiu.

L'acte d'inauguració (el 9 de novembre de 1991, durant la Festa Major del barri) es va convertir en un gran esdeveniment pel veïnat. No només perquè es feia realitat un somni llargament desitjat sinó perquè la construcció de la piscina portava aparellat un casal d'avis. Les dues construccions són independents però amb el mateix disseny. A més, tenen un punt comú: un exòtic finestral que permet veure la piscina des de les escales d'accés al casal d'avis.

Totes les estretors econòmiques dels primers temps de la gestió d'ASME es van alleujar amb la posada en marxa de la piscina. Els cursets de natació, les activitats físiques dirigides (era l'època de l'esplendor de l'aeròbic), els abonats exclusivament a la piscina... tot això permetia rendibilitzar la instal·lació i reforçar les seccions amb nous monitors, equips i esports.

Els Jocs Olímpics

L'estiu de 1992, Barcelona va viure un dels seus moments històrics. Mentre mitja ciutat marxava de vacances per por de les limitacions en l'ús de la ciutat (hi ha molts penedits d'aquella decisió), l'altra meitat es capbussava en col·laborar amb l'organització dels Jocs. La gent d'ASME no va ser una excepció. Gairebé tothom va participar d'una o altra manera: protocol, assistència als esportistes, cerimònia d'inauguració... El poliesportiu es va convertir en centre d'entrenament de les seleccions d'handbol d'Àustria, Alemanya, Corea, EUA, Hongria, Nigèria, Noruega i Romania.

Punt d'inflexió

El 1993, el continuat creixement de l'activitat del poliesportiu, amb la consegüent contractació de nous monitors,

Els equips de bàsquet van viatjar a Itàlia per jugar uns partits

va començar a col·lapsar l'estructura organitzativa d'ASME. La junta directiva va decidir contractar una directora esportiva que racionalitzés el treball de les seccions, mantingués l'esperit de l'esport per a tothom i fomentés noves activitats. El llavors director, que acumulava la direcció de la instal·lació i la esportiva, no va acceptar la decisió i es va iniciar un llarg període d'estires i arronses que culminà en la vaga d'una part del personal al gener de 1994.

Aquells mesos l'ambient al complex esportiu va embogir. Es formaren dos bàndols no només entre els treballadors sinó també entre usuaris, entre veïns, entre polítics, entre sindicats... La crisi es va solucionar amb la

L'acte d'inauguració (el 9 de novembre de 1991, durant la Festa Major del barri) es va convertir en un gran esdeveniment pel veïnat

contractació d'un gerent i l'acomiadament del director. Fruit de l'enfrontament creat, alguns pares van decidir treure els seus infants dels equips de les seccions.

La nova estructura organitzativa creada per la junta directiva, separant la part administrativa i esportiva, ambdues sota el comandament del gerent, va suposar un punt d'inflexió en la història d'ASME. La crua realitat de la gestió va apaivagar la defensa acrítica dels responsables de l'entitat d'un model esportiu basat en l'educació i el dret de tothom a la pràctica esportiva.

Una relació estreta amb l'entorn

La recuperació de la serenitat i el treball quotidià es va fonamentar en una relació molt estreta amb la resta d'entitats del barri i la remodelació i rellançament del treball intern.

Una de les primeres iniciatives que es van visualitzar va ser la col·locació a la façana del poliesportiu d'un mural·rètol amb el nom de la instal·lació. El dissenyador va preparar un mural que permetia que cada entitat col·laboradora (associacions de veïns, de gent gran, l'escola d'adults...) fes un fragment. Es va inaugurar per la festa major de 1994.

Un acord amb la Federació Catalana de Muntanyisme va permetre iniciar al poliesportiu l'activitat d'escalada. S'instal·là un rocòdrom (una sèrie de peces sobre les que poder escalar) en una de les parets exteriors de la instal·lació i els curssets atragueren de seguida els més joves.

Solidaritat amb el Tercer Món

Una iniciativa que en principi tenia poc a veure amb

l'esport va tenir una gran acollida: la cessió del 0,7% del pressupost d'ASME per a una causa solidària amb el Tercer Món. Les organitzacions no governamentals van promoure una campanya per tal que els governs, les empreses, els particulars... ajudessin econòmicament a projectes de desenvolupament.

ASME va fer donació d'unes tres-centes mil de les antigues pessetes a Verneda Solidària. En concret, per a un projecte a Guatemala on era necessari comprar mules pel transport en una zona de difícil accés.

Reforçament de les seccions

Cara endins, va ser el moment en què les seccions més significatives d'ASME van començar a participar activament en competicions federatives. Cal dir que, des del primer moment, es va demostrar que el nivell de preparació dels diferents equips es va reflectir en moltes alegries esportives, especialment en quant al llit elàstic, l'handbol, el bàsquet i la gimnàstica rítmica.

L'aeròbic va ser l'estàndard sobre el que van començar a créixer les activitats dirigides. A les tradicionals activitats de manteniment per a gent gran, dansa i jazz, es van anar incorporant les darreres tendències en activitat física. Steps, funky, body sculpt, fitness, ioga, tai chi, tono, circuit training... van ser paraules amb les que els usuaris es familiaritzaren ràpidament. D'altra banda, entraren també de ple en el programa d'activitats les arts marcial (karate, taekwondo, ken), el tir amb arc i el submarinisme. El patinatge, present ja des dels primers temps de l'Escola d'Iniciació Esportiva, seguia al poliesportiu com a entitat autònoma. La complexitat de l'organització federativa havia fet que, ja a finals dels anys setanta s'hagués de constituir en una entitat a part: l'Agrupació Patí Verneda.

I així, amb un intens treball de consolidació, es va aconseguir en pocs anys convertir ASME en un referent d'un nou model de gestió que s'apropava a les ofertes privades però a uns preus públics molt assequibles. L'Ajuntament va cedir, a finals de 1997, la gestió de les pistes poliesportives de La Pau i Pujades. Seria el preàmbul d'una nova etapa de l'entitat: l'extensió del seu model de gestió a d'altres instal·lacions públiques. ❖❖❖

Joan Fuguet Sans

EL REC COMTAL I LA TORRE DE SANT JOAN: ORÍGENS DEL CLOT-POBLENOU

El 1142 el bisbe de Barcelona donà en alou als hospitalers un territori d'unes 700 ha, situat a l'actual Clot-Poblenou de Barcelona. El 1208 el rei Pere el Catòlic els cedí l'aigua del Rec Comtal per regar-ne una part anomenada *Hort de la Torre del Clot de la Mel*. El 1273 els frares demanaren i aconseguiren del rei Jaume I més aigua per ampliar el terreny cultivable. L'Hospital va dur a terme l'explotació d'aquestes terres mitjançant contractes emfitèutics. La documentació, inèdita, dels segles XIII i XV mostra el procés d'explotació i millorament de les terres, i que els emfiteutes foren gent de la menestralia i el patriciat urbà barceloní. Als documents hi ha topònims com *la Llacuna, la Granota, l'Arenal...* que remetent als aiguamolls d'aquella zona baixa a tocar del mar. Les terres dels antics alous del Clot martinenc, explotades per l'orde de Sant Joan de Jerusalem, foren el bressol de l'actual Poblenou.

La història de Sant Martí de Provençals, en allò que afecta als barris del Clot i del Poblenou presenta un lapsus entre els segles XII i XIX. Res, o ben poca cosa se sap de la colonització que es va produir mitjançant l'establiment de censos emfitèutics de les terres que avui són els esmentats barris, sota els auspicis de l'orde de Sant Joan com a propietari dels alous que comprenien aquelles terres.

La comanda de Barcelona de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem va tenir dues possessions importants a la ciutat, una intramurs que fou la seu o casa de la comanda, situada en l'antiga Riera de Sant Joan, que desaparegué, vers l'any 1888, en obrir-se la Via Laietana. Com tantes altres, la casa de Sant Joan fou enderrocada, i d'ella només en restà la façana barroca que fou traslladada a l'església parroquial de Santa Madrona del Poble Sec (aleshores en construcció) per adossar-la a l'absis. L'altra possessió, extramurs i de caire rural, fou la Torre, o mas, de Sant Joan del Clot de la Mel, que comprenia bona part de l'actual districte barceloní

de Sant Martí, més o menys amb els barris que avui dia en formen part (el Camp de l'Arpa del Clot, el Clot, Sant Martí de Provençals, Parc i Llacuna del Poblenou, Poblenou i Provençals del Poblenou). La història dels orígens d'aquesta gran hisenda rural és el tema del present article (1).

Segons Miret i Sans l'orde de Sant Joan va tenir comanda a Barcelona cap a mitjans del segle XII (2), tot i que, al començament hauria estat una institució sobre el paper per administrar les primeres donacions que l'orde anava rebent, principalment al Vallès (3). La definitiva instal·lació de la casa a Barcelona no es produí fins l'any 1205, quan l'orde adquirí terrenys a la ciutat, amb la intenció de construir la seu de la comanda (4). Tres anys més tard, en 1208, les autoritats diocesanes autoritzaren els hospitalers a construir casa i cementiri en aquell lloc.

El mateix any en què tingué lloc la instal·lació de la seu de la comanda a la ciutat, l'orde de l'Hospital inicià la colonització d'uns alous pròxims a la urbs a l'anomenat "Mas del Clot", en l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, que l'any 1142 els havia donat el bisbe Arnau Ermengol de Barcelona (5). Amb aquesta intenció, el mateix any 1208 formalitzaren una concòrdia amb el rei Pere el Catòlic (6), en virtut de la qual l'Hospital cedia els seus drets sobre Castellciuró (Molins de Rei) al monarca i aquest a canvi els donava, en franc alou, el molí d'en Soler i aigua per regar l'hort i demés terres del Mas del Clot. Per aquest fi, els autoritzava a prendre del Rec Comtal (7) l'aigua que els calgués

Joan Fuguet Sans, historiador de l'art català i professor de l'institut Joan d'Àustria durant deu anys. La seva tesi doctoral versa sobre "L'arquitectura dels templers a Catalunya". Membre de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya (ESCRBCC).

Plànol de situació de l'explotació agrària del Clot-Poblenou el segle XIII (Dibuix de l'autor)

per aquella necessitat **(8)**.

Anys després, a finals d'aquell segle XIII, els mateixos frares hospitalers pensaren en colonitzar la totalitat dels alous rebuts del bisbe en aquell territori, els quals en conjunt ocupaven una extensió molt major que el Mas del Clot que regaven amb l'aigua rebuda del rei Pere. Aquell desig d'expansió significaria per a l'orde de Sant Joan entrar de ple en la dinàmica de l'establiment emfiteutic, que era el tipus de contracte que s'estava imposant en el procés de feudalització del país.

Amb aquesta intenció, l'any 1273 demanaren al rei Jaume I més aigua del Rec Comtal **(9)**, ja que les terres del Mas del Clot que aleshores regaven tenien, segons les visites priorals **(10)**, una extensió de 16 *mujades* (unes 8 ha), mentre que la finca sencera que volien colonitzar s'aproximava als 7 km quadrats, és a dir, unes 700 ha **(11)**, que s'estenien des

setmana (dilluns i divendres), mentre que els emfiteutes se l'haurien de repartir els dies restants **(15)**.

Des que s'establí l'esmentat conveni (1274), fins el segle XV, abunden els contractes emfiteutics realitzats pels comanadors Pere de Balaguer (1266-1281), Guillem de Roca (1288) i Pere de Turmó (1281-1286). Ja en el segle XV (del XIV no n'hem trobat) següen establint emfiteutes al Clot els comanadors Lluís de Gualbes (1421-1432) i Joan de Barutell (1444-1475). Entre 1273 i 1492 els hospitalers van fer més d'un centenar d'establiments als seus alous del Clot.

L'orde de l'Hospital inicià la colonització d'uns alous pròxims a la urbs a l'anomenat "Mas del Clot", en l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, que l'any 1142 els havia donat el bisbe Arnau Ermengol de Barcelona

del Rec Comtal fins al mar. El rei Jaume I va atendre la petició i els autoritzà a prendre l'aigua **(12)** per regar aquelles parcel·les que establissin a cens. Només els imposà una condició: ja que l'Hospital prendria, per al seu hort, l'aigua d'una fibla i els emfiteutes, per a les seves finques, d'una altra, mai s'haurien d'obrir ambdues fibres al mateix temps.

Aconseguida l'ampliació de l'aigua de reg, l'any següent, 1274, el comanador de Barcelona, fra Pere de Balaguer, va establir un conveni amb 32 futurs emfiteutes per fixar el repartiment de l'aigua **(13)**. En aquest conveni dividien aquell extens territori en tres zones segons la qualitat del sòl: l'*Hort de l'Hospital*, el *Camp* i el *Prat*. Sobre la primera zona, l'Hort, que era la millor, el comanador tindria el domini directe; la segona, el Camp, de menor qualitat, seria cedida a cens als emfiteutes; i la tercera, el Prat, la pitjor, també s'establiria a emfiteutes, els quals la podrien utilitzar per a pastures, ja que per altra cosa no servien aquelles terres fondes i pantanoses tan pròximes al mar. Fins avui s'han conservat topònims que recorden aquella geografia pantanosa del Prat: *la Llacuna*, *la Granota*, *l'Arenal*, *el Fangar* **(14)**.

El repartiment de l'aigua es va fer de la següent manera: els frares tindrien l'aigua per al seu hort dos dies a la

ELS ESTABLIMENTS DEL SEGLE XIII

El segle XIII se'n van fer quaranta-quatre **(16)**, dels quals trenta-cinc els signà, entre 1273 i 1276, fra Pere de Balaguer; nou, entre 1281 i 1287, que signà fra Pere de Turmó; i un, l'any 1288, signat per fra Guillem de la Roca. El llinatge d'algun emfiteuta (Turmó) el situa dins de la família del comanador Pere de Turmó **(17)**.

En relació als tres sectors de diferent qualitat de sòl, l'Hort, el Camp i el Prat (deixant a banda l'Hort que es reservaren els frares com a dominatura), els trenta-cinc contractes signats per Pere de Balaguer es van distribuir entre el Camp i el Prat. Divuit esdevingueren finques regades amb aigua del Rec Comtal com molt bé indica el text dels documents: *terra ab aigua per regar al Camp del Clot de la Mel* o expressions semblants. També és explícit el text dels establiments fets en terres fondes i pantanoses del Prat, que només eren bones per a pasturar el bestiar: *terra del Prat del Clot*, *terra del Prat sota el Clot*, *terra del Prat baix lo Clot...* Entre aquests establiments fets per fra Pere de Balaguer hi figuren dotze d'aquells trenta-dos emfiteutes que, l'any 1274, signaren amb ell el conveni **(18)**.

Pel que fa als nou establiments signats per fra Pere de Turmó, llevat d'un que no indica el lloc, tots foren fets al Prat, però, mentre en cinc el text es limitava a dir *en terra del Prat*, dos trencant la rutina precisaven més: *part de terra erma* y *part cultivada ab sèquies y demés pertinences, vers lo Clot*,

Vista aèria del sector marítim del Poblenou abans de la desaparició del Gasòmetre de l'Arenal (Foto: Enciclopèdia Catalana)

en lo lloc dit Prat de la Mel, expressió que sembla indicar un cert avenç en la millora d'aquella terra inculta i pantanosa en fase de dessecació per esdevenir poc a poc camp de sembradura i de regadiu.

Només es coneix un establiment signat per fra Guillem de la Roca, l'any 1288, en un tros del Prat (19); tanmateix, es tracta d'un document tan interessant que val la pena assenyalar-ne certes singularitats. D'entrada, s'hi explicita l'interès del comanador per millorar una terra inculta i pantanosa: *terra herma o pradal*; per primera vegada s'hi singularitza un lloc del Prat: *a la part del Arenal* (20); s'hi fa constar que al costat hi ha terres que encara són incultes: *terres que encara no estan establertes y són a la part del mar*; i, finalment, quan dóna les afrontacions, diu que pel costat de llevant el tros toca al *Camí que va al Mas de la Bota*, un topònim que, en aquest indret de l'Arenal, forçosament s'ha

Una altra particularitat dels establiments del XV fou l'aparició de l'ofici o condició social de l'emfiteuta al darrer del nom. Hi figuren sobretot representants del patriciat urbà i de la menestralia barcelonina

de relacionar amb el tristament famós Camp de la Bota que hi ha ben aprop (21).

Tots els establiments del segle XIII estan redactats més o menys seguint una mateixa fórmula: nom del comanador, nom de l'emfiteuta, superfície (en mujades), classe de terra, indret on es fa la cessió, import i data de pagament del cens, i, finalment, data del document. No hi consta, però, ni l'ofici ni la condició social de l'emfiteuta.

ELS ESTABLIMENTS DEL SEGLE XV

El segle XV signaren setanta-dos contractes (22). El comanador Roger de Cartellà (23) un, l'any 1404; Lluís de Gualbes (24) tres, l'any 1430; Joan Barutell (25) cinquanta-set, entre 1432 i 1479; i Joan Ramon de Cardona onze, de 1480 a 1492. El comanador Roger de Cartellà en feu un, l'any 1404; Lluís de Gualbes tres, l'any 1430; Joan Barutell cinquanta-set, entre 1432 i 1479; i Joan Ramon de Cardona onze, entre 1480 i 1492.

Pel que fa a la informació que ofereixen els textos d'aquests establiments del XV, hi ha certes diferències en relació als del XIII. Tots no són establiments emfiteutics del mateix tipus, alguns són a carta precària, una variant de

l'emfiteusi que no es fa com aquella per temps indefinit sinó per cert període de temps (trenta anys, cent anys...) (26).

En trenta-quatre dels documents del XV, no hi consta la qualitat del terreny ¿Camp o Prat? on són fets. Tanmateix, en alguns hi figuren detalls interessants que indiquen que el territori havia experimentat canvis, com per exemple, alguns topònims particularitzats: en dotze documents, l'establiment es fet a la Llacuna: "*en terra erma del Pont de la Llacuna*" (27), "*en terra erma i pratosa en lo territori de la Llacuna*" (28). En algun d'aquests establiments es parla de "*la sèquia Madriguera*" (29), que, en aquest cas devia ser el Rec Comtal. En altre, fet el 28 de juny de 1492, Joan Navarro, canonge de la Seu com a procurador del comanador fra Joan Ramon de Cardona, establia a "*Catherina, muller de Pere Axarrat, Notari de Barcelona, tot aquell mas anomenat Mas Roig, alias Gombau, amb aigua per regar quatre mujades de terra del Clot de la Mel, a cens de 8 lliures, 15 sous anuals*" (30). En altre, fet el 7 d'octubre de l'any 1466, Joan Barutell establia a Joan Dossà, perxer de Barcelona, una casa amb quatre mujades de terra del Clot, que tenia al costat nord el Camí Reial (31).

Aquells establiments que el segle XIII es feien al Camp, el XV eren en terra campa, que no era altra cosa que terra de sembradura que sovint alternava amb vinya, i gairebé sempre dotada d'aigua per a regar-la. Sembla que era el mateix tipus d'establiment del segle XIII que emprava una terminologia diferent, que segurament reflectia una fase més avançada de millorament de les finques: Joan de Barutell, el 20 d'abril de 1432 establí a Jaume Segarra, *una peça de terra campa amb tira de vinya en la sèquia Madriguera* (32).

El nombre de finques establertes en terra campa en aquesta etapa del segle XV és de trenta-tres. En deu d'aquests, terra campa va acompanyat d'un topònim particular com *la Llacuna*, topònim que ha romàs fins avui al Poblenou: *una peça de terra campa de mitja mujada, circuïda de sèquies, al Clot de la Mel, aprop de la Llacuna* (núm. 54 de la relació de documents), *una peça de terra campa de quatre mujades al lloc anomenat pont de la Llacuna* (núm. 89).

Plànol de situació de l'explotació agrària del Clot-Poblenou el segle XV (Dibuix de l'autor)

Els contractes fets explícitament en terra del Prat són molt pocs, dos. Un fet pel comanador Barutell: “una peça de terra erma i pratosa”, l’altre fet per Joan Ramon Cardona, que s’expressa en els mateixos termes però que hi afegeix que el fa a la Llacuna.

Una altra particularitat dels establiments del XV fou l’aparició de l’ofici o condició social de l’emfiteuta al darrera del nom. Hi figuren sobretot representants del patriciat urbà i de la menestralia barcelonina (33). És evident, doncs, que la terra anava a parar a gent que no la conrearien, a gent que l’explotarien com els frares amb mossos al seu servei.

L’HORT DE L’HOSPITAL

L’Hort de l’Hospital que conreaven els frares en règim directe, és a dir, com a dominicatura, era la terra més bona del Clot de la Mel. Estava situat al nord, a tocar del Rec Comtal i tenia 19 mujades (unes 7 ha) d’extensió. Allí hi havia el mas o Torre de Sant Joan i al costat el molí d’en Soler que en formava part. En aquest sector, per raons obvies, no

la hisenda del Clot fins la desamortització de Madoz de 1855, en què les terres foren subhastades i passaren a mans privades.

El conjunt de les terres del Clot de la Mel de l’antic municipi de Sant Martí de Provençals, la gran superfície del qual s’estenia des de la Torre de Sant Joan fins el mar, fou bressol del Poblenou, barri obrer barcelonès per antonomàsia, que es desenvolupà durant el segle XIX (37).

El nombre de finques establertes en terra campà en aquesta etapa del segle XV és de trenta-tres. En deu d’aquests, terra campà va acompanyat d’un topònim particular com la Llacuna, topònim que ha romàs fins avui al Poblenou

s’hi documenten establiments fins a finals del segle XV.

L’anomenada Torre de Sant Joan del Clot de la Mel actualment forma part d’un conjunt edificat que constitueix el grup escolar “Escoles Casas”, remodelat l’any 1930 per l’ajuntament de la ciutat, segons projecte de l’arquitecte Josep Goday (34). Com es pot apreciar en la memòria del projecte (35) i en el propi edifici, aquestes obres respectaren fins a cert punt la construcció històrica del mas de l’Hospital, tal com l’havien deixat les restauracions dels segles XVII i XVIII, després que les guerres modernes, sobretot el setge de 1714, l’haguessin malmès molt.

Ignorem l’origen i la tipologia de la construcció medieval que, sens dubte, hi hagué (en 1208 el rei cedí aigua “ad rigandum ortum Hospitalis mansi de Clot”). Es presumible, doncs, que anteriorment existís allí una d’aquelles turres associades a una explotació alodial com tantes hi hagué a la Catalunya dels sigles XI i XII (36).

L’orde de l’Hospital de Sant Joan de Jerusalem posseï

NOTES

(1) L’havíem tractat anteriorment; en una primera aproximació de caràcter general (FUGUET SANS, Joan, *Templers i Hospitalers, IV. Guia de la Catalunya Vella, el Penedès, els comtats del Rosselló i Mallorca*, Barcelona, Rafael Dalmau Ed., 2005, p. 36-39 i 54-62; IDEM, “Barcelone (Espagne-Catalogne)”, en Nicole BÉRIOU et Philippe JOSSERAND, *Prier et combattre. Dictionnaire européen des ordres militaires au Moyen Âge*, París, Fayard, 2009, p. 141-142.), i, recentment, fent atenció al mas o torre de Sant Joan que presidia aquell feu territorial (IBIDEM, “La Torre de Sant Joan del Clot de la Mel, principal posesió de la encomienda hospitalaria de Barcelona”, *VII Encontro Internacional sobre Ordens Militares “Entre Deus e o Rei, o mundo das Ordens Militares”*, 14 a 18 outubro 2015, *Palmela*, 2018, p. 401-421).

(2) MIRET Y SANS, Joaquim, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, p. 190-191.

(3) IBIDEM, p. 69-70. Aquest mateix fenomen es produí en moltes comandes del Temple i de l’Hospital de la Catalunya Vella, que reberen el patrimoni durant la primera meitat del segle XII i, tanmateix, organitzaren les seues comandes o convents dècades després, un cop finalitzada, amb la seua participació, la conquesta de Tortosa (1148) i Lleida, (1149). Reberen Barberà en 1132 i organitzaren la comanda en 1172; Granyena, rebuda en 1130 i organitzada en 1190; Cervera, rebuda en 1111 i organitzada en 1172... (FUGUET SANS, Joan, *Templers i Hospitalers*, I-IV, Rafael Dalmau, Ed., Barcelona, 1997-2005).

“Cases Baixes” del carrer del Clot,
construïdes el s. XIX sobre els terrenys
de l'antic Mas Roig

(4) MIRET Y SANS, Joaquim, *Ibidem*, p. 190-191. Eren patis vora la riera de Merdançà, que seguia per llevant el traçat de la muralla romana. D'aquí que, un cop urbanitzats, el carrer prendrà el nom de “Riera de Sant Joan” (actual Via Laietana).

(5) ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), GP., reg. 20 (*Plec 6 del quadern “68 fullas”*), fol. 4r-8r. En aquesta primera referència (l'única que coneixem) de la donació, no es precisa l'extensió i demés característiques dels alous.

(6) ACA, C, *Pergamins de Pere I*, n. 310. (Publicat a Joan FUGUET SANS, “La Torre de Sant Joan...” (Apèndix documental núm. 1), citat a la nota 1).

(7) El Rec Comtal de Barcelona era una obra hidràulica de primera magnitud que perdurà fins a les acaballes del segle XIX. Fou un dels principals subministradors d'aigua a la ciutat, que servia també per regar i moure els molins construïts al llarg del seu traçat.

(8) ACA, C, *Pergamins de Pere I*, n. 310. (Publicat a Joan FUGUET SANS, “La Torre de Sant Joan...” (Apèndix documental núm. 1), citat a la nota 1)

L'anomenada Torre de Sant Joan del Clot de la Mel actualment forma part d'un conjunt edificat que constitueix el grup escolar “Escoles Casas”, remodelat l'any 1930 per l'ajuntament de la ciutat, segons projecte de l'arquitecte Josep Goday

(9) ACA., GP., reg. 185, f. 141v-142r. (Publicat a Joan FUGUET SANS, “La Torre de Sant Joan...” (Apèndix documental núm. 2), citat a la nota 1).

(10) ACA, GP., reg. 18, (Quadernet núm. 144, millores de l'any 1616), fol. 300; Idem (Quadernet de millores de l'any 1661).

(11) “...resulta la extensió del terreno de una legua y tres quartos en quadro que cabalmente y con poca diferencia es el que contiene el territorio llamado del Clot y de San Martin de Provensals incluso el Arenal...”, (ACA, GP, reg. 20, citat a la nota 5).

(12) ACA, GP, reg. 20, citat en la nota 5. (*Plec 6 del quadern “68 fullas”*), f. 4r-8r. (Apèndix documental núm. 2, publicat a Joan FUGUET SANS, “La Torre de Sant Joan...”, citat a la nota 1).

(13) ACA, GP, reg. 20, citat en la n. 5. (Publicat a Joan FUGUET SANS, “La Torre de Sant Joan...” (Apèndix documental núm. 3), citat a la nota 1).

(14) ACA, GP, reg. 18. En el quadern “1690, Mandatos y Cuentas sobre Reparto del Cabreo de la Encomienda de Barcelona” figuren capbreuacions de la Granota i la Llacuna.

(15) Vegeu ACA, GP., reg. 601, n. 43, f. 59.

(16) ACA, GP., reg. 21bis, *Extracto de los pergaminos del cajón Iro del armario de Barcelona, 1798*. (Quadern 1).

(17) ACA, GP., reg. 21bis, *Extracto de los pergaminos del cajón Iro del armario de Barcelona, 1798*. (Quadern 1), perg. núm. 41: “28 de març, 1274. Pere de Balaguer, comanador de Barcelona establí a Bernat de Turmó mitja mojada de terra ab aigua per a regar que era part de aquella que dit Hospital té en alou vers lo Clot de la Mel”.

(18) Pere de Colomer, Bernat Fuster, Ramon de Sabadell, Vidal Amat, Bernat de Turmó, Pere de Sala, Tomàs de Soler, Catherina filla de Guillem de Vilardell i Ramon de Vich. (Vegeu l'ACA, GP., reg. 601, n. 43, f. 59 i ACA, GP, reg. 21bis, *Quadern primer dels pergamins*. Pergamins núms. 13, 17 i 28).

(19) *Ibidem*. Perg. núm. 2. “Escriptura atorgada entre Bartomeu March escrivà de la ciutat a 10 de les calendes de octubre de 1288. Fra Guillem de la Rocha, comanador de la casa del Hospital de Sant Joan de Barchinona (y altres frares) establí a Pere de Sobra Rocha una pessa de terra herma o pradal de tinguda de una mojada que la dita casa té en alou devant lo Clot y a la part del Arenal, afronta al est ab el Camí que va al mas de la Bota, al sud ab les restants terres de dita casa que encara no estan establertes y són a la part del mar, a ponent ab lo camí que passa per la terra de dita casa del Clot, y a cerç ab honors de Raimon de Margens y Joan Borrallorius, alou de la mateixa casa del Hospital. Sota cens anual de cinc sous moneda de Barchinona de tern y entrada de cinc sous”.

(20) L'Arenal és un topònim que s'ha conservat fins avui; és el lloc on s'ubicà el Gasòmetre de l'Arenal. (Blogger: bar.cel.ona.uta. Dijous, 30 de desembre de 2010, “El Gasòmetre de l'Arenal”).

(21) Fins ara el topònim Camp de la Bota s'ha relacionat amb un tossalet (“butte”) que durant la Guerra del Francès els soldats francesos utilitzaren com a camp de tir. (Josep M. MONFERRER I CELADES, *El Campo de la Bota, un espacio y una historia*, Octaedro Ed. S.L., Barcelona, 2013).

Torre de Sant Joan del Clot de la Mel de l'orde de l'Hospital. Abans de la restauració (Foto cedida per Escoles Casas) i en l'actualitat (Foto de l'autor)

(22) ACA.GP., reg. 21bis *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (Quaderns 2 i 3).

(23) Sobre Roger de Cartellà, vegeu: MIRET Y SANS, Joaquim, *Les cases...*, 1910, p. 521 i BONNEAUD, Pierre, *Le prieuré de Catalogne, le couvent de Rhodes et la couronne d'Aragon 1415-1447*, Conservatoire Larzac Templier et Hospitalier / Études et Communication Éditions, Millau, 2004, p. 353.

(24) Sobre Lluís de Gualbes, vegeu, BONNEAUD, Pierre, *Ibidem*, p. 365-366. Segons aquest autor (p. 128-130), els Gualbes en origen foren burgesos.

(25) Sobre Joan Barutell, vegeu: BONNEAUD, Pierre, *Ibidem*, p. 349.

(26) Les cartes de precària eren contractes que realitzava el senyor posseïdor del bé en el qual es cedia el domini útil d'unes terres, per un cert temps, a petició del pagès.

(27) ACA.GP., reg. 21bis *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (Quadern 3). Manual 18. Perg. núm. 24.

(28) *Ibidem.* (Quadern 3). Manual 21. Perg. núm. 21.

(29) *Ibidem*, (Quadern 2). Perg. núm 22: 1432, *Matheu Solivella, procurador del comanador fra Joan de Barutell*, establí a Jaume Segarra una peça de terra campa, ab tira de vinya que dit comanador tenia en la síquia *Madriquera*. (Segons el DCVB, *Madriquera*: "Séquia mare, principal; madral").

(30) ACA.GP., reg. 21bis *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (quadern 3). Manual 23. perg. núm. 2. Aquest Mas Roig, l'any 1649 era propietat de Jaume Salvador, baró de la Bleda. El 1837 els successors després d'amortitzar el cens i parcel·lar el terreny, hi construïren les divuit "cases baixes" de l'actual carrer del Clot. (Marc PÉREZ ORDOÑEZ, "175è aniversari de les Cases Baixes del carrer del Clot", CLIC núm. 74, Arxiu Històric del Clot Camp de l'Arpa, 2012.

(31) ACA. GP. reg. 21bis, *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (quadern 3)".

(32) ACA. GP. reg. 21bis, Comanda de Barcelona. *Extracto*

de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, (Quadern 2). Núm. 22.

(33) ACA, GP, reg. 573, *Contractes y negocis, 1459-1461:* fol. 20, n. 19 (Carta precària a Pere Estornell, Notari); Idem, reg. 574, *Contractes y negocis, 1462-1465:* f. 107, n. 81, (Establiment a Miquel Güell, Mercader de Barcelona); Idem, f. 95, n. 77 (Establiment a Pere Nostench, Peraire); ACA, GP., reg. 21bis. *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (quadern 2): perg. núm. 179, 4 setembre, 1430 (Establiment a Esteve Marquès, Hortolà); perg. núm. 21, 20 abril, 1452 (Establiment a Pere Matheu, Hostaler, ciutadà de Barcelona); perg. núm. 63 (Carta precària a Francesc Gili, Guàrdia del Portal Nou de la Ciutat); ACA, GP., reg. 21bis. *Extracto de los pergaminos del cajón 1º del armario de Barcelona, 1798.* (quaders 2 i 3): perg. núm. 121, 8 octubre, 1464, (Establiment a Ramon Gili, Blanquer de Barcelona); perg. núm. 32, 12 juny 1466, (establiment a Gabriel Güell, Mestre de cases); perg. núm 53, 29 juny 1467, (Establiment al Honorable Nicolau Bernat); perg. núm. 109, 10 gener, 1469, (Establiment a Pere Axavat, Notari del Senyor Rei); perg. núm. 142, 26 febrer, 1470 (Establiment a Francisco Granyena, Teixidor de panyos); perg. núm. 99, 17 octubre, 1487 (Establiment a Francisco Dona, Macip de ribera); perg. núm. 2, 28 juny, 1492 (Establiment a Pere Axarrat, Notari de Barcelona)...

(34) Josep Goday Casals (1881-1936) fou un arquitecte vinculat al Noucentisme, especialista en arquitectura escolar i historiador de l'Art.

(35) Arxiu Municipal Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona. Dipòsit de prearxivatge del Districte de Sant Martí. Caixa 83, Ensenyament. Opuscle: Inauguració de les obres de les "Escoles Casas", Barcelona XII de novembre de MXMXXX.

(36) Vegi's: RIU, Manuel / SEGRET, Manuel, "Les 'torres' o masies fortificades de la Vall de Lord", en *Fortaleses, torres, guaites i castells de la Catalunya Medieval, Annex, 3, d'Acta Mediaevalia*, Barcelona, 1986, p. 202-215. Coneixem la seua evolució precisament en territoris colonitzats per hospitalers i templers, com el de la comanda de Selma (FUGUET SANS, Joan, *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau, Ed., 1995, p. 268-274).

(37) Manuel ARRANZ et al., *Nou viatge a Icària. De les fàbriques a la Vila Olímpica.* Ed. Arxiu Històric del Poblenou. Barcelona, 1996; Mercè TATGER I Antoni VILANOVA, *La ciutat de les fàbriques. Itineraris industrials de Sant Martí*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2002. Vegi's també, "Història del Poblenou": <http://www.arxiuhistoricpoblenou.cat/> [consulta 6 abril, 2016]. ❖❖❖

Josep Maria Solé i Sabaté

HISTÒRIA DEL FOMENT MARTINENC

Fragments del llibre "Història del Foment Martinenc", editat per la mateixa entitat l'any 1978 amb motiu del seu centenari.

FUNDACIÓ DEL FOMENT MARTINENC

La història del Foment Martinenc va molt lligada a la de Sant Martí de Provençals. Els pobles del Pla de Barcelona esdevenen al segle passat, com a resultat de la industrialització ràpida que coneix el Principat i d'una manera particular Barcelona, fita primordial pels interessos dels fabricants. Els impostos eren més baixos, l'administració dels diversos municipis menys rigorosa que a la capital i —factor important que no es pot menysprear— podien afrontar-se més fàcilment les reivindicacions dels drets de la classe obrera. Aquest és el factor principal que fa canviar l'estructura de Sant Martí, que passa de ser un poble gairebé estrictament rural, a ser un dels nuclis més industrialitzats de tot l'Estat pel seu nombre d'indústries. Li diran, aquells anys, «la Manchester catalana».

És fàcil de preveure els resultats d'aquest canvi. Un creixement demogràfic molt fort, l'escassetat o la manca de mitjans per fer cara a aquest augment de població, la necessitat de fer escoles per respondre a la demanda d'uns sectors socials que cada cop són més conscients dels seus drets, la cultura, la seguretat enfront del futur (com podia ser el dret a una jubilació) o tantes d'altres coses que no tenien els sectors populars. No és tampoc estranya, en aquella conjuntura social i política, la inspiració del moviment socialista o de l'anarquista. Moviment poc estructurat encara, molt idealista, amb una gran càrrega de messianisme, que considerava «germà» al seu company obrer i que veia en el moviment cooperativista i en les germandats les possibilitats de regenerar la societat i de fer desaparèixer les diferències socials, tan acusades en aquell temps.

És difícil de poder afirmar la data exacta de la fundació del Foment. El que sí podem refer amb una certa exactitud és la forma en què fou fundat. El diari «El Debate», en el número 43, del dia 27 d'octubre de 1878, copia una notícia de «El Martinense» en la qual s'anuncia que, a iniciativa d'uns

joves de la barriada del «Camp de l'Arpa», s'instal·larà una societat amb el nom de «Fomento Martinense». A l'Acta fundacional de l'Entitat es diu «Que se abra el local de la Sociedad el día 5 de enero de 1878». Sembla contradictori, però no ho és. El Foment s'estructura l'any 1877, quan els «joves» que indica «El Martinense» i reproduceix «El Debate» són els fundadors de l'Entitat. El local s'obre els primers dies de l'any 1878, el 5 de gener; es posa l'anunci a la premsa l'octubre de 1878 —que és quan s'han donat a conèixer els estatuts ja elaborats per a presentar-los al Govern Civil— i rep el permís corresponent el 28 de febrer de 1879. No és gens rar aquest procés, encara que pot semblar-nos complicat. Pensem que és un centre obrer, primordialment, bé que també hi tingui importància el sector menestral i la petita burgesia. Un esperit d'avenç ideològic marca el Foment i cal recordar que estem en ple règim de la Restauració borbònica on les forces obreres i populars són vistes amb desconfiança i qualsevol mena d'entitat que es vulgui formar cal que passi uns tràmits burocràtics força enutjosos.

La finalitat de la seva creació queda reflectida en una divisa que a partir de l'any 1904 constarà en l'àlbum dels fets més destacats de la seva vida: «Nació para la instrucció y para la instrucció vive». No hi ha cap mena de dubte sobre qui foren els fundadors i els càrrecs que ocuparen. Tant en l'acta fundacional com en les primeres actes s'explicita clarament: «President, Francesc Elías; secretari, Josep Comas; assistents, Domingo Serra, Isidre Burunat, Jaume Gay, Joan Bertran». Serà al voltant d'aquests personatges que la vida del Foment girarà molts anys, i es pot dir que en són no solament els fundadors sinó també els qui li van donar aquest esperit de caliu familiar, de centre d'amistat i de discussió que tan bé defineix el Foment Martinenc.

El Foment començà a actuar en un local llogat a Francesc d'Assís Elías, és a dir, el propi president. Ens diu l'acta del 19 de setembre de 1881 que estava situat al carrer de l'Aurora, en el districte primer de la població. Ho corroboren dues actes anteriors que expliciten el preu del lloguer: juliol i agost de 1879, 16 ptes. mensuals i la resta de l'any 22,50, incloent-hi el mobiliari amb la condició de vendre'l a la societat sempre que aquesta en satisfaci el pagament. Però els llibres d'actes no indiquen res sobre el local. Es diu

Josep Maria Solé i Sabaté és historiador, especialitzat en la Guerra civil espanyola, autor de "La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)"

que el primer estatge social fou al carrer de Núria, des de l'inici de la seva actuació (per a fundar el que després serà el Foment), fins els mesos de juliol i agost de 1879, quan ja s'informa sobre el lloguer d'un local, un cop presentats els estatuts i amb l'actuació autoritzada. Possiblement l'estatge primer fos aquest que la memòria popular situa al carrer de Núria, de caire rural.

Després d'aquesta mena de partida de naixement per deixar ben clar quins són els orígens del Foment Martinenc, cal saber en què consistia la vida interna que duia i esbrinar els aspectes de la vida quotidiana que ens expliquin millor l'existència de l'Entitat.

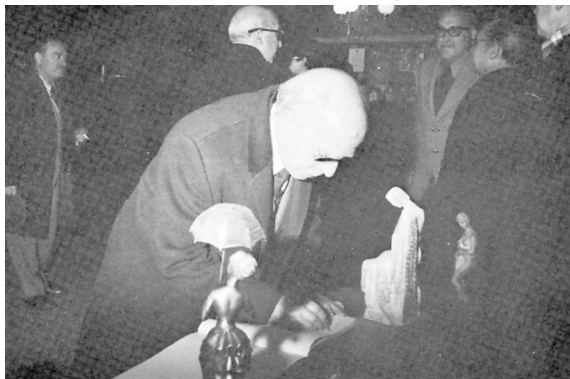
L'economia, en fundar-se el Foment, no devia ser molt esplendorosa. Val a dir que ho ha estat en molt poques èpoques, ja que s'havia de discutir en Junta Directiva la més mínima

L'esperit de germanat existent entre els membres del centre no els impedia de veure el perill que una associació oberta a tota mena d'ideologies i «postures ideològiques que no atemptessin el respecte humà» podia donar lloc a unes discussions eternes

compra, encara que fos d'un valor insignificant. La primera despesa fou de 360 rals en «útils per la instrucció» i 103 per «adornament». Més explícita encara és la paga que rebia Domingo Serra, primer mestre de l'Entitat: 6 ptes. mensuals, però inclosa la feina d'apuntador. El teatre no podia faltar en un centre com aquest. Fou inaugurat el darrer diumenge del mes de setembre de l'any 1879, amb assistència de totes les associacions existents a la població. Les hores que estava obert el local eren pròpies d'una població amb molta feina i poc temps per a l'esbarjo: de 7 a 9 del vespre. Amb els anys les hores d'obertura del local s'anirien ampliant i obligarien a instal·lar un taulell de cafè, que passaria d'estar obert només en hores ocasionals els dies que es realitzaven espectacles o actes importants al Foment, a esdevenir permanent.

L'esperit de germanat existent entre els membres del centre no els impedia de veure el perill que una associació oberta a tota mena d'ideologies i «postures ideològiques que no atemptessin el respecte humà» podia donar lloc a unes discussions eternes. La solució que li donaren els homes del Foment d'aleshores és certament intel·ligent: fixaren en 6 el límit de torns en una discussió per bé d'agilitzar-la i evitar els personalismes. Un dels primers actes que celebrà de for-

L'historiador Josep Freixa, creador de la Secció Íntima de Cultura del Foment Martinenc, signant en el Llibre d'Honor de l'entitat, el dia 21 de gener de 1978

ma pública i de cara a l'exterior fou el d'obrir una subscripció voluntària a favor d'unades inundacions que a finals de l'any 1879 sofriren Múrcia, Alacant i Almeria, en benefici dels sectors més necessitats: «en especial a la classe obrera necessitada» que defineix aquest esperit de solidaritat que anteriorment mencionàvem.

El Foment pretenia estendre la instrucció i per això cercava un nou professor, necessari pel creixement de l'alumnat. També veia que hi havia nens que no podien assistir a les classes diürnes per les dures condicions de vida a què estava sotmesa la població infantil d'aleshores. Per això creà classes nocturnes a les quals també hi anaven —o podien anar-hi— els adults. Com a centre recreatiu, forma seccions diverses que tanta importància tindran en la seva vida futura. Les primeres que es fundaren foren: «Discussió», «Gestora», «Instrucció», «Teatre» i «Café». Per l'agost de 1880 els socis ja eren 113. Les adreces més habituals eren els carrers de Bogatell, Trinxant, Pallars, Carmen, Sol, Aurora, Clot, Sant Sever i Placa del Mercat. No s'accontenta amb la instrucció, sinó que el Foment comprèn que la formació de l'individu és un procés que mai no s'acaba i així a més de fer crides constants a la classe obrera «encarecióndoles en la suscripció» per tal de treure la monotonia de les seves vides, millorar la seva personalitat i enriquir la seva preparació, programa conferències dominicals en les quals participen diversos especialistes de les més variades matèries.

El Foment, com a centre lligat a sectors socials menestrals i obrers, intenta possibilitar el coneixement dels problemes que trobaran en la vida pràctica els seus alumnes. Així, l'ensenyament que rebran les nenes serà el de lectura, escriptura, gramàtica, aritmètica i labors.

Un altre aspecte fonamental en la vida del Foment, fins ben entrat ja el segle XX, és el teatre. Les representacions teatrals fetes per companyies pròpies de l'Entitat, amb els seus propis directors d'escena, els seus muntatges, decorats, apuntadors, o bé amb companyies contractades, és una de les activitats més apreciades del Foment Martinenc.

**Títol de soci del Foment Martinenc,
a nom del senyor Josep Bartra, de l'any 1880**

S'acostumen a representar dues obres, una catalana i una castellana, que fan el possible per tal d'omplir els 500 seients del local: 300 de platea i 200 de galeria (1).

Una altra activitat que després retrobarem en les actes serà la de les «Jornadas literarias». Hi participaven els socis i un jurat examinador emetia els dictàmens. No podia faltar com a element fonamental d'una germandat una «Junta de Socorros Mutuos», «que procurará visitar a todos los que enfermasen, no sólo con el fin de aliviar las penas o mejor dicho dar un consuelo al consocio sino también pasarle una dieta la cual puede ser de 5 reales... abonando cada asociado dos reales». Pensem si era necessària la creació d'aquests centres d'ajuda als sectors populars, que en el cas concret de Sant Martí, de 22 associacions que hi havia, la meitat eren de «Socorros Mutuos».

I finalment, com a acte essencial i que donava un cert to de distinció als associats i els feia partícips d'una activitat i diversió general, hi havia el ball, que com més destacat era, més enaltia la Societat i tots els qui en formaven part.

EL CREIXEMENT DEL FOMENT MARTINENC

D'una forma paral·lela a l'evolució social i econòmica, el Foment cada cop accepta més responsabilitats. S'enfronta a les dificultats econòmiques que viu la classe obrera davant el canvi estructural d'una societat basada primordialment en l'agricultura a una altra on el seu principal suport és la indústria: «ante los excesivos precios que van tomando los artículos de primera necesidad y viendo que la clase jornalera no puede atender a sus más apremiantes necesidades... eleva al Ayuntamiento una instancia para acabar con ese malestar que arruina a la clase obrera». Aquesta serà una faceta que sempre assumirà el Centre: la de plantejar-se els problemes que poden remoure l'harmonia social i intentar disminuir-los.

A partir dels anys vuitanta del segle passat, sovint es parla de la necessitat de cercar un local que respongui al nombre de socis i a les ambicions del Centre. Quan el propietari del local on estava instal·lat el Foment el reclama per al seu ús particular col·labora a que aquest, en voler fer-se un edifici propi, obtingui un patrimoni social que, sense cap mena de dubte, ha estat un factor decisiu en la seva supervivència. Se'ls presenta l'oportunitat de comprar un terreny situat al carrer de Bogatell, de 18.000 pams de capacitat, al preu de «un real por palmo, o sea pagando de interés el 4%, o sean ciento cuarenta y cuatro pts. anuales, siendo aprobada dicha proposición». El terreny fou comprat a Josep Torrens i mentre s'anava construint el nou edifici, la societat desallotja la casa de Francesc Elias, després d'unes profundes diferències, i va anar a un local que era conegut com la «Sala del Convent».

La llengua del Foment era la que empraven els fomentistes, lògica i majoritàriament la catalana. Però en uns anys en què encara no havia arribat a certs nivells populars la recuperació cultural de la llengua i essent oficial la castellana i la que més s'emprava com a llengua «cultura», s'arribà a plantejar en una reunió de la Junta Directiva si era més convenient d'establir la llengua castellana que la catalana al Foment. Els resultats foren prou clars: la continuació de l'ús del castellà oficialment, com a llengua culta escrita, però les expressions autèntiques continuarien sent amb la llengua que parlaven els socis: la llengua catalana. Més endavant tornarem a parlar d'aquest tema.

Enfrontats a la construcció d'aquest patrimoni social, el Foment fa equilibris per subvenir a les despeses econòmiques. La solució que es dona és la d'obrir unes accions a 25 ptes. per tothom, que es cobriren a partir de cobrar 6 rals de quota. D'aquests, 4 eren per a pagar la quota i dos més fins a cobrir les accions de 25 ptes. L'entrada per a ser soci era de 5 ptes., i els socis que ingressessin a l'Entitat l'any 1886 tenien iguals privilegis que els socis fundadors. L'ambició del Foment queda ben palesa: «Fundar un Centro Obrero cuyos fines tiendan a difundir la instrucción y el desenvolvimiento moral de sus asociados» que juntament amb el lema posat a les vidrieres: «Difundir la instrucción y cooperar al bienestar social», ens donen una idea perfecta de la seva filosofia. No pot estranyar a ningú aquesta preocupació per la moral i la instrucció; cal comptar que la gran massa dels sectors populars estaven embrutits per les condicions en què es veien obligats a viure. L'alcohol, la ignorància, el canvi radical de la seva vida laboral, eren factors constants en la seva existència.

Aquest desig de millora no estava pas renyit amb l'equitat. El 4 d'abril de 1888 el Foment «en vista de que el apuntador señor Jaime Oliva en una de las funciones de teatro del mes pasado tuvo la desgracia de quemarse el chaleco y la mano» decideix «cederle un pedazo de pieza de paño —que

Portada del "Llibre d'Or" del Foment Martinenc, que conté valuoses dedicatòries autògrafes, entre elles les de Francesc Macià, Ignasi Iglesias, Àngel Guimerà, Enric Morera, Apel·les Mestres, Adrià Gual, Santiago Rusiñol i Ricard Lamotte de Grignon

está arrinconado por no utilizarlo la sociedad— con lo cual podría confeccionarse una prenda de vestir». També destaquen les gestions que fan per poder aconseguir l'indult d'un condemnat a mort.

Hi ha un aspecte molt important que sovint no és prou ben interpretat pel que fa als centres i ateneus obrers: és el de «no actuació política». En el cas del Foment Martinenc, suposa el de no participar com a Centre en fets de caràcter polític, però no el de que estigui en contra de qualsevol actuació política. El centre acorda prendre part en les eleccions municipals de l'any 1889 considerant que és un avenç pel poble de Sant Martí. Respecta, però, totes les opcions.

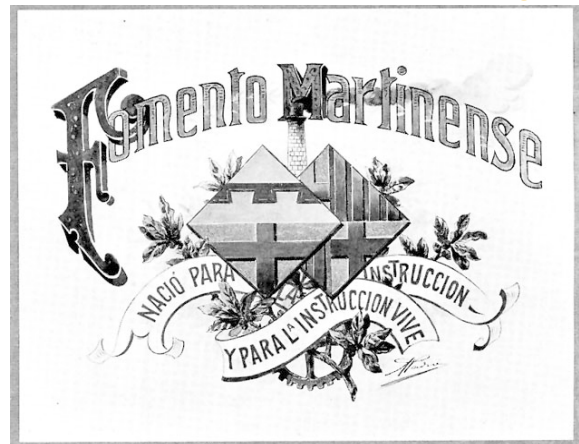
Els balls del Foment han estat un fet important des de que es fundà l'Entitat. Les normes per a celebrar-los vetllaven per mantenir aquesta importància. No es permetia una vestimenta que fos considerada poc respectuosa o poc elegant, ni cap mena d'acte considerat poc cavallerós, així com tampoc cap mena d'immoralitat. Cal posar-nos dins de la mentalitat dels homes del segle XIX i la seva valoració moral dels fets per a entendre-ho millor. **(2)**

La voluntat d'ampliar el camp d'actuació del Foment, portà la Junta a discutir projectes sobre el nou edifici, on havia de destacar la construcció d'un nou teatre. El projecte que s'aprovà fou el d'un soci del Foment que era mestre d'obres. Tenia dos pisos i platea i per a construir-lo utilitzà el ferro combinat amb la fusta, dins de la més moderna tècnica arquitectònica. El primer pagament de l'obra no arribava a les 20.000 ptes. i la resta del que pujava el valor fou tretat del fons general.

Seria en aquest local on actuaria, amb una gran participació dels socis, la secció coral «Foment Martinenc» que havia estat fundada el 10 de novembre de 1890 i tenia un pes important dintre la vida de l'Entitat. Aquesta secció adoptaria l'ideari de Clavé fins arribar a crear seccions infantils, educant ja des de la infància l'esperit musical dels socis. Aquest interès per la música serà sempre constant en el Foment i també es manifesta en el ball. **(3)**

La representació que sense cap mena de dubte tenia més acceptació, junt amb el teatre, eren les sarsueles. Se'n representaven sovint i sempre amb gran èxit. La construcció del nou local va produir una polèmica forta sobre si s'havia de continuar o no amb l'envelat. Els socis, d'una manera gairebé absoluta, votaren a favor de seguir el costum, és a dir, de no perdre, malgrat la modernitat dels temps, les tradicions i els senyals d'identitat.

No tot podia ser joia a l'Entitat. Per això el centre tenia un pressupost especial, que sortia de l'aportació voluntària dels socis, que s'anomenava «Trofeo Mortuorio». Consistia en la col·locació d'insígnies en els fèretres com a símbol del record que la societat manifestava envers el finat. Si els diners no

arribaven, s'acabaven de completar també del fons general.

La importància que va adquirint el Foment es palesa en la vida ciutadana de Sant Martí. Així l'onze de juliol de 1895 el periòdic «El Provensalense» diu que cedeix una columna setmanal al Foment per a reproduir les poesies que haguessin tingut premi en el certamen de la Festa Major.

A més a més de la data cimera de Sant Martí —l'onze de novembre— hi havia dies molt tradicionals. Eren el dia de Tots Sants, amb la representació de «Don Juan Tenorio» i els dies de Nadal amb la de «Els Pastorets», i la festa dels Reis en què es cercaven d'on calgués diners per a poder fer presents als nens que no tenien possibilitats econòmiques. Anys a venir inclús s'indicaran clarament els sectors més necessitats de la població. La sensibilitat del Foment davant les necessitats dels altres es demostra també en el fet de convocar actes a benefici dels invàlids procedents de la guerra de Cuba, etc. **(4)**

L ACTIVITAT PEDAGÒGICA DEL FOMENT MARTINENC

Aquest és un aspecte en el qual avui no es pot lluir l'Entitat, però l'experiència històrica en aquest camp i la tasca que va dur a terme està en la millor tradició de l'escola catalana. En els papers fundacionals s'esmenta repetidament que la seva finalitat és la de col·laborar en la instrucció. Pensem que aleshores aquesta estava pràcticament en mans de l'església (una església íntimament lligada amb els centres de decisió econòmica i política del país) i al servei dels sectors socials privilegiats. Recordem que fins a l'any 1900 no va existir pròpiament un Ministeri d'Educació i les atribucions que d'alguna manera hagués tingut aquest ministeri depenien de l'anomenat «Ministerio de Fomento» que tenia també a càrrec seu els afers referents a Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques.

El Foment posava una sèrie llarga de condicions per acceptar qualsevol mestre com a encarregat de les classes. Així, el gener de 1897 exigia:

- «Para el profesor encargado de las clases diurnas (que será

el único que ejerza dicho cargo en las nocturnas) concurso bajo las condiciones siguientes:

- 1.º Se le dé local y menaje para enseñanza así diurna como nocturna.
- 2.º Se le abonen en concepto de honorarios por las clases de noche 45 ptas. mensuales.
- 3.º Los útiles para las clases de día correrán por su cuenta.
- 4.º Las asignaturas que formarán su cuadro de enseñanza son: Lectura, Escritura, Gramática, Geometría, Historia de España y Urbanidad y Moral, explicada para los de día y las cuatro primeras para los de la noche.
- 5.º Las obras de texto serán de los autores que elija el profesor.
- 6.º Cuotas que deben satisfacer los alumnos. Clases de día: Hijos o hermanos de socios, 1 pta., y los que deseen las clases de 11 a 12 abonarán un real de exceso mensual.
- 7.º Los hermanos de socios, huérfanos y que al faltarles el padre fuese socio, así como los hijos del que fallezca siendo individuos o formando parte de la Sociedad, serán considerados como si realmente existiera su padre.
- 8.º Los hijos de padres no incluidos en la base anterior abonarán a juicio del maestro.»

Una altra activitat que tenia una gran importància dins de la vida quotidiana de l'escola eren els exàmens. N'hi havia de dos tipus: els que es feien a finals de juny o a primers de juliol, i un cop acabats a vegades es concedien d'una forma extraordinària uns dies de vacances —sovint, vuit— i els altres eren una mena de concursos que es feien amb motiu de la Festa Major de Sant Martí, el dia onze de novembre, en els quals es distribuïen uns premis als autors dels treballs considerats com a millors.

Si tenim com a referència les altres activitats escolars, veurem que ni de bon tros anaven endarrerits de les activitats d'altres centres de condicions similars. Que la pedagogia era un element important també per als associats ho palesa un incident ocorregut a l'abril de l'any 98 entre un alumne i el seu mestre. La raó no l'explica la memòria, però aquest darrer va infligir un càstig corporal a l'alumne que fou considerat absolutament injustificable. El mestre fou cridat per la Junta i se l'amenaçà amb l'expulsió per considerar-se que era un fet que de cap manera podia acceptar-se en el Foment Martinenc.

El prestigi de l'Entitat es posa de manifest en el fet que des de l'any 1902 en endavant existirà un carrer que es diu «Carrer del Foment».

La separació dels alumnes es feia en dos grups: els compresos en pàrvuls i els altres considerats més grans que estaven tots junts. Per l'abril del 1900 trobem una relació completa de com funcionen les classes. El preu era d'una

		mes	
		ptes.	cts.
CLASSE ELEMENTAL:	socis	—	50
	fills (o germans de socis)	—	85
	socis d'instrucció	1	—
CLASSE SUPERIOR:	socis	1	—
	fills (o germans)	1	50
	socis d'instrucció	2	—
TENEDURIA DE LLIBRES, CÀLCUL MERCANTIL I FRANCÈS:			
Classe elemental:	socis	1	50
	fills (o germans)	2	—
	socis d'instrucció	2	50

peseta per als alumnes de diürn i per als de nocturn s'estructurava així:

Si les classes (a l'estiu i les nocturnes) es veiessin poc concorregudes, el que feien per despertar més l'interès dels possibles alumnes era donar-les gratuïtes els mesos de juliol, agost i setembre.

NOTES

(1) El primer pressupost de teatre que trobem és de 39,75 ptes., del març de 1882. Xifres semblants que sovint consideraven una mica altes els membres de la Junta Directiva.

(2) Un exemple ens ho demostrarà perfectament. En la dècada dels 90 un soci, de nom Delfí Boada, va deixar la seva parella dins de la pista abans d'acabar la peca de ball. La Junta Directiva es reuneix per a tractar del tema i acordà, després de rebre les excuses del soci, amenaçar-lo amb l'expulsió de l'Entitat en el cas que reincidís en un fet de tan poca cavallerositat.

(3) En els anys 90 el preu de l'entrada és de 0,75 ptes. per als casats i 0,50 ptes. per als solters. D'altra banda, les peticions per part de grups de socis per a fer vetllades són constants. I aquí caldria fer un homenatge a la colla «Els Eixerits» que eren uns infatigables promotors de balls per als socis. La Junta, malgrat tot, els va haver de cridar l'atenció per l'abús que feien dels aplaudiments fent repetir les peces i allargant en excés la feina dels músics, que van queixar-se.

(4) En aquest aspecte hi juga un paper fonamental en Manuel Serrat Puigbò. Fou soci del Foment i president en períodes diversos que comptabilitzen un total d'onze anys. De professió metge tocòleg, duia aquesta vocació a una tasca professional que va fer-lo imprescindible en la humil barriada martinenca. Fou elegit Conseller de l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals el 1896 i altre cop Conseller pel vot popular del Districte IX de Barcelona el 1913. En produir-se la seva mort, el Foment el recordà i li dedicà una vetllada necrològica d'homenatge a la seva persona i en record de tot el que havia fet per l'Entitat. Una faceta tradicional del Foment és aquest record per als consocis i amics difunts. ❖❖❖

Taller d'història

CRÒNICA NEGRA DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

El Taller d'Història del Barri de La Verneda de Sant Martí produeix nous itineraris temàtics per conèixer el territori. Un dels darrers ha estat "La Verneda de Sant Martí Negra": un recull no exhaustiu de fets luctuosos que han tingut com a escenari indrets o persones vernedencs i vernedenques. Cada fet va acompanyat d'un retall del diari on va aparèixer la notícia. Es va presentar dins del programa d'activitats del festival "Barcelona Negra" d'enguany.

TIROTEIG A LA CASERNA DE LA POLICIA

8 d'octubre de 1975

BOMBARDEIG AL CARRER FLUVIÀ

25 de gener de 1938

INCENDI AL CARRER FLUVIÀ

5 de setembre de 2021

EL "VIOLADOR DE LA VERNEDA"

12 de maig de 1998

PISTOLERISME: UN MORT DAVANT LA FÀBRICA

17 de gener de 1921

MORT DURANT LA DETENCIÓ D'UN

FALS GUÀRDIA CIVIL

18 d'abril de 2009

ASSASSINAT D'UN JOIER

16 d'octubre de 2010

ASSASSINAT D'UN JOVE VERNEDENC

A L'HOSPITALET

15 de desembre de 1992

LLIBRES DEL DELICTE: UNA EDITORIAL VERNEDENCA DE

NOVEL·LA NEGRA EN CATALÀ

llibresdeldelictes.com

MORT DE DOS TREBALLADORS EN LA

CONSTRUCCIÓ D'UN APARCAMENT

21 d'octubre de 1975

ASSALT A LA FÀBRICA VILA

2 de setembre de 1933

BOMBER MORT EN ACTE DE SERVEI

30 de juliol de 1976

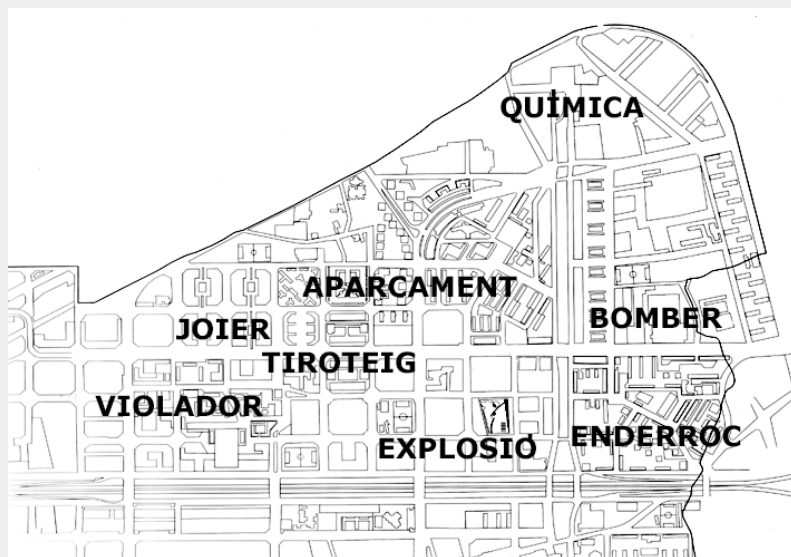
EXPLOSIÓ EN UNA QUÍMICA AL POLÍGON

LA VERNEDA INDUSTRIAL

10 de març de 2020

ALUMINOSIS A VIA TRAJANA

1990-2007

MOR ELECTROCUTAT UN BOMBER AL SOLAR
DE L'ANTIGA PLANTA DE COCA-COLA

26 de febrer de 2010

AGREDIT A LA PAU EL DIRECTOR DE LA RESIDÈNCIA DE
BELLVITGE

18 de juliol de 1975

ENDERROC DE TRES EDIFICIS A LA PAU

22 d'abril de 1995

DETENCIÓ D'UNA BANDA JUVENIL

5 de gener de 1979

EXPLOSIÓ AMB TRES MORTS EN UN PIS DEL
CARRER ANDRADE

17 de març de 2008

PATINET ELÈCTRIC: ACCIDENT MORTAL

23 de maig de 2021

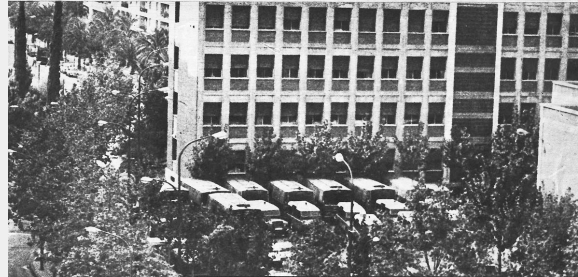
TIROTEIG A LA CASERNA DE LA POLICIA

8 d'octubre de 1975

Diario de Barcelona, 9 d'octubre de 1975

Trágico tiroteo frente a un acuartelamiento de la Policía Armada

Cinco muertos en la Verneda

En el centro restaban muertos instantáneamente los cinco primeros y segundo de la Policía. Don José Antonio Álvarez González y don José Luis Rodríguez Domínguez, y tres de los cuatro ocupantes del furgón, don José Martínez Villar de 20 años, don Antonio Pérez Fuentes de 20 años y el hijo de ambos Antonio Martínez Pardo. El policía municipal don Manuel Fontanals. Foto: revista hecha por periodistas, reservada, y el cuartel, ocupado del furgón, don Rafael Gutiérrez Pardo. También había un trasladado urgentemente al Hospital de San Pablo desde la sala de urgencias.

EL "VIOLADOR DE LA VERNEDA"

12 de maig de 1998

La Vanguardia, 21 de desembre de 1998

Gregorio, el último violador en serie

Los forenses niegan que un presunto multigravoso sea un enfermo mental e indican que su amnesia es "simulada"

FRANCESC PERDÓN

Sufría con una peluca, como su pareja... Cuando hace poco más de un mes...

"Joven, delgada y moderna"

La sordida María José V... Gregorio Cano dijo no saber nada de las violaciones...

cuando se le preguntó por las agresiones, del... postintelecto, por un período de tiempo...

BOMBARDEIG AL CARRER FLUVIÀ

25 de gener de 1938

"Topografía de la destrucción. Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)"

INCENDI AL CARRER FLUVIÀ

5 de setembre de 2021

El Punt Avui, 5 de setembre de 2021

PISTOLERISME: UN MORT DAVANT LA FÀBRICA

17 de gener de 1921

La Vanguardia, 21 d'abril de 1921

Una agresión: Un muerto y dos heridos... A última hora de ayer tarde ocurrió un suceso...

Los heridos los heridos al dispensario de San Martín uno de ellos falleció a sus pocos momentos...

La otra versión del suceso, que se funda, según parece en la declaración prestada por uno de los heridos, Luis Alvarez...

El otro herido Basilio Bardiá, parece que ha declarado que no recuerda a los otros dos, que pasaba por ese momento por el correspondiente sitio...

El juzgado de guardia, que era el del Norte, se presentó en el Dispensario, tomando declaración a los heridos y amparando la instrucción del subletrado.

MOR DURANT LA DETENCIÓ UN FALS GUÀRDIA CIVIL

18 d'abril de 2009

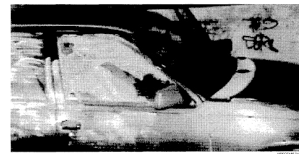
La Vanguardia, 19 d'abril de 2009

ASSASSINAT D'UN JOVE VERNEDENC A L'HOSPITALET

15 de desembre de 1992 La Vanguardia, 16 de desembre de 1992

Un conductor mata a un joven que le reprimió una temeridad

SUCESOS La policia vigila la casa de la víctima. La única persona que puede identificar al homicida, para evitar represalias. El autor de los disparos tiene unos 35 años, huyó en un Opel e iba con una mujer que le dijo: "No lo haga"

Los dos hombres acaban por alojarse en este coche, ostentando junto al lugar del suceso... FERNANDO HERRERA... HOSPITALET DE LLOBREGAT... FOTOS: J. GARCÍA...

El hombre que iba al volante abandonó el coche y zambulló violentamente a la presa, que cayó al suelo... El coche que chocó con el Opel... El conductor que mata a un joven...

ASSASSINAT D'UN JOIER

16 d'octubre de 2010

La Vanguardia, 20 de març de 2013

El fiscal pide hasta 25 años para unos atracadores que asesinaron a un joyero

BARCELONA Ha... La Fiscalía pide penas de hasta 25 años de cárcel para cuatro presuntos atracadores...

do ser un cliente para conseguir que el dueño le abriera la puerta... El arcajo ocurrió el mediodía del 16 de octubre de 2010 en una joyería de la calle Gispertosa...

El crimen coincidió con asaltos mortales a una panadería y un banco y disparó la alarma social... Condenados anteriores de homicidios, Gregorio R. se dedicó a la venta de ropa...

LLIBRES DEL DELICTE: UNA EDITORIAL VERNEDENA DE NOVEL·LA NEGRA EN CATALÀ

llibresdeldelictes.com

MORT DE DOS TREBALLADORS EN LA CONSTRUCCIÓ D'UN APARCAMENT

21 d'octubre de 1975

Diario de Barcelona, 22 de novembre de 1975

LONA — Miércoles, 22 de octubre de 1975 — Página 7

Sucesos Dos obreros muertos en un desprendimiento de tierras

Los obreros han resultado muertos tras un deslizamiento de tierras en una obra de un aparcamiento en una zona de la Verneda...

OBREROS MUERTOS EN UN DESPRENDIMIENTO. — Dos obreros resultaron muertos al quedar sepultados en un desprendimiento de tierras...

ASSALT A LA FÀBRICA VILA

2 de setembre de 1933

La Vanguardia, 3 de setembre de 1933

BOMBER MORT EN ACTE DE SERVEI

30 de juliol de 1976

La Vanguardia, 6 d'agost de 1976

ALUMINOSIS A VIA TRAJANA

1990-2007

La Vanguardia, 19 d'agost de 1993

La pugna por el suelo frena la reforma de mil pisos con aluminosis

21 d'agost de 1993

El polígon de Via Trajana, entre Barcelona i Sant Adrià, està dividit per carrils per la dreta...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

El Ayuntamiento de Barcelona exige al Generalitat un pago por los costes de terrenos para nuevos viviendas...

EXPLOSIÓ EN UNA QUÍMICA AL POLÍGON LA VERNEDA INDUSTRIAL

10 de març de 2020

La Vanguardia, 11 de març de 2020

Diverses persones fugen corrent del lloc de l'explosió, a la fàbrica Proquibasa, situada al districte de Sant Martí

Un mort i un desaparegut en l'explosió d'una química de la Verneda

L'esclat d'un dipòsit en proves va afectar diverses naus de la zona i va matar un treballador d'una empresa veïna

Barcelona

Una potent explosió a la química Proquibasa, al polígon de la Verneda Industrial, al districte de Sant Martí de Barcelona, ahir a primera hora de la tarda va deixar un mort i un desaparegut. La forta deflagació, originada en un dipòsit, va afectar les instal·lacions de l'empresa...

Vint persones van resultar ferides lleus i una altra no va poder ser localitzada a les instal·lacions afectades

L'accident va obligar a activar el pla d'alerta química. Plasegat de Generalitat, malgrat que Protecció Civil va explicar que no es van detectar mesures extraordinàries perquè no hi havia risc per a les persones per toxicitat de l'aire.

El fet va tenir lloc passades dues hores del migdia a les dependències de Proquibasa, situada als números 47-51 de la via Trajana. L'empresa, amb seus a Barcelona i San Martín de la Vega (Madrid) i amb 50 treballadors, es dedica a l'emmagatzematge i la distribució de productes químics per a diverses aplicacions. Va ser la mateixa companyia la que va alertar els Bombers del 112, a les 14.30 hores.

El contratemps va tenir lloc a la zona de dipòsits CRO (grans recipients per a mercaderies a granel), ubicada a la part posterior. Segons va informar el cap d'Unitat dels Bombers de Barcelona, Antonio Calceiras, en una d'aquestes sitges verticals s'havien en fent proves de pressió que van acabar per fer esclatar. La deflagació va destruir diverses parets i la coberta i va escampar material per tot arreu que va impactar en les naus veïnes, pertanyents a altres companyies. El mort, era un treballador d'una d'aquestes empreses que va caure al dimoni part d'un sostre després de rebre un objecte impactant. Els serveis sanitaris d'emergència no van poder fer res per salvar-lo.

Onze dotacions dels Bombers de Barcelona, 25 patrullles de la Guàrdia Urbana i 18 unitats del Sistema d'Emergències Mèdiques es van desplaçar al lloc. Van atendre 20 persones amb afectacions de diversa consideració. Un total de 13 van ser traslladats a centres sanitaris, la majoria amb contusions i problemes respiratoris. També hi van anar el tinent d'alcalde de Previsió Seguretat, Albert Batlle, i el regidor de Sant Martí, David Escudé. L'Ajuntament va activar en fase d'emergència el Pla d'actuació davant accidents greus en empreses amb risc químic i va mobilitzar el servei d'urgències i emergències socials per donar atenció psicològica a les persones afectades i als familiars del mort i d'un treballador desaparegut, que ahir a la nit continuava sense ser localitzat.

A part de les dotacions materials, dins de la marxa hi va haver abocaments importants del dipòsit que va esclatar, així com d'altres que també es van vessar. Els bombers van treballar tota la tarda per segellar la zona i evitar l'emissió de gasos. Segons va explicar Calceiras, el servei durarà "diversos dies" per donar estabilitat i seguretat a la zona.

Quan se'ls va preguntar si trobaven a l'altre algun company, els empleats van dir als bombers que sí, un L'ostat en què va quedar l'aire de dipòsit i les complexes tasques per assegurar l'espai i aturar els vessaments de productes químics van impedir als bombers d'accedir a inspeccionar alguns racons, de manera que al tancament d'aquesta edifici el treballador continuava desaparegut. Les tasques de seguretat es van allargar durant tota la nit.

El rescate, la tarda del dimecres, del menor que quedat atropat en un solar de la Verneda se cobria la vida de uno de los bomberos que participaron en la operación. Ya de madrugada, Josep Garrido, de 28 años, que sufrió quemaduras en el 80% de su cuerpo mientras trataba de sacar al niño del agujero en que se encontraba y en el que había una estación transformadora, falleció en el hospital de Vall d'Hebron. También se electrocutaron el menor, que ayer permaneció en el mismo centro muy grave, y otro bombero, que seguía estable dentro de la gravedad.

No fue hasta que los efectivos del operativo descubrieron que en el lugar había instalaciones eléctricas que solicitara a Fecsa Godeca que retirara el corriente, precisaron las mismas fuentes. Los Mossos d'Esquadra investigan

La 'reserva' industrial del Besòs

L'empresa en què hi va haver l'explosió és la Verneda Industrial, un dels cinc polígons del Besòs, al costat del Triangle Ferroviari i molt a prop de la futura estació de la Sagrada. T.E zones habitades properes (la part alta de la rambla Prim, Sant Andreu a Faltra banda de les vies del tren i més al nord, el Bon Pastor).

En totges, l'act del Besòs, paral·lel al riu, principalment en terrenys de Barcelona i en una petita part a Sant Adrià, és dels pocs espais que li queden a la ciutat dedicats a la indústria. Ocupa 175 hectàrees (equivalent al mateix nombre d'illes de l'Eixample) i té 739 empreses en què treballen entre 10.000 i 12.000 persones.

El de la Verneda Industrial, al districte de Sant Martí, és el segon polígon en mida de la zona. Acull instal·lacions de 191 companyies.

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

Muere el bombero electrocutado tras rescatar a un niño

El Ayuntamiento pide una investigación para determinar si la estación transformadora en desuso del solar estaba debidamente señalizada

BARCELONA Redacción

El rescate, la tarde del viernes, del menor que quedat atropat en un solar de la Verneda se cobria la vida de uno de los bomberos que participaron en la operación. Ya de madrugada, Josep Garrido, de 28 años, que sufrió quemaduras en el 80% de su cuerpo mientras trataba de sacar al niño del agujero en que se encontraba y en el que había una estación transformadora, falleció en el hospital de Vall d'Hebron. También se electrocutaron el menor, que ayer permaneció en el mismo centro muy grave, y otro bombero, que seguía estable dentro de la gravedad.

No fue hasta que los efectivos del operativo descubrieron que en el lugar había instalaciones eléctricas que solicitara a Fecsa Godeca que retirara el corriente, precisaron las mismas fuentes. Los Mossos d'Esquadra investigan

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

MOR ELECTROCUTAT UN BOMBER AL SOLAR DE L'ANTIGA PLANTA DE COCA-COLA

26 de febrer de 2010

La Vanguardia, 28 de febrer de 2010

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

Muere el bombero electrocutado tras rescatar a un niño

El Ayuntamiento pide una investigación para determinar si la estación transformadora en desuso del solar estaba debidamente señalizada

BARCELONA Redacción

El rescate, la tarde del viernes, del menor que quedat atropat en un solar de la Verneda se cobria la vida de uno de los bomberos que participaron en la operación. Ya de madrugada, Josep Garrido, de 28 años, que sufrió quemaduras en el 80% de su cuerpo mientras trataba de sacar al niño del agujero en que se encontraba y en el que había una estación transformadora, falleció en el hospital de Vall d'Hebron. También se electrocutaron el menor, que ayer permaneció en el mismo centro muy grave, y otro bombero, que seguía estable dentro de la gravedad.

No fue hasta que los efectivos del operativo descubrieron que en el lugar había instalaciones eléctricas que solicitara a Fecsa Godeca que retirara el corriente, precisaron las mismas fuentes. Los Mossos d'Esquadra investigan

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

El agüero en el que el menor quedat atropat, dentro del solar que albergó la planta de Cobega, en la Verneda

AGREDIT A LA PAU EL DIRECTOR DE LA RESIDÈNCIA DE BELLVITGE

18 de juliol de 1975

La Vanguardia, 18 de juliol de 1975

publicacions

Daniel Venteo

BARCELONA. CRÒNICA FOTOGRÀFICA (1833-1986)

El nou llibre de Daniel Venteo, publicat per Efadós, fa un recull de més de cinc-centes fotografies que reflecteixen la història de Barcelona durant un segle i mig. En la introducció, l'autor repassa la importància de la fotografia i dels àlbums familiars com a testimoni històric:

"A Barcelona, de llibres de fotografia històrica se n'han publicat molts, tant cronològics i temàtics com dedicats a autors destacats o fins i tot nissagues de fotògrafs, com és el cas de les obres de referència sobre els Brangulí, els Pérez de Rozas o els Merletti o sobre Frederic Ballell, Agustí Centelles o Antoni Campañà, amés de l'ineludible manual sobre els fotoreporters barcelonins. Com que es tracta de fotògraf professionals, en l'obra d'aquests autors és abundant la crònica política i institucional, els esports de masses i tot el relacionat amb la vida social i cultural en un sentit molt ampli, sense oblidar els successos més tràgics de la crònica negra. Tot allò que fos, en definitiva, noticable per als mitjans de la premsa escrita que publicaven les seves imatges. El més habitual era que el mateix esdeveniment fos cobert per diversos d'aquests reporters gràfics, als arxius dels quals podem trobar en determinats casos imatges molt semblants.

Aquest llibre que teniu a les mans és de signe ben diferent. En el mig miler de fotografies seleccionades, d'un marc cronològic que abasta prop d'un segle i mig de trajectòria històrica de la ciutat de Barcelona, s'ha renunciat a utilitzar majoritàriament les imatges dels fotoreporters professionals: pràcticament la totalitat de les fotografies publicades en les pàgines que segueixen a continuació procedeixen d'àlbums familiars privats. Es tracta de fotografies domèstiques, disparades amb l'única voluntat de perpetuar en el temps un record personal, com un acte íntim que s'ha transmès familiarment, generació rere generació, en molt casos des de fa més d'un segle fins a l'actualitat. Són records dels pares, avis i rebesavis que s'han conservat com a testimoni d'un lligam familiar que dibuixa la identitat de la persona que atresora les fotografies: imatges que són un mirall en el qual ens reconeixem.

Els barcelonins, tant se val si de naixement o d'adopció, no solament són els protagonistes de les instantànies sinó que també en són els autors; en tots els casos coneixem quina ha estat la família que ha conservat la fotografia, tot i que no sempre està documentat qui va prémer el botó de la càmera per perpetuar l'escena sobre la placa de vidre o el fotograma

del carret. En cap cas són autors anònims, sinó desconeguts; i així apareix en els crèdits de la fotografia. Si les persones estimades són les protagonistes indiscutibles d'aquestes imatges, no hi ha dubte que també ho és la ciutat de Barcelona en tota la seva complexitat urbana i social. A diferència dels reportatges dels fotoreporters professionals, que habitualment tenien com a principal escenari el centre polític,

El llibre hauria de prendre com a data icònica d'inici del relat visual l'any 1839, quan es va realitzar la primera fotografia de la història de Barcelona i de tot Espanya. Aquell daguerrotip es troba encara perdut, tot i que coneixem què reflectia impressionat sobre la placa de coure: el pla del Palau en primer terme, amb una part dels edificis dels porxos d'en Xifré i de la Llotja al fons de la composició, separats pel passeig d'Isabel II

econòmic i representatiu de la ciutat, el barri de Ciutat Vella i de l'Eixample, les fotografies domèstiques dels àlbums familiars mostren una realitat que s'estén per tots els racons de Barcelona, des dels barris més benestants fins als més humils. Tots sense excepció. Les formes de vida i el degoteig quotidià de la vida diària són els motius més freqüents de les fotografies, tot i que no els únics. L'arquitectura i l'urbanisme hi són presents, com també el món laboral, la religiositat i fins i tot també els esdeveniments polítics que van marcar la convulsa vida política catalana i espanyola durant el segle XX, especialment durant les dècades del 1930 i del 1970.

El llibre hauria de prendre com a data icònica d'inici del relat visual l'any 1839, quan es va realitzar la primera fotografia de la història de Barcelona i de tot Espanya. Aquell daguerrotip es troba encara perdut, tot i que coneixem què

La cantonada del passeig d'Isabel II amb la muralla de Mar és la primera visió urbana conservada de la història de Barcelona en fotografia (1848, col·lecció particular)

reflectia impressionat sobre la placa de coure: el pla del Palau en primer terme, amb una part dels edificis dels porxos d'en Xifré i de la Llotja al fons de la composició, separats pel passeig d'Isabel II. De només cinc anys després, del 1844, daten les primeres fotografies ja conservades també en plaques de daguerrotips, que són, precisament, uns retrats personals d'un jove barceloní. Al llibre, el retrat familiar de Barcelona i dels seus habitants es desenvolupa d'una manera ininterrompuda al llarg del següent segle i mig, fins als anys de la Barcelona preolímpica, el 1986.

La realització d'aquesta obra no hauria estat possible sense la tasca desenvolupada entre els anys 2010 i 2021 per l'editorial Efadós amb la seva col·lecció "L'Abans" dels barris de Barcelona. Durant aquests anys s'han publicat, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona i l'Arxiu Municipal i els seus centres, 19 volums dedicats monogràficament als barris de la ciutat. En el seu conjunt, aquests volums conformen un corpus fotogràfic inaudit de més de 38.000 fotografies, en gran part inèdites. Una extensa nòmina d'autors i documentalistes —amb la inestimable contribució d'editors, coordinadors, editorials, dissenyadors gràfics i

Fotografia aèria que mostra alguns dels edificis construïts al barri de la Verneda i la Pau de Sant Martí de Provençals per la Cooperativa de Viviendas Montseny, a mitjan dècada del 1960 (ICGC)

correctors— han treballat sobre un nombre encara més gran d'imatges, tot i tenir present que, per al conjunt de tot Catalunya, l'editorial ja ha publicat més de 130 volums de les mateixes característiques amb un nombre aproximat d'imatges publicades que s'acosta a les 20.000. Mai abans cap iniciativa cultural havia aconseguit aplegar un volum tan considerable i heterogeni de documents fotogràfics sobre la nostra història contemporània. Aquest llibre que teniu a les mans és deutor de tots els volums dedicats a la ciutat de Barcelona. Un agraïment particular, també, a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona i a la xarxa d'Arxius Municipals de Districte de Barcelona, que entre els seus fons particulars també conserven nombroses fotografies familiars. Gràcies al seu ingrés en els arxius públics, aquestes imatges són accessibles per a tothom." ❖❖❖

CONSTRUCTORES DE CIUTAT: SANT MARTÍ

Isabel Segura, l'autora del llibre "Constructores de ciutat: Sant Martí" (Ajuntament de Barcelona, 2021) explica en la introducció el procés de creació de l'obra: "Aquest llibre s'ha anat fent a poc a poc. Diverses dones ens hem trobat periòdicament per a explicar-nos relats de l'experiència vital a Sant Martí. Aquests relats retrospectius, que setmana rere setmana han anat emergint, importen per sí mateixos, i entre totes hem donat sentit i significat a fets i experiències que sovint queden al marge de la història. Les experiències recollides relacionen el que va passar i ens parlen de les conseqüències que van tenir els fets narrats. Alhora, també hem compartit el plaer de mirar i de llegir plànols, fotografies i documents que es troben en alguns arxius tant públics com privats. Cadascuna de nosaltres té un passat que ens vincula a les dones que ens han precedit. Participar de la reconstrucció del passat, trobar indicis, pistes que ens permetin rellegir, des de la nostra perspectiva contemporània, les experiències, desitjos, pensaments, necessitats i reivindicacions de les dones que ens han precedit, ens configura. Recuperar el fil, el vincle amb les dones del passat, perquè les nostres accions, pensaments, desitjos, no sorgeixen del no-res. No comencem de nou. Som part d'una tradició que ens cal conèixer i divulgar entre totes." ❖❖❖

documents

Associació Catalanista d'Excursions Científiques

EXCURSIÓ A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1879)

"L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques". Fundada en 26 de novembre de 1876. Any II. Barcelona 31 de Mars de 1879. Núm. 5

EXCURSIÓ Á SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Efectuada en lo dia 16 de mars de 1879

Aceptant la galana invitació de la Junta organitzadora del Centre Catalanista Martinense se combinà d'acort ab la meteixa aquesta excursió á la qual hi assistiren los socis Srs. Torras (D. Cèssar), Riera y Bertrán, Gallard, Riera y Puig, Auléstia y Pijoan, Támara, Soriano, Balaguer y Merino (D. Jaume), Tusquets, Piqué y García (D. Antoni).

La indicada Junta organitzadora composta dels Srs. D. Carles Trullás, D. Jaume Rós, D. Ignasi Servat, D. Joseph Puig y don Joan Serra y Sulé, contribuí en un tot al bon éxit de la excursió, no sols prestant sa valiosa influència y decidit concurs, si que també acompanyant constantment als excursionistas en la visita de tot quant pogué oferir interès pera sos estudis é investigacions. Distints foren los treballs que s'efectuaren en los diferents llocs visitats. En lo arxiu municipal se tregueren per la secció literaria extractes de varis documents històrics, mentres que per la secció artística se prengueren apuntacions del dibuix dels escuts delas bandes usades antigament per los ajuntaments d'aquella vila.

En la rectoria, ahont lo Reverent Sr. Rector Mossen Francisco Rodó 'ls dispensà una digne y atenta rebuda, se examinaren distints objectes arqueològics, aixis com també un interessant llibre-manuscrit. Se visità la iglesia parroquial, edifici que ostenta una notable portada d'estil ojival completada ab senyalat mal gust en la época del renaixement y en son interior un grandió retaula, també gòtic, més notable per lo magnífich treball de talla de sos doselets que per lo mérit de sas pinturas inferior en alt grau. Se reculliren bellas tradicions religioses é històriques ja referents á la iglesia, ja á la torra del Fanch, que també visitaren y que no presenta notable particularitat en detalls artístichs, ni restos arqueològics. De la iglesia se'n tregueren dibuixos de distints detalls apreciable. Retornats á la població, després de visitar la esbelta y renomada creu de la Sagrera, que porta inscrita la fetxa de sa erecció en 1589; fóren obsequiats los excursionistas per la esmentada Junta del Centre Catalanista ab un espléndit dinar en lo qual hi regnà gran animació y

CONFERENCIA

SOBRE L' ART DE LLEGIR EN VEU ALTA.

D. Joseph Ixart doná en 28 del próxim passat febrer, en aquest centre, una notable conferencia sobre l'art de llegir en veu alta. Prenent peu del llibre «L' Art de la lectura» de Mr. Legouvé, que recomanà á tots los oyents, començá posant de manifest l'importancia que ja té lo llegir en públich, avuy que tantas vetlladas literarias y certámens se celebren, en lo qual fundá l'oportunitat de la conferencia.

Entrant ja en materia demostrá teòrica y prácticament que lo llegir bé en alta veu es un verdader art. Feu l'elogi de la paraula y explicá com, per medi d'aquesta, prenen vida y relleu, enfront d'un auditori, los pensaments que llegits en veu baixa y en silenci quedan febles y mitj morts.

Examiná aprés en qué consistia aquest art del qual tan pocs s'han preocupat fins ara, (entonació convenient, respiració á temps que ningú nota, pronunciació clara, puntuació justa, armonia entre la versificació y l'pensament del poeta etc).

Mes fins aquí, afegí el Sr. Ixart, sembla que l lector no ha fet

fraternitat, estrenyentse en los brindis pronunciats á las postres los llasos de unió que lligan á abduas Societats.

Després d'aquest fraternal convit ab lo qual doná complerta mostra de sa galanteria y desprendiment la sobreentesa Junta organitzadora, passaren tots junt á visitar la fàbrica de pintats de que es un dels socis lo espresat d. Ignasi Servat, poguent allí contemplar alguns dels avensos de la industria catalana, ab qual motiu se feren entusiasmats vots pera la prosperitat y progrés de la meteixa. Los Srs. Puig, y Serra y Sulé acompanyaren als excursionistas á Barcelona, despedintse los altres senyors després de sortir de la fàbrica dels Srs. Borrás, Servat y C.^a. Agradablament impresionats y vivament regoneguts quedáren tots los concurrents á n'aquesta excursió, tant per la digna acullida que reberen com per lo decidit esperit catalanista que trobaren arrelat en lo cór dels aludits Martinenses. Doném donchs la mes coral enhorabona al catalanisme per la fundació de la nova Societat de Sant Martí de Provensals y las més expresives y sinceras gracias á la Junta organitzadora de la meteixa per los espléndits obsequis, decidit concurs y valió apoyo prestats á la excursió y als concurrents á n'ella. ❖❖❖

documents

Associacions de veïnes i veïns del Districte de Sant Martí

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS: UN PROJECTE VEÏNAL DE CIUTAT I CONVIVÈNCIA EN EL SEGLE XXI

PRESENTACIÓ

Les associacions de veïns dels barris de Sant Martí, fruit de debats i anàlisis compartides, oferim aquest relat que és una diagnosi del conjunt del Districte. El relat compartit té per finalitat enumerar algunes propostes i estratègies que ajudin a cohesionar el territori des del punt de vista urbanístic, pel que fa a l'estructura física, i social atenent als programes i serveis per a les persones. Reconèixer les principals característiques urbanístiques i socioeconòmiques dels barris del districte de Sant Martí ha de permetre al col·lectiu veïnal identificar tant els valors potencials com dèficits i reptes a dia d'avui. Volem fer una mirada que, superant el petit àmbit territorial del barri, ens ajudi a veure allò que cohesionava el territori i fa ciutat. També prendre consciència que hi ha barreres i desigualtats que ho dificulten. La visió comparativa entre els diferents barris del Districte i d'aquests amb la resta de la ciutat aporta una perspectiva orientadora de les estratègies que, tot i ajudar a reduir desigualtats, permetin també identificar els principals elements urbans estructurants del Districte, i inventariar tot allò que ens unifica, ens defineix i ens cohesionava, és a dir, conforma una identitat de Districte.

SANT MARTÍ: UN RELAT COMPARTIT

El districte de Sant Martí comprèn barris diversos i diferents, cada un d'ells amb la seva pròpia història i personalitat. Tots ells constitueixen un extens territori urbà al litoral nord de Barcelona que va des de Les Glòries fins a la franja del Besòs. Els barris de Sant Martí han crescut en els darrers cent cinquanta anys estenent l'eixample de Barcelona fins l'extrem del riu, transformant un paratge que es mantingué fonamentalment rural fins ben entrada la segona meitat del segle XX en

El document de 13 de febrer de 2020 està signat per les següents entitats: AV Sant Martí de Provençals, AV Front Marítim, AV Vila Olímpica, ACS Bac de Roda, AV El Besòs, AV del Poblenou, AV Provençals de la Verneda, AV Diagonal Mar, AV Gran Via-Perú-Espronedada, AV La Pau, AV Paraguai-Perú, AV La Palmera Centro, AV Maresme, AV La Verneda Alta, AV Via Trajana, AV Bogatell, FAVB

la Barcelona fabril i la posterior urbanització residencial, inicialment suburbial, que donaria aixopluc a les onades migratòries dels anys 60 i 70 del passat segle.

En el passat proper, la ciutat va estendre la seva xarxa viària a través dels paratges martinencs per connectar la ciutat amb les comarques del Maresme i del Vallès. Primer la carretera de Mataró, posteriorment les línies de ferrocarril de Mataró i de Canovelles, i després els vials de la Meridiana, la Gran Via, la Guipúscoa, entre d'altres. Totes aquelles infraestructures van configurar una estructura urbana de perifèria, fragmentant i creant discontinuïtats territorials que condicionen encara avui el seu desenvolupament i la seva integració a la ciutat real.

En el darrer decenni del segle, el districte de Sant Martí va tornar a esdevenir focus de la gran transformació de la ciutat. La plaça de les Glòries, la Vila Olímpica i la remodelació del litoral amb les Rondes, l'obertura de la Diagonal, el 22@, la Rambla Prim i el Fòrum són les darreres realitzacions

En el darrer decenni del segle, el districte de Sant Martí va tornar a esdevenir focus de la gran transformació de la ciutat. La plaça de les Glòries, la Vila Olímpica i la remodelació del litoral amb les Rondes, l'obertura de la Diagonal, el 22@, la Rambla Prim i el Fòrum són les darreres realitzacions. El Districte ha augmentat la densitat residencial i complexitat urbana, integrant nous usos, equipaments i funcionalitats, però no ha resolt encara del tot els seus dèficits socials i urbanístics. I malgrat la seva dimensió demogràfica i territorial no ha aconseguit encara assimilar-se en pes social i econòmic a la resta de la ciutat.

Si bé els traçats viaris han representat barreres entre els barris del districte, el desenvolupament urbanístic ha sigut desigual, víctima de la mala planificació i de les presses.

Durant el segle XIX es consolidaren els nuclis més antics del municipi de Sant Martí sobre la traça de la carretera de Ribes als barris de la Sagrera, el Clot i Camp de l'Arpa, i també del Poblenou. A partir de la segona meitat del segle, s'omplia de fàbriques l'extensa zona agrícola del delta del Besòs. I un segle més tard s'aixecarien amb l'empremta del tardofranquisme diversos polígons d'habitatge que colonitzarien les poblacions de treballadors nouvinguts d'altres indrets de la

Sant Martí és avui un districte urbà molt desigual, amb importants carències que es decanten sobretot cap a l'extrem de l'eix del Besòs

Península. Eren veritables barris dormitori: el Besòs, el Maresme, Diagonal Mar, la Verneda i la Pau, Sant Martí de Provençals, La Palmera i La Trajana. Barris nous amb enormes dèficits estructurals, de construcció molt deficient i amb un clamorós dèficit d'equipaments, aspecte aquest últim també compartit amb molts altres barris del Districte i la ciutat.

No va ser fins després de la dictadura que Sant Martí començaria a corregir el desordre urbà erradicant el barraquisme per dignificar la vida als barris. Obres importants com la transformació de les Rambles de Prim i la d'Aragó-Guipúscoa, el parc del Clot o el Fòrum, l'actual avinguda Icària, l'obertura de la Diagonal, el passeig del Taulat, el carrer del Clot, entre altres, han anat construint un nou paisatge urbà amb unes millors condicions de vida. No obstant, el districte manté encara importants dèficits, sobretot sobre l'eix Besòs, i algunes bosses aïllades al Poblenou, que per la seva patologia social es poden qualificar d'infraciutat, on s'hi donen relacions de marginalitat, pobresa i abandonó urbà. Parlem del barri de Trajana, la zona nord del Poblenou, Maresme, La Pau, el Besòs, i sobretot la Mina, aquesta ja a la veïna població de Sant Adrià.

Sant Martí és avui un districte urbà molt desigual, amb importants carències que es decanten sobretot cap a l'extrem de l'eix del Besòs. Amb un desenvolupament urbà encara en transformació al Poblenou, a la Verneda industrial i polígon Monsolís, i a Glòries-Meridiana Sud. Necessita replantejar algunes grans infraestructures viàries que fracturen i aïllen el territori. Té dèficits d'equipaments a tots els barris, encara que en diferent grau, però sobretot a la franja Besòs on la diversitat i complexitat d'una població que registra elevats índexs d'atur i baix nivell formatiu, es veu més exposada amb risc d'exclusió social i econòmica, sobretot a partir de la crisi econòmica que ha augmentat la polarització

social. Els problemes d'inseguretat en els nostres carrers cada cop són més presents.

Els barris de Verneda, la Trajana, la Pau i el Besòs són els més empobrits del Districte, amb un nivell de renda que amb prou feines supera el 50% del nivell de renda mitjà de la ciutat. Mentre que Vila Olímpica i Diagonal Mar i el Front Marítim es troben per sobre la mitjana. La resta de barris se situen a un nivell mitjà baix. Pel que fa al nivell formatiu, els percentatges més baixos de població amb estudis universitaris o equivalents es donen als barris de La Verneda i la Pau i el Besòs i Maresme. Aquests barris també són els que tenen un percentatge més elevat de persones sense estudis. És ben palès que la ciutat no ha invertit suficient en el Districte de Sant Martí que, tot i ser des d'una visió metropolitana part integrant del nucli central de Barcelona, mantenen un caràcter encara de perifèria tant urbanística com social.

L ESTRUCTURA URBANA DE SANT MARTÍ: LLUMS I OMBRES

Els barris de Sant Martí formen avui una conurbació a l'abrigall de la costa, el riu Besòs i l'avinguda Meridiana, que junt amb el nus de Les Glòries, el carrer de Dos de Maig i la trinxera ferroviària de la Sagrera defineixen els límits admi-

El complex de Can Ricart

nistratius del Districte urbà de Sant Martí. Com ja s'ha comentat a la part introductòria d'aquest document, el territori de la vuitcentista Vila de Sant Martí es troba avui travessat per múltiples vies i infraestructures, algunes de les quals han esdevingut alhora artèria principal i barrera divisòria, com és el cas de La Meridiana i La Gran Via, la pròpia plaça de les Glòries o el carrer de Santander, per posar els exemples més destacats de fractura urbana no resolta encara. La Plaça de les Glòries es troba ara en un procés inèdit de construcció

Alguns eixos verticals com el de Bilbao-Navas de Tolosa i el de Bac de Roda-Felip II tenen una funció viària clarament de connexió amb altres barris de la ciutat. Semblantment, carrers com els de Guipúscoa-Aragó, Marroc-Tànger, Buenaventura Muñoz-Pallars, o Pujades, connecten longitudinalment el centre de la ciutat amb les poblacions de Badalona i Sant Adrià

d'ençà que fos concebuda per Ildefons Cerdà. I mentre que la Meridiana, en el seu tram de pas pel Districte, ha perdut ja molta intensitat de trànsit i es troba en procés de pacificació, la Gran Via continua sent una autovia en lloc d'un carrer de ciutat. Es podria avançar doncs que la transformació de l'actual C-31 en un carrer de ciutat, entre les Glòries i el límit del terme municipal, encapçala la llista de reivindicacions pendents.

Per contra, el districte està travessat, en el sentit de mar a muntanya, per alguns eixos principals i estructurants com la Rambla del Poblenou, Sant Joan de Malta-Marià Aguiló i carrer Rogent, per la banda de ponent, o la Rambla Prim a la banda Besòs. La capacitat de sutura urbana dels eixos verticals aconsella intervenir de forma estratègica sobre alguns d'ells per tal de facilitar les continuïtats i posar en relació els territoris. Intervenir per exemple en les interseccions de la Rambla del Poblenou i de la Rambla Prim sobre la Gran Via, prioritzant la direcció vertical davant de l'horitzontal.

Alguns eixos verticals com el de Bilbao-Navas de Tolosa i el de Bac de Roda-Felip II tenen una funció viària clarament de connexió amb altres barris de la ciutat. Semblantment,

carrers com els de Guipúscoa-Aragó, Marroc-Tànger, Buenaventura Muñoz-Pallars, o Pujades, connecten longitudinalment el centre de la ciutat amb les poblacions de Badalona i Sant Adrià. Però els eixos de Selva de Mar i el de Cantàbria-Josep Pla poden esdevenir connectors i potents elements d'estructura de Districte, amb un gran potencial de sutura urbana entre els barris del Poblenou i la Maresme amb Sant Martí de Provençals i la Pau, a ambdós costats de la Gran Via, si s'aborda una estratègia (sobretot en el sector del 22@) per eliminar les discontinuïtats motivades per la pèrdua intermitent de densitat residencial i comercial en el seu recorregut. També els eixos Pere IV i Cristóbal de Moura demanen estratègia urbanitzadora en el seu tram al nord de la Diagonal per consolidar una massa crítica residencial que relligui els territoris del Poblenou i del Besòs. Així mateix, el carrer de Concili de Trento, farcit d'equipaments de proximitat en tot el seu traçat, juntament amb Andrade, amb una adequada estratègia de pacificació del transit, pot ser el gran eix cívic entre el Clot i la Pau, a mode de Carrer Gran de Sant Martí.

No hi ha dubte que per la banda nord del Districte, i compartit amb el districte de Sant Andreu, hi ha pendents dos projectes de gran envergadura amb gran poder de transformació de les dinàmiques de relació entre barris i ciutat: l'estació de la Sagrera amb el que comporta de construcció del parc lineal, centre comercial i dotació d'habitatges sobre el corredor ferroviari; i un projecte definitiu de model urbà i definició d'usos en els territoris de la Verneda industrial i polígons Bon Pastor-Torrent de l'Estadella i Montsolís. Pel que fa al segon, hauria de servir per consolidar els sòls industrials i d'activitat econòmica de la franja Besòs, que junt amb el 22@ estan cridats a jugar un paper cabdal en el desenvolupament econòmic de la ciutat digital. No cal dir que el planejament d'aquestes àrees haurà de donar solució definitiva a la caòtica situació actual del carrer de Santander i la barriada de Trajana. Més enllà de la Verneda Industrial és necessari una reurbanització que cobreixi les necessitats socials d'aquest barri.

Per acabar, el Districte compta amb una extensa franja litoral que va des de la Barceloneta fins el port esportiu de Sant Adrià. En l'actualitat resta per urbanitzar el tram comprès entre la Marbella i el Fòrum. No obstant, amb una mirada global sobre tota la franja costanera de Sant Martí, es fa evident una manca de criteri unificador i una clamorosa falta d'estratègia de gestió dels usos, començant per repensar la mal aprofitada esplanada del fòrum, així com endreçar els espais de platges, les zones de connexió amb la ciutat, i l'estratègia de mobilitat.

UN NOU MODEL SOSTENIBLE DE MOBILITAT

Les noves polítiques d'ordenació de la mobilitat amb criteris de sostenibilitat ambiental i energètica que ara s'impulsen a les ciutats europees estan redefinint i transformant els usos de l'espai urbà. Al districte de Sant Martí, representen una oportunitat per desfer l'intricat sistema viari que sacrifica la vida quotidiana dels nostres barris. Si

En els darrers anys la ciutat està implementant estratègies com les superilles, la connexió dels tramvies per la Diagonal, la política d'aparcament de superfície (àrea verda), la implantació de la nova xarxa bus, l'augment i millora de l'espai per a la bicicleta

bé les millores d'accessibilitat dels barris de Sant Martí deuen molt a les lluites ciutadanes que han aconseguit amb el temps l'arribada de les línies 2 i 4 del Metro, i el Tram Besòs, els barris de Sant Martí tenen encara importants dèficits en transport públic sobretot pel que fa a la xarxa d'autobusos. Així mateix aquests barris pateixen també importants barreres urbanes com els vials de la Gran Via, la Meridiana, els ponts de Espronceda, Bac de Roda, Santander, i les Glòries. Per això, el canvi de model per a una mobilitat segura i sostenible és avui una prioritat contra la invasió de l'automòbil, la contaminació de l'aire, el soroll, la congestió i l'accidentalitat. En els darrers anys la ciutat està implementant estratègies com les superilles, la connexió dels tramvies per la Diagonal, la política d'aparcament de superfície (àrea verda), la implantació de la nova xarxa bus, l'augment i millora de l'espai per a la bicicleta. Tot i així s'està encara molt lluny dels objectius fixats pel Pla de Mobilitat Urbana, sobretot pel

El pont de Santander, actualment

que fa a la millora de la qualitat de l'aire, que reclama una enèrgica substitució del vehicle privat pel transport públic. El districte de Sant Martí, sobretot algunes àrees com el Poblenou, estan fent de laboratori urbà d'assaig de noves planificacions i infraestructures de mobilitat. Un dels assajos reeixits és el pla de superilles que s'adapta francament bé a la malla ortogonal present a la major part del Districte.

Alguns reptes que preocupen avui són: la congestió de la Ronda Litoral en hores punta; completar la malla viària a la zona del Poblenou que encara es troba interrompuda en diversos trams; Millorar el carrer de Santander amb un pont nou; reduir notablement el trànsit de cotxes als carrers més saturats com la Gran Via, la Meridiana, Aragó i València; Finalitzar sense demora la urbanització de l'eix Pere IV, assegurant en la seva segona fase la coherència amb la continuïtat de la Rambla Prim al seu pas per la Gran Via; estendre el pla de superilles; Connectar el més aviat possible el metro de la línia 4 des de l'estació de La Pau fins a la de La Sagrera; Fer una normativa definitiva sobre l'ús de la bicicleta i el patinet; Fer plans de mobilitat per a grans operacions urbanes com l'estació de la Sagrera, el pla Cobega, el 22@ i el campus Besòs.

SALUT I MEDI AMBIENT

El districte de Sant Martí pateix, com també la resta de Barcelona, d'alts índex de contaminació a causa del transit de vehicles. Però, a més, està afectat per una intensa contaminació industrial, provinent d'instal·lacions existents a la zona del Fòrum de Barcelona: la incineradora TERSA, la depuradora de aigües residuals EDAR del Besòs, la planta d'assecat de fangs METROFANG i les centrals tèrmiques d'ENDESA i NATURGY. La contaminació per amiant, és també, una qüestió seriosa que el districte deu afrontar.

Els discursos sobre l'escalfament del planeta i el canvi climàtic, el lament sobre la qualitat de l'aire i la salut dels veïns i veïnes de la ciutat de Barcelona, queden en pura retòrica per la incapacitat per fer complir les lleis ambientals per part de l'Ajuntament de Barcelona que no contempla en les seves pròpies ordenances de Medi Ambient cap límit ni control sobre les activitats d'aquestes infraestructures.

Les instal·lacions del Fòrum daten de varies dècades i es van situar allà, quan la població estable propera no era tan important com ho és actualment. Avui, aquestes instal·lacions conviuen amb hotels, universitats i fonamentalment habitatges que, en alguns casos, estan situats a escassos 600 metres de la incineradora. Només a tall d'exemple, cal dir que la incineradora juntament amb les centrals tèrmiques emeten un terç del NOx (Òxid de nitrogen) de tot el tràfic de Barcelona.

Una bona xarxa d'equipaments sanitaris (vegeu revisió del pla d'equipaments) garanteix la protecció del dret a la salut, però també la cura del medi ambient. S'hauria de fer una avaluació acurada dels efectes que tenen sobre la salut les substàncies que emanen d'aquestes instal·lacions de les quals es deriven activitats molestes, insalubres, nocives i perilloses, seguint criteris de sostenibilitat, de millora de l'espai públic en forma de zones verdes. Apostar per una ciutat més amable i lliure de la contaminació que generen el cotxe i les infraestructures a les quals fem referència.

Reivindiquem que es consideri el tancament de la incineradora TERSA denunciada per presumptes males pràctiques i els alts nivells de contaminació cancerígena que genera.

Un barri digne és un barri saludable. La concentració d'aquestes grans infraestructures en el nostre districte és una mostra de manca d'equitat i desigualtat, ja que des d'aquí, i a expenses de la nostra salut, es dona servei no només a Barcelona, sinó a gran part de l'Àrea Metropolitana.

Com a mesures immediates sol·licitem:

1. Concretar la proposta d'un Observatori Ciutadà per fiscalitzar l'activitat de la incineradora i monitorar, des de la ciutadania, la qualitat de l'aire que respirem.
2. La contractació del Centre Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), com a responsable, tutor i ens analitzador dels captadors de dioxines de la incineradora TERSA.
3. Que se'ns facilitin dades de mortalitat/causes en el districte.
4. Que es coordinin el Districte i l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) per donar solució a les males olors.

L'ACTIVITAT ECONÒMICA

El districte de Sant Martí és una de les zones de la ciutat que té una important activitat econòmica, herència del seu passat industrial. Mentre al Poblenou s'hi va projectar l'any 2000 amb el pla urbanístic del 22@ una reconversió del teixit industrial, que havia de facilitar la continuïtat de l'activitat productiva amb una major densitat i varietat d'usos, altres àrees industrials com la Verneda industrial, el Bon Pastor-Torrent Estadella i el Polígon de Monsolís (compartit amb Sant Adrià del Besòs) esperen ja fa massa temps un Pla

Mentre al Poblenou s'hi va projectar l'any 2000 amb el pla urbanístic del 22@ una reconversió del teixit industrial, altres àrees industrials com la Verneda industrial, el Bon Pastor-Torrent Estadella i el Polígon de Monsolís esperen ja fa massa temps un Pla urbanístic que consolidi els seus usos amb una millor integració a la ciutat

urbanístic que consolidi els seus usos amb una millor integració a la ciutat. Aquestes darreres àrees industrials de l'eix Besòs, que avui presenten notables déficits de serveis són una gran oportunitat per a la ciutat si es planifiquen adequadament. Si mantenen el seu caràcter d'àrea urbana d'activitat econòmica, tan necessària a Barcelona, amb mixtura d'usos, amb habitatge públic assequible per a les poblacions residents, amb criteris de planejament que impossibilitin l'especulació del sòl i la gentrificació que és actualment una amenaça. No obstant el model 22@, que ve impulsant el teixit empresarial i la digitalització a la ciutat, necessita readaptar la normativa urbanística per corregir algunes tendències que han condicionat negativament el creixement urbà a remolc d'interessos immobiliaris aliens als ciutadans. Entre altres, cal revitalitzar la transformació en el sector de sobre de la Diagonal. També és necessari regular i limitar millor i més concretament les activitats lligades al turisme a través de plans com el Peuat o els plans d'usos per evitar que s'incrementi la concentració i massificació en alguns sectors. També cal esmerçar esforços en la recuperació del petit comerç de barri.

Pel que fa al treball, a Sant Martí hi ha en conjunt una proporció d'aturats més elevada que a la resta de la ciutat. Tot i que l'atur es va reduir en un 11,5% durant el 2016, gairebé en la mateixa proporció que la mitjana de la ciutat (11,8%), el pes dels aturats sobre el conjunt de la ciutat (16%) és superior al pes de la població del districte sobre el total de Barcelona (14,5%). La proporció de dones aturades és una mica més elevada que la mitjana de Barcelona, com també ho és la proporció d'aturats de 45 i més anys. El pes dels aturats estrangers sobre el total d'aturats (17,2%) és superior a la proporció de població estrangera del districte, com també passa al conjunt de BCN. El pes de l'atur registrat estimat sobre la població de 16 a 64 anys es manté per

Semicobertura de la Gran Via de les Corts Catalanes

sobre de la mitjana de Barcelona. Un 42,5% de la població treballa a altres barris de Barcelona i el 18% ho fa fora de la ciutat. El percentatge de residents de Barcelona que treballen al districte és del 11,7%.

L'ESTRUCTURA SOCIAL DE SANT MARTÍ: UNA PINZELLADA

Al Districte hi viuen soles més de 3.000 persones de 85 i més anys, que és el 12,7% del total de la ciutat, i que representa un pes proporcional al de la població d'aquesta franja d'edat en relació amb el conjunt de la ciutat, que és del 12,6%. A Sant Martí es concentra el 14,6% de les persones amb discapacitat reconeguda a Barcelona. D'altra banda, la demanda de visites als Centres de Serveis Socials de Sant Martí té un pes molt semblant al de la població del districte (al voltant del 14% del total de Barcelona), mentre que el pes de beneficiaris de PIRMI és inferior (13,1%). L'any 2016 va augmentar el nombre de llars amb SAD i el de persones amb teleassistència, que representen ara el 17,5% i 15,5% del total de Barcelona, pes lleugerament superior al de la població major de 75 anys en relació amb la ciutat (13,4%). El districte tenia el 2015 el 12,2% de les places en residències públiques per a gent gran de la ciutat.

EQUITAT SOCIAL I ECONÒMICA

Sant Martí és un dels districtes de la ciutat amb menor renda per càpita i majors desigualtats comparativament amb altres zones de Barcelona. En el Districte, les diferències socioeconòmiques són paleses sobretot als barris de la franja Besòs, que és on la població registra un més elevat índex

En el Districte, les diferències socioeconòmiques són paleses sobretot als barris de la franja Besòs, que és on la població registra un més elevat índex d'atur, baix nivell formatiu i major risc d'exclusió social

d'atur, baix nivell formatiu i major risc d'exclusió social. Aquestes mancances van acompanyades d'importants dèficits d'urbanització, d'habitatge assequible i equipaments socio-culturals. El dèficit d'equipaments i d'habitatge assequible afecta tant als barris de sobre com els de sota de la Gran Via. Al Poblenou s'hi suma un dèficit històric que està lluny encara d'assolir el previst en el Pla d'Equipaments de 2001, els

equipaments necessaris per a la nova població que no ha parat de créixer des de mitjans dels anys 90. La urgència més gran es concentra però en els equipaments escolars per la manca de places de primària i secundària que des de fa anys ha obligat a situar una oferta pública en mòduls escolars provisionals. El barri del Besòs i Maresme té pendent també reformes de millora a instituts i escoles així com el Centre Cívic i el Mercat. Les reformes pendents afecten també a diversos equipaments de Sant Martí de Provençals.

Als barris de la Verneda i la Pau hi ha pendents també diverses obres de reforma i millora en escoles i casals de barri i de gent gran. És de destacar la mala definició de l'equipament del Piramidon, a la que s'hi suma també problemes de gestió. Cal una revisió integral del barri de la Verneda que ha estat abandonat a l'espera de les actuacions urbanístiques com la del Pla Cobega que requereix una aposta decidida en equipaments sanitaris especialment. La gestió, en general, dels equipaments públics és motiu d'insatisfacció a tot el districte. Sobretot de centres cívics i equipaments esportius. La rehabilitació dels blocs de La Pau i Besòs, la impermeabilització i l'accessibilitat, instal·lant ascensors a tots els blocs, són imprescindibles per garantir la qualitat de vida dels seus habitants. Per altra banda, en els barris i sectors amb més densitat del Clot-Camp de l'Arpa hi ha també importants dèficits amb relació al previst en el Pla d'Equipaments Públics del Clot-Camp de l'Arpa de 2003: residències per a gent gran, per persones discapacitades, equipaments esportius, centres educatius públics, que no es poden construir per manca de sòl públic. En aquest sentit, caldria una revisió i actualització dels plans d'equipaments dels barris i elaborar un pla d'equipaments del Districte.

L'actual govern municipal ha decidit invertir en un programa específic, Pla de Barris, a la franja Besòs amb la finalitat de corregir els dèficits socials i urbans. No obstant, aquestes inversions a dia d'avui són encara incertes, i no prou consensuades amb els agents socials i veïnals de la zona. Una de les previsions per a l'actual mandat és la construcció d'un nou centre de serveis municipals i seu del Districte al barri del Besòs (a l'antic cinema Pere IV). No

obstant, es troba a faltar un pla més ambiciós de reformes urbanes i socials enfocat a capgirar la marginalitat social que pateixen.

DRET A L'HABITATGE

La manca d'habitatge assequible és un problema endèmic a tota la ciutat i també al districte de Sant Martí on s'ha agreujat en els darrers anys per factors diversos. D'una banda, la gairebé inexistent política d'habitatge públic per part de les Administracions públiques competents. D'altra banda, la creixent dedicació d'habitatges a ús de residència turística, que afecta sobretot als barris litorals del Districte que, per la seva demanda també creixent a Barcelona i la facilitat de contractació a través de plataformes en línia, està provocant un augment dels lloguers i l'expulsió de veïnat. La inacció dels poders públics en la regulació dels preus i condicions contractuals de lloguer d'habitatges està agreujant el problema, que s'ha convertit ja a Sant Martí en una crisi habitacional: l'impacte del fort augment de pisos turístics s'està fent notar amb la desaparició de famílies residents als barris, la substitució de comerços tradicionals per d'altres enfocats al turisme, i els desnonaments davant l'impossibilitat de fer front als lloguers.

Al Districte encara hi ha sòl disponible per a la producció de vivenda pública de lloguer que ajudaria a esmorteir els efectes de la gran manca actual. Val a dir que per a lluitar contra l'expulsió de veïns per l'augment de preus cal intervenir sobretot amb instruments de regulació i inspecció. No obstant, cal que en els llocs on encara hi ha possibilitat de produir habitatge, sigui en la mesura del possible públic i de lloguer o altres formes de cessió de dret d'ús. Això afecta al 22@, en el futur a les àrees industrials de Verneda i en zones localitzades com el pla Cobega i altres. Així mateix és urgent un pla de rehabilitació d'habitatges, sobretot als barris de la Pau i el Besòs.

PATRIMONI CULTURAL I MEMÒRIA HISTÒRICA

Els barris de Sant Martí tenen una notable vida associativa fruit de l'esperit cooperatiu dels seus pobladors i de les seves lluites per la dignificació dels barris. Les greus mancances d'uns barris construïts amb presses i sense gaires miraments van forjar els anys 70 del passat segle un extens moviment veïnals que s'ha mantingut viu i actiu en tot el Districte. Els barris del Clot i del Poblenou arrossegueu l'herència d'unes associacions obreres, sindicals i llibertàries nascudes fa més d'un segle entorn de la ciutat industrial. També són nombroses les entitats culturals, esportives, i de caire cooperatiu. La necessitat d'alfabetització va esperonar fa cinquanta anys iniciatives culturals diverses a la Verneda

i el Besòs, al voltant de nuclis de barraquisme i d'unes poblacions encara amb poc arrelament. En temps ja de democràcia, es construïren els primers equipaments culturals, centres cívics, biblioteques i més darrerament casals de barri i altres centres.

La constitució actualment d'una comissió de patrimoni i memòria històrica de Sant Martí és una iniciativa que ha d'ajudar a promoure la recerca històrica i aprofundir en la identitat dels diferents barris del Districte. És una oportunitat de treball compartit pels ciutadans del Districte per recuperar la nostra memòria històrica comuna i posar en valor el patrimoni industrial i preindustrial dels barris de l'antic municipi de Sant Martí. La Comissió ha de fomentar programes per recuperar espais de memòria històrica i difondre experiències de lluita democràtica i ciutadana així com també plans de protecció del patrimoni a nivell de barri (espais públics significatius, edificis i façanes, etc.) que evidenciïn la continuïtat històrica i la personalitat de cadascun d'ells, per tal d'aixecar el llistó cultural i construir plegats un relat compartit a Sant Martí que ajudi a cohesionar el territori.

ALGUNES PRIORITATS AL DISTRICTE

Resoldre el Pont del carrer Santander
Urbanitzar la Gran Via com a carrer eliminant l'autovia C-31
Ordenar usos i equipaments al front marítim
Aplicar la reforma del 22@ pactada entre les entitats i actors econòmics i acadèmics
Fer Pla urbanístic d'impuls de l'activitat econòmica a la Verneda Industrial i Bon Pastor
Elaborar un Pla actualitzat d'equipaments del Districte
Replantejar la gestió dels Centres Cívics
Inspecció i regulació d'habitatges d'ús turístic per evitar el frau
Promoció d'habitatge públic i de lloguer com a mesura per augmentar l'oferta a la ciutat
Fer efectiu el Consell de Cultura, Memòria històrica i Patrimoni del Districte
Completar la rehabilitació del patrimoni industrial del Poblenou, amb prioritat a Oliva Artés, La escocesa i Can Ricart
Estendre el Pla de superilles al Districte
Fer la unió dels tramvies per la Diagonal
Carrer Concilio de Trento carrer cívic de Sant Martí
Millorar la qualitat de l'aire i disminuir la contaminació provinent del cotxe i de la incineradora del Besòs ❖❖❖

patrimoni

Arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs

CREU DE TERME DE SANT ADRIÀ DE BESÒS

Fitxa de l'arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs sobre la creu de terme situada a la cruïlla de la Gran Via de les Corts Catalanes amb el carrer Extremadura.

La Creu de terme està emplaçada a la cruïlla de l'avinguda de les Corts Catalanes i els carrers Guipúscoa i Concili de Trento (aquests del terme municipal de Barcelona) i resta integrada en el conjunt ajardinat del parterre, a la frontera dels municipis de Sant Adrià de Besòs i Barcelona.

Aquesta creu va ser dissenyada per l'arquitecte modernista Josep Maria Pericas i Morros (veure nota). És de pedra artificial i està constituïda per una basament de forma cúbica sobre el que s'alcen, marcant les cantonades, quatre pilastres iguals, de fust cilíndric i llis amb motllura senzilla constituïda per tres filets semicirculars i rematades per una triple corona formada d'anells troncocònics superposats amb diàmetres decreixents de baix a dalt. Del punt central del basament s'alça la creu, amb la base composta per dues faixes; una cilíndrica i llisa i altra troncocònica invertida, revestit amb una trama geomètrica d'inspiració vegetal, en relleu. Amb continuïtat amb aquest hi ha la base de la creu amb els quatre braços iguals, de forma troncocònica i revestits amb relleus que simulen cordes teixides a espiga. El punt central de la creu està ressaltat amb un cercle de secció cilíndrica també decorat amb relleus d'inspiració vegetal. Al fust hi ha l'inscripció en sotarelleu de la data d'inauguració de la Creu de Terme.

Malgrat que l'estat de conservació és força bo es poden observar algunes armadures oxidades que han fet saltar part del revestiment de pedra artificial. És recomanable i prevenir aquest tipus de patologia força comú en les escultures de pedra artificial armada. L'emplaçament actual de la Creu fa que passi gaire desapercebuda als vianants.

NOTA

L'arquitecte Josep Maria Pericas i Morros va formar part del grup d'arquitectes modernistes que es van encarregar de continuar les obres de la Sagrada Família de Gaudí a partir de l'any 1944 (el mateix any en què s'inaugurà la creu de terme de Sant Adrià). Dels edificis que va projectar destaquen el de la fàbrica de la Farinera del Clot de l'any 1909 situada a la plaça de les Glòries de Barcelona i que ha estat rehabilitada recentment per acollir el Centre de Cultura de La Farinera del Clot, i l'any 1917 conjuntament amb l'arquitecte Rafael Masó i Valentí projectarà i dirigirà les obres de la Clínica de la Finca Torribera a Santa Coloma de Gramenet (el psiquiàtric).

Creu de terme el 1957 amb el senyal del "yugo y las flechas", a la carretera de Mataró

Creu de terme el 1967

Creu de terme el 1971, en l'actual ubicació

Creu de terme el 2002

exposicions

HISTÒRIA DE LA PALMERA DE SANT MARTÍ

Text de l'exposició permanent sobre la història del barri de La Palmera de Sant Martí al Casal de Barri La Palmera (Duoda, 6). És l'únic barri de La Verneda de Sant Martí que no té una publicació que en parli.

ORÍGENS DEL BARRI DE LA PALMERA

El barri de La Palmera neix arran d'una decisió administrativa. Quan l'any 1954 s'aprova el "Proyecto Levante Norte" per a planificar tot el territori urbanitzat fins al Besòs, apareix la primera configuració d'aquest barri. No correspon a un disseny específic, ans és la tercera fase de l'anomenat "Polígono San Martín".

Varen ser els desenvolupaments urbanístics els que marcaren l'ordre constructiu dels nous polígons. Així Sant Martí, pràcticament construït per la Mútua Tèxtil, va ser la primera. El que avui coneixem com a La Verneda, la segona, i el tros comprès entre Riera d'Horta, Guipúscoa, Cantàbria i Gran Via, que coneixem com a barri de la Palmera, tercer.

En aquest darrer creixement urbà s'ha desenvolupat una forta consciència de barri, reforçada tant pel seu sentiment de pertinença com per l'enorme esforç que molt veïns i veïnes han realitzat al llarg d'aquests anys per aconseguir que aquell estigui en les condicions actuals.

Abans de començar a construir els pisos, ja hi havia el Mercat. Aquest, construït el 1966, era l'únic existent en tot el territori i l'únic equipament que els nous veïns es varen trobar.

Va caldre lluitar per tot, per la urbanització dels carrers, per l'escola, per la plaça, pel casal, per la pista poliesportiva, per les instal·lacions del club de petanca. Aturar blocs nous que s'avién de construir i plantejar plans col·lectius per millorar el barri va marcar una època d'uns veïns i veïnes que amb el seu esforç, varen anar dibuixant el que avui s'ha aconseguit. Aquesta exposició va dedicada a tots el qui han ajudat a construir el barri.

MÓN RURAL: ESPAI DE TREBALL, NO DE RESIDÈNCIA

Al cor del territori conegut com la Verneda, s'ha viscut el procés de transformació continuat que l'ha portat d'uns orígens exclusivament agrícoles a l'ús urbà que té avui.

Al llarg de tota la seva història fins a l'aparició de les primeres fàbriques, aquest territori era part d'un gran entorn agrícola, allunyat del centre del municipi de Sant Martí de Provençals. Era, en una paraula, espai de treball i no de residència.

El poc poder polític i econòmic que va tenir l'Ajuntament fins a meitat del S. XIX, va estar controlat per les famílies pageses que habitaven les masies existents al voltant o per damunt del Camí de La Verneda. Així el territori actual del barri no va tenir elements significatius que ens hagin deixat un rastre històric anterior al S. XIX.

L'economia d'aquest territori estava, en els seus orígens, basada exclusivament en l'agricultura. El complex sistema de regadiu, conseqüència de l'aprofitament de les aigües del Rec Comtal, i la riquesa inesgotable de les seves reserves freàtiques varen permetre el conreu de la pràctica totalitat del seu terreny.

De fet no hi havia habitatges, a no ser petites construccions de les que en tenim coneixement. Aquí no hi varen haver masies, i les més properes, cal Berro o Can Torrent estaven situades a l'altre costat de la Riera. Can Mariné, just sota Pere IV, n'és possiblement l'única construcció d'ús agrícola conservat a les seves rodalies.

Aquesta producció agrícola era portada als mercats de Barcelona. Les dues vies que ho permetien eren per un costat l'antiga carretera de Mataró, avui Pere IV, i l'antic camí de La Verneda que ens portava des del Clot fins al final de l'actual Guipúscoa.

PRIMERES PRESENCIES URBANES

L'actual barri de La Palmera no va tenir una presència urbana important fins als anys 70. Abans només hi havia construccions al llarg del carrer Puigcerdà des de la rambla Guipúscoa fins al carrer Andrade. Una excepció va ser la construcció de les casetes del passatge "Previsión y Hogar" que estaven situades a l'interior de l'actual illa delimitada pels carrers Puigcerdà, Cantàbria i Concili de Trento. Aquestes casetes van ser enderrocades als anys 90.

EL PLA COMARCAL DE 1953

El creixement urbà de Barcelona va rebre l'any 1953 un impuls definitiu. Pel que al nostre barri pertoca, aquest estava inclòs dins del "Plan Parcial de la Zona Levante-Norte" que va ser aprovat per la "Comisión de Urbanismo" l'any 1958. Aquest pla anticipava el que després serien els

diferents desenvolupaments, que sota el nom de polígons, varen anar-lo desenrotllant.

A La Palmera el pla recollia una zona d'alta densificació, amb un espai central amb 5 blocs a on ara hi tenim la gran plaça. També un bloc únic a rambla de Prim entre Guipúscoa i Andrade, on ara hi ha el poliesportiu i les instal·lacions del Club de Petanca.

Amb l'edificació del Mercat l'any 1966 es va donar el tret de sortida a les noves construccions. El primer edifici construït a la zona fou el que hi ha al carrer Cantàbria, just davant del camp del Júpiter, equip de futbol d'origen poble-noví, que la repressió franquista va obligar a traslladar-se a aquella insòlita ubicació, canviant de nom i escut, ja que havia estat un club molt significat en la defensa de la segona república.

INDUSTRIALITZACIÓ

Aquest territori era cobejat per la seva riquesa en aigua. Això va permetre l'instal·lació de les primeres fàbriques d'indianes. Aquestes necessitaven aigua i terreny on poder blanquejar els teixits abans d'estampar-hi el color. Aquest fou un territori que ho permetia.

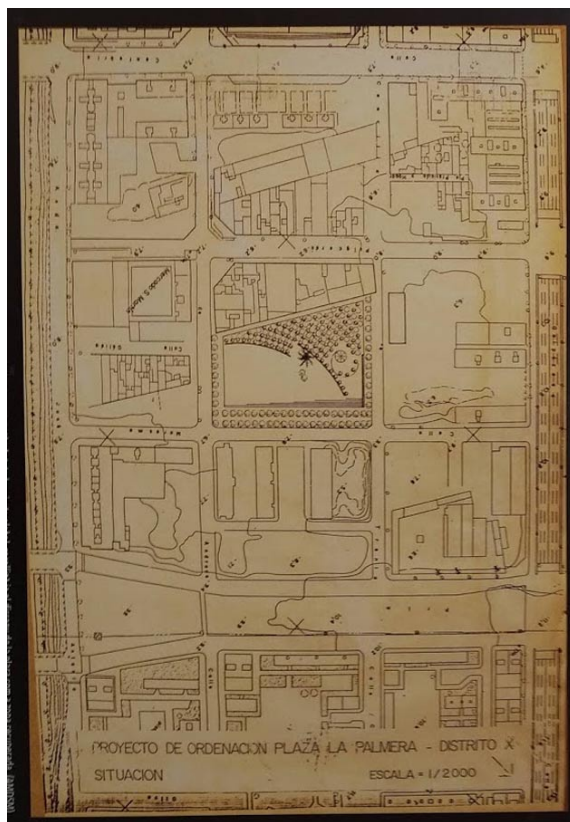
Al bell mig del que avui és la plaça hi va haver una gran indústria tèxtil, "Vda. De Domingo Mas", a la que pertanyia una de les dues xemeneies i una caseta de dues plantes que va sobreviure fins a la transformació de la plaça. Davant d'aquesta caseta hi havia la palmera que finalment ha donat nom a aquest barri.

Una peculiaritat del barri és que, a finals del segle XIX, es va construir una empresa anomenada "Mutua de propietarios para la Extracción de Letrinas". Dedicada a l'ex-tracció del detritus dels pous morts urbans, connectava amb Pere IV i les seves restes varen desaparèixer amb la construcció de la Gran Via. Fou una empresa amb un alt nivell tecnològic, ja que les corrents higienistes de l'època obligaven a unes estrictes exigències en matèria d'olors, d'emmagatzemament i de redistribució dels seus materials orgànics per adob de camps.

Un altre gran empresa fou la química "Blancos de Zinc", que ocupava pràcticament l'illa que avui delimiten els carrers Maresme, Guipúscoa, Prim i Concili de Trento.

També cal recordar la fàbrica de cartrons "Aragay y Coll" situada al carrer Puigcerdà, prop d'on ara està el mercat, va ser, junt amb la fàbrica de l'Arnella (situada a l'actual parc de Sant Martí) les dues grans empreses dels nostres barris dedicades al cartonatge. L'any 1953 disposaven d'unes quotes de producció assignats de 1.850 tones i 1.350 tones respectivament. Va patir un incendi l'any 1935 i va estar en funcionament fins els anys 60.

La darrera indústria que va sobreviure fins el projecte

de l'actual pàrquing, fou "Bidones Ballester", de la que conservem la xemeneia.

Tot això mostra la reconversió d'usos, d'agrícola a industrial que va sofrir el nostre barri. Aquestes indústries junt amb la gran fàbrica "Blanqueo y Aprestos Sucesores de Francisco Vila" que ocupava tota l'illa d'on avui està la Plaça del Ram de l'Aigua i la Residència de Gent Gran, foren els elements que varen configurar-lo abans de la seva gran transformació urbanística.

PLAÇA SENSE BLOCS

Aquesta reivindicació ha marcat definitivament la configuració de tot el barri. La lluita tenia per objectiu aturar la construcció de 6 grans blocs de pisos, 5 al bell mig de la plaça i un altre a on ara hi ha el poliesportiu. Sense menystenir la pressió que els veïns varen realitzar per aconseguir-ho, hi va haver unes circumstàncies que hi varen ajudar.

La primera va ser la complicitat que hi va haver des del mateix Ajuntament, personalitzat en Joan Antoni Solans, "Delegado de Servicio de Urbanismo" fins a l'any 1980 i que va participar activament en la resolució del conflicte.

Amb ell, dues persones imprescindibles, la Regidora Núria Gispert, electa a les llistes del PSUC en el primer ajuntament democràtic i regidora del Districte de Sant Martí, i el Conseller Manuel Cardona. Aquest veí del barri va ser el primer president democràtic de l'AVV. de Sant Martí i des del seu càrrec de Conseller a partir de 1979, va

col·laborar estre-tament en satisfer les reivindicacions de l'associació de La Palmera i va tenir un paper important en la solució de la configuració definitiva de la plaça.

Després d'unes llargues negociacions, i havent de compensar l'Ajuntament la no construcció de pisos, la solució va venir de l'altre costat de Barcelona, concretament de l'Hotel Hilton a la Diagonal, on ara hi ha l'hospital d'Assistència Sanitària. Els promotors de l'hotel varen construir en excés i el Tribunal Suprem va dictaminar l'enderroc de la part no autoritzada. El llavors Tinent d'Alcalde Josep Miquel Abad va negociar que, a canvi de 120 milions de pessetes, l'edifici podia ser requalificat per altres usos. La seva reconversió en hospital va donar a l'Ajuntament la liquiditat necessària per poder tancar el cost que representava la compensació a la plaça.

Així, el 24 de juliol de 1981, es tanca l'acord entre l'Ajuntament i els tres propietaris dels solars: Degesa, S.A., Cresinova, SA, i Ciudadnova, SA, en representació de l'Hospital de Sant Pau. L'acord final va pujar 123.937.500 pessetes. També s'ha de destacar el paper que l'advocat Sr. Moreno de la FAVB que va iniciar els plets amb l'Ajuntament per aconseguir la sentència favorable a la ciutat.

Aquest èxit va marcar definitivament el futur del barri de La Palmera. Va alliberar la major part de la plaça, va guanyar espai pel poliesportiu i la petanca i va obrir definitivament Concili de Trento fins a Rambla de Prim. Urbanísticament es va tancar el procés iniciat 4 anys abans.

"PLAN POPULAR"

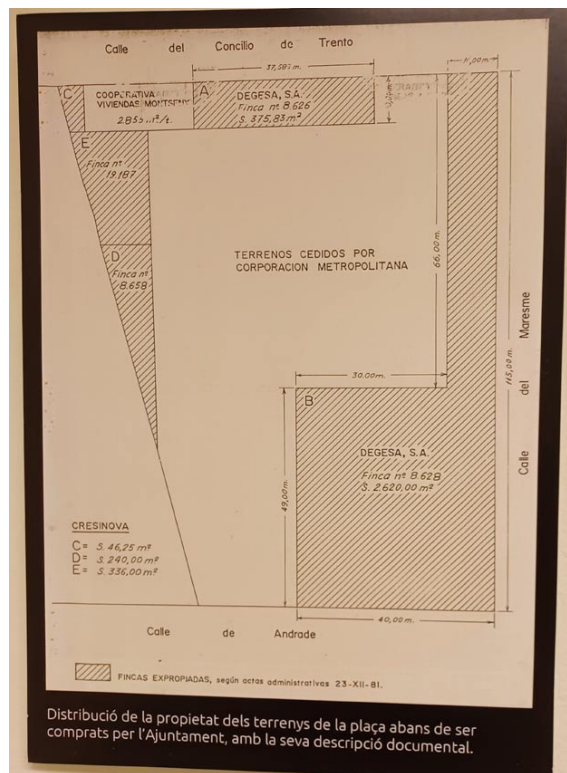
En 1984 el moviment associatiu del barri, amb la col·laboració del Consell de Districte s'elabora el denominat "Pla Popular". Aquest incloïa totes les reivindicacions que, en temes d'equipaments, el veïns demanaven. L'Escola, el Poliesportiu, equipaments socials, ampliació del Mercat i l'expropiació de la resta de la plaça eren els elements més significatius.

ELEMENTS SIMBÒLICS DE LA PLAÇA

La palmera

L'element més característic de la plaça és sense dubte La Palmera.

El seu origen es remunta a la palmera centenària que hi va sobreviure, per demanda veïnal, de les tres que hi havia al pati de la fàbrica "Vda. De Domingo Mas" quan aquesta va ser enderrocada als anys 80. Malauradament la palmera original, d'origen canari, va ser afectada per morrut vermell i tallada al desembre del 2016. Però un element tan emblemàtic, que va donar nom a la plaça i al barri, no podia desaparèixer i al juny del 2017 va ser plantada una nova palmera al seu lloc.

La palmera que podem contemplar avui dia és del Brasil, resistent al morrut vermell i d'adaptació fàcil al nostre clima així que esperem que aquesta palmera del segle XXI creixi i continuï sent el tret identitari de la zona

El temple

Si "El Mur" ens transmet força, el temple tendresa, sensibilitat, lleugeresa. És un contrapunt estètic que busca el reequilibri en una plaça molt condicionada per la potència del seu element principal.

El seu fi és fer-hi música i escoltar-la al seu voltant. La petita elevació que el sustenta, ressalta el seu paper referent i el disseny orientalista aporta una alenada d'exotisme al conjunt. Amagat rere el mur i envoltat d'arbres, recrea un racó íntim enmig del brogit de la ciutat.

És una peça emblemàtica en el disseny de la plaça a la que no se li treu tot el profit que permetria el seu bon ús.

"El mur", l'escultura de Richard Serra

Majestuós i amb formes circulars i concèntriques, fa la divisió de la plaça formant dos espais: la zona amb bancs, arbres, glorieta i l'altra una esplanada amb sorra on sobresurt la palmera que dona nom a la plaça.

L'escultor nord-americà Richard Serra (Premi Príncep d'Astúries 2010) creà l'escultura de dos murs de 53 metres de llarg per 3 metres d'alt. És la primera obra de l'escultor instal·lada en un espai públic i va ser a la plaça de la Palmera que el dia 11 de novembre de 1984 en Pasqual Maragall, com alcalde de Barcelona inaugurarà la plaça.

Que el mur estigués ubicat a Barcelona va ser tot un

reguitzell d'anècdotes, com el descobriment que Narcís Serra i l'escultor Xavier Corberó varen tenir a Nova York al veure un mur d'acer instal·lat al carrer. Al tornar a Barcelona i amb la col·laboració de l'arquitecte Oriol Bohigas van fer possible la seva construcció i gràcies a això avui podem gaudir d'aquesta obra d'art.

En el seu moment va ser motiu de discrepàncies per part dels veïns i d'algun polític, amb el pas del temps EL MUR forma part del nostre paisatge.

L'esplanada i el fanal

“La explanada, un pavimento de sauló compactado de 20 centímetros de grosor, conforma un plano horizontal a la cota 16,8 entre la escultura (a la que envuelve), las gradas y el tramo perimetral de la calle Andrade. Sobre ella se mantiene la palmera y las dos acacias vecinas y se instala el único elemento de iluminación; se trata de una torre de 22 metros de altura inclinada 15 grados sobre la vertical, compuesta por una estructura metálica tubular empotrada en una gran zapata de hormigón armado de la que emerge una pieza de tres metros en cuadro para recibir la estructura.”

Extracte de la memòria de la construcció de la plaça de la Palmera d'octubre de 1982.

La xemeneia i el rellotge de "Bidones Ballester"

La xemeneia és, juntament amb la palmera, els dos únics elements que ens recorden el passat del nostre barri.

D'aquests dos elements únicament s'ha conservat la xemeneia de la fàbrica "Bidones Ballester". És l'única que encara existeix en tots els barris de La Verneda, i és per això que té un caràcter simbòlic excepcional.

Amb la remodelació de la plaça i conservació de la xemeneia es va proposar d'instal·lar un rellotge dalt de la xemeneia, però l'alçada feia que no es pogué veure bé l'hora i finalment es va decidir instal·lar-lo a prop d'ella. Avui dia el podem veure gairebé amagat darrera els bonics arbres de la plaça.

ELEMENTS "INVISIBLES" DE LA PLAÇA: L'ESCOLA D'ADULTS I LA FONT MURAL

Un fet curiós de la plaça de la Palmera són també els elements invisibles. Un perquè mai es va arribar a construir i l'altre perquè hi va ser i va desaparèixer. De tots dos en tenim encara rastres evidents.

Escola d'adults

L'any 1996 apareix un conflicte que podríem considerar insòlit al nostre territori. Un pacte entre l'Ajuntament i

la Generalitat, recolzat per l'Escola d'Adults i la Coordinadora VERN, situa la construcció de la nova seu de l'Escola en un nou edifici a construir a la Plaça de La Palmera. Aquest havia d'estar situat en la coberta del pàrquing de recent construcció, que es va veure condicionat per la previsió de la sustentació del nou edifici projectat.

El rebuig per part dels veïns del barri, basant-se en els compromisos que el mateix Ajuntament havia pres quan es va comprar tot el sol de plaça va portar a haver de retirar el projecte. Els veïns van mantenir la seva plaça oberta i l'Escola va continuar on era. Aquest és un exemple de com la imprevisió municipal pot costar cara a la caixa de l'Ajuntament. Haver de pagar una major fonamentació del pàrquing i l'encàrrec del projecte varen ser diners llançats.

Avui dia, l'esplanada de sorra és l'espai per a diverses activitats festives com la instal·lació de firaires o l'arribada dels Reis Mags.

La font de les set canelles

La requalificació de l'excés de construcció de l'Hotel Hilton a la Diagonal va suposar una compensació econòmica que va permetre completar el projecte de la plaça. Fruit d'aquest acord es va construir una font amb set canelles i una placa que han desaparegut.

Avui dia només podem veure les marques a la paret darrera del temple i recordar el soroll de l'aigua que brollava i feia feliç a la canalla del barri.

L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS DE LA PALMERA DE SANT MARTÍ: ORÍGENS

Els veïns varen prendre consciència que calia organitzar-se per mirar de resoldre els problemes que es van trobar. Així, i per raons de proximitat, varen entrar a formar part de l'AV de Sant Martí de Provençals.

Per això, aquesta entitat veïnal va ser la que va començar a tractar els temes que afectaven als veïns de La Palmera. La primera gran reivindicació va ser aturar la construcció dels blocs que estaven programats a l'espai de la plaça.

L'AV de Sant Martí de Provençals manté contactes amb el "Delegado de Servicios de Urbanismo", el Sr. Joan Antoni Solans, qui malgrat representar els interessos d'un ajuntament predemocràtic, va encoratjar al veïnat a no deixar construir els blocs de la plaça.

L'any 1979, els veïns del barri membres de l'AV de Sant Martí van veient com les seves reivindicacions concretes no són preses en compte per part de la junta. Així, decideixen constituir-se en una nova entitat, l'AV de La Palmera de Sant Martí amb una junta presidida per Pedro Cabezón i tenint com a membres Jordi Páramo, Àngel Fernández, Antolín Morales, Antonio Castro, Teresa Brusi, Vicente Gil i Hermenegildo de la Cruz.

Aquesta presidència va mantenir-se fins a 1985.

El despertar de la consciència col·lectiva

La construcció dels primers blocs no comportava en cap cas tenir assegurada la urbanització adient del barri. Així, poca cosa més que pisos es van trobar els nous veïns.

Coses elementals, com voreres, enllumenat, clavegueram en condicions, transport públic o escoles, o bé no existien o es varen realitzar de forma molt deficient.

Els veïns veien com s'anaven construint de forma accelerada els habitatges previstos i, en canvi, els equipaments i l'acabament de carrers i accessos, no engegava.

Els veïns més lluitadors i conscienciats per aquella insostenible situació es varen organitzar al voltant de l'única entitat existent que lluitava en defensa dels drets del veïnatge, l'AV de Sant Martí de Provençals.

Aquesta havia viscut un procés de canvi i va passar d'estar controlada per representants de l'anterior sistema autocràtic, a tenir una junta elegida democràticament amb el desig de representar a totes les sensibilitats i interessos dels seus membres. Aquesta Entitat juntament amb l'AV de la Verneda Alta i l'AV de La Pau varen liderar el moviment reivindicatiu de tot el nostre territori. Així neix la lluita, l'any 1976, per la reivindicació de "Plaça sense Blocs" que va marcar el futur del que avui és el barri de La Palmera.

Eren els temps en què s'ocupa l'Edifici Gaudí per part de les Entitats del barri, temps en què s'estaven plantejant de forma decidida les reivindicacions per resoldre els dèficits existents, i alhora, temps en què s'anava configurant les diferents opcions polítiques davant de les properes primeres eleccions municipals democràtiques.

Primeres activitats

La nova entitat continua les seves activitats al barri ja d'una forma autònoma i va desenvolupant tant reivindicacions urbanístiques, esportives o escolars, com espais i sortides de colònies per infants i el manteniment d'un espai lúdic-formatiu en una casa ocupada a la cantonada d'Andrade-Puigcerdà amb classes de català, balls i dinars populars.

Així un cop al mes es programava una Festa Infantil. Cal recordar que en una d'elles hi participà en Xesco Boix.

Noves juntes

Entre els anys 1985-86 la junta va estar presidida per Antonio Romero Ventura, i va fer un primer número de la revista La Palmera. En el seu mandat comencen les obres de la pista poliesportiva i les pistes de la petanca. També s'inicien les negociacions amb els Germans Ballester i l'Ajuntament per abordar la reurbanització pendent de la plaça.

Entre els anys 1986 i 1993, el nou president va ser en Miquel Teruel, i varen ser membres de la junta Manuel Cardona, Àngel Fernández, Gregorio (secretari) i Antolín Morales.

L'any 1992 s'enderroquen les casetes que quedaven del projecte cooperatiu de "Previsión y Hogar", i s'urbanitzen els interiors d'illa compresos entre Cantàbria, Huelva, Puigcerdà i Concili de Trento. També varen presentar un projecte de gestió pel nou pàrquing que no va reeixir, ja que l'Ajuntament va optar per un altre liderat per l'empresa Vallehermoso. La construcció d'aquest aparcament va significar la desaparició dels darrers vestigis d'antigues construccions sobre la Plaça, així com la demolició de la ja abandonada fàbrica de "Bidones Ballester" de la que es conserva la xemeneia.

Els darrers presidents de l'AV La Palmera de Sant Martí foren el Sr. Peris i el Sr. José Manuel Pravos.

L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS LA PALMERA CENTRE

L'herència de la lluita i compromís que ens ha deixat d'AV de La Palmera de Sant Martí, avui està representada per l'entitat que ha assegurat la seva continuïtat: l'AV de La Palmera Centre. Per problemes administratius no es va poder mantenir el seu nom original, però han sabut persistir en un treball ara més enfocat a mantenir viu el sentiment de pertinença al barri, de garantir la qualitat de l'espai urbà, desenvolupar-hi noves i reeixides activitats culturals, i d'assegurar la construcció dels nous equipaments al seu voltant. ❖❖❖

exposicions

ESTEVE LUCERÓN. LA PERONA. L'ESPAI I LA GENT

Entre el 25 de novembre de 2021 i el 22 de maig de 2022 es pot visitar a l'Arxiu fotogràfic de Barcelona (plaça Pons i Clerch, 2, segona planta) l'exposició del fotògraf Esteve Lucerón "Esteve Lucerón. La Perona. L'espai i la gent".

L'Arxiu fotogràfic de Barcelona presenta l'exposició "Esteve Lucerón. La Perona. L'espai i la gent", un projecte que Esteve Lucerón (la Pobla de Segur, 1950) va fer entre el 1980 i el 1989 a la Perona, un dels darrers barris de barraques de la ciutat, situat al districte de Sant Martí i enderrocat abans dels Jocs Olímpics. El fotògraf, amb un compromís militant pels problemes socials, va fotografiar el dia a dia d'aquella comunitat gitana a la perifèria de les perifèries.

Un dels aspectes que sorprèn de les fotografies és la sororitat entre les dones gitanes, amb una entitat i un rol

molt més important que el dels homes: la família i la comunitat resisteix, només, si hi són elles.

El reportatge de la Perona constitueix una fita del documentalisme fotogràfic barceloní. El 2017 Esteve Lucerón va donar a l'Arxiu fotogràfic de Barcelona els negatius i els contactes d'aquest fons extraordinari integrat per 2.000 fotografies.

També es pot visitar l'exposició de manera virtual a l'adreça ajuntament.barcelona.cat/arxiufotografic/virtuals/esteve-luceron-la-perona-lespai-i-la-gent.

ARXIUHISTORICPOBLENOU.CAT

L'Arxiu Històric del Poblenou es dedica a la recerca, l'arxiu i la difusió de dades i documents (textos i imatges) sobre els barris del Poblenou. Ofereix servei de consulta i reproduccions, edita llibres i organitza activitats relacionades amb la història i la societat del barri, bàsicament industrial. La divulgació es fa a través de publicacions, exposicions, xerrades, sortides o per mitjà de la web. L'Arxiu va néixer el 1976. La seva primera seu va ser a l'Ateneu Popular La Flor de Maig. Des del 1991 és al Centre Cívic Can Felipa. La producció més visible és la de rea-

litzar obres d'estudi històric: bé la publicació de llibres o a través de la revista "Icària". D'aquesta manera ofereixen a la gent del barri o de qualsevol altre la possibilitat de no oblidar el passat del Poblenou. Gestionen l'espai històric de la Torre de les Aigües del Besòs, on organitzen exposicions i visites guiades.

Sens dubte la joia de l'Arxiu són les més de 18.000 fotografies que conserven i que són el llegat dels veïns i veïnes, i de les empreses i botigues, del Poblenou a la seva història compartida. ❖❖❖

**1970. Cooperativa Pau i Justícia.
Botiga després de la reforma de 1963**

**1978. La Flor de Maig.
Inauguració de l'Ateneu Popular "La Flor de Maig".
Josep Maria Huertas amb l'alcalde Socias Humbert**

**1905. Cine Triunfo.
Façana del Salón Cine Triunfo, conegut popularment com "la barraca"**

**1939-1943. Protecció de menors.
Grup Benèfic Wad-Ras. Nens uniformats desfilant davant del ministre de Justícia Esteban Bilbao**

antic municipi

Jordi Nadal i Xavier Tafunell

SANT MARTÍ DE PROVENÇALS, PULMÓ INDUSTRIAL DE BARCELONA

Primers capítols del llibre "Sant Martí de Provençals. Pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)" (Columna, 1992), una obra de recerca sobre la reconstrucció del procés de la industrialització catalana, centrada en el territori conegut com "el Manchester català".

INDUSTRIALITZACIÓ I CONGESTIÓ A BARCELONA: LES ALTERNATIVES

Barcelona és l'única ciutat del món que ha estat a l'avançada de la revolució comercial dels segles XI i XII i de la revolució industrial dels segles XVIII i XIX. A la Baixa Edat Mitjana, l'auge mercantil, afavorit per la proximitat del món islàmic, havia dut a una doble expansió de les seves muralles, fins a les Rambles primer, i fins a Montjuïc més tard. Una previsió excessiva, que el declivi de la segona meitat del segle XV, tot el XVI i la major part del XVII s'encarregarien de posar en evidència. El 1717, en eixir del drama de la Guerra de Successió, l'urbe comptava amb 34.005 habitants, una xifra només superior en un 20 per cent a la de 1516, que ja devia ser baixa en relació amb la de 1340 o 1280. Els camps abundaven dins del seu clos i els pobladors expel·lits del barri de la Ribera, a causa de la construcció de la ciutadella, no trobarien dificultat per a encabir-se a les hortes de Sant Pau, a la vila nova o Raval, el barri comprés entre les Rambles i Montjuïc. Aquests refugiats han format l'avantguarda d'un moviment incontenible. Sota els borbons, Barcelona ha recuperat el nervi perdut tant de temps enrere. La represa de l'activitat comercial, la manufactura de teixits de cotó i l'estampació de teles de lli han obrat el miracle. El 1787, al cap de vint anys de prosperitat, el nombre de barcelonins puja a 94.880 (111.410 de fet), que imprimeixen un ritme «prodigiós» (segons el viatger francès Bourgoing) a l'edificació de cases noves i fomenten l'elevació, la modificació i la participació de les velles. L'excedent de població rural omple ca-

ses i tallers. On hi havia espai sobrer, comenta a haver-hi estretor. Els primers higienistes se'n lamenten. De Madrid estant, la resposta del màxim responsable de la sanitat pública, el català Dr. Joseph Masdevall, no deixa lloc a contrarèplica: els tallers intramurs no són malsans puix compten amb un «gran número de ventanas que, abiertas de tanto en tanto, renuevan el ambiente» i «si algunos médicos poco instruidos y sin reflexión han sido de otro sentir, son dignos del mayor desprecio y deben tenerse por enemigos capitales de la felicidad de la patria y prosperidad de la monarquía» (Masdevall, «inspector general de epidemias»: *Relación de las epidemias de calenturas pútridas y malignas que en estos últimos años se han padecido en el Principado de Cataluña*, 1786). El progrés de la ciutat passa per la manufactura. El to rabiosament industrialista del pamflet no admet discussions.

La contenció que reclamen en va els imperatius sanitaris acabaran per imposar-la els esdeveniments exteriors. L'expansió urbana, frenètica des del 1765, s'acaba trenta anys més tard. La inflació, les crisis de subsistències i, sobretot, dues guerres contra Anglaterra, amb gravíssim perjudici del tràfic americà, marquen la dècada següent fins al 1805. Finalment, l'ocupació francesa del 1808-1814, amb les seves seqüeles de canvis administratius, desercions, exaccions de tota mena i dos setges per part de les tropes espanyoles, a més de la revolta definitiva de les colònies, porta el declivi a un punt de no retorn. Durant el regnat de Ferran VII, quan industrialització ha esdevingut sinònim de mecanització, Barcelona, disminuïda (83.289 ànimes el 1818), sembla acceptar la transferència del liderat industrial en favor de Manresa, on les aigües del Cardener i de la sèquia de Balsareny, més el dinamisme d'un grup d'empresaris que encapçala Pau Miralda, estan aconseguint una vigorosa implantació del sistema fabril.

En darrer terme, Barcelona ha estat salvada per la màquina de vapor. L'energia generada per la «bomba de foc»

**Jordi Nadal i Oller (1929-2020) fou
catedràtic d'Història Econòmica de la
Universitat de Barcelona.**

**Xavier Tafunell i Sambola és professor
d'Història Econòmica de la Universitat
Pompeu Fabra.**

és encara més avantatjosa que l'energia hidromecànica. Comptant amb el carbó britànic, a l'espera de trobar-ne d'autòcton, la indústria barcelonina inicia amb el motor de Watt una nova època. El 1833, la fàbrica Bonaplata, primera moguda per la força del vapor, posa els fonaments d'un model d'industrialització «a l'anglesa» que no serà contradit abans del 1860. La nova via confirma a la capital aquella primàcia que havia estat a punt de perdre. Manresa serà un nucli fabril molt important, però no el primer. El 1848, la Barcelona emmurallada (65) i els seus suburbis (25) apleguen 90 dels 125 vapors instal·lats a Catalunya. Paral·lelament, el seu potencial humà ha ascendit de 100.639 (xifra de 1827) a 146.322 persones (sense comptar militars ni reclosos en institucions hospitalàries, benèfiques o penals, ni monges de clausura) i el

A mitjan segle XIX, després de dues dècades de creixement intensiu, el gruix dels barcelonins continua apilonant-se dins un recinte de 195 hectàrees, menor que el del segle XV, per raó de l'edificació de la ciutadella en l'època del primer borbó

seu estoc d'habitatsges s'ha vist incrementat en un mínim de 323 cases noves, 462 cases reedificades i 461 cases restaurades. Saturació demogràfica i saturació urbanística. A mitjan segle XIX, després de dues dècades de creixement intensiu, el gruix dels barcelonins continua apilonant-se dins un recinte de 195 hectàrees, menor que el del segle XV, per raó de l'edificació de la ciutadella en l'època del primer borbó. Literalment, no s'hi cap. A manca de sòl edificable, que es cotitza pels núvols, la fórmula per a encabir l'excés demogràfic consisteix a modificar l'algada de les cases i a dividir i subdividir pisos i estances. Laureà Figuerola ho expressa de la manera més gràfica: «Superponiendo tongadas o capas de vivientes en los pisos que van levantando.» En conseqüència, els carrers es tornen estrets i les habitacions, raquítiques. Descens de la insolació i de l'oxigenació; empitjorament de les condicions higiènic-sanitàries. Les estadístiques reflecteixen una alça de la mortalitat, més acusada en els barris pròpiament obrers. En paraules del mateix Figuerola, la situació ha esdevingut «angoixosa».

Això no significa que hagi arribat al límit. El procés continuarà encara una bona desena d'anys. Les fàbriques, sobretot, no tenen aturador. El 1867, una volta consumat

l'enderrocament de les muralles, quan l'expansió fora de l'antic recinte ha pres forma de taca d'oli, la inspecció municipal descobrirà, esfereïda, l'existència de 132 calderes de vapor en activitat al barri del Raval (32 al carrer de la Riereta!) i 97 més a la vila vella («Expediente sobre relación de las calderas de vapor que existen en esta ciudad», any 1872, Arxiu Administratiu de la Ciutat de Barcelona). D'aquestes calderes, 117 funcionen sense cap mena de permís, mentre que 67 ho fan amb un permís incomplet. Una gran majoria d'elles, doncs, són clandestines o semiclandestines. L'alarma dels experts era plenament justificada. En el curs d'un quart de segle, la màquina de vapor i el sistema fabril han passat d'instrument de salvació a penya de perdició.

Què fer mentre un mur de sis quilòmetres continuava circumdant la ciutat? De les diverses respostes dels contemporanis, nosaltres hem triat la donada per un metge arran de l'accident ocorregut en una fàbrica de la vila vella. El 1838, els germans Joan i Constantí Achon, d'origen alsacià, en companyia de Francesc Puigmartí (més tard fabricant destacat a Gràcia) i de Francesc Vallès, arquitecte, havien muntat una fàbrica d'estampats de cotó al carrer Alt de Sant Pere, sobre l'antic convent de Sant Francesc de Paula, on ara hi ha el Palau de la Música Catalana. El 1852 una de les calderes de l'establiment esclatà, causant víctimes i danys considerables. Les seqüeles encara haurien estat pitjors «sin la serenidad y el valor de que dio muestras el que precavió que reventasen también las otras dos calderas que estuvieron muy próximas a hacerlo». L'accident, el més sonat d'aquesta mena fins a aquella data, va commoure la ciutadania. Joaquim Font i Mosella, llicenciat en Medicina i Cirurgia, aprofità l'avinentesa per a publicar unes *Consideraciones sobre los inconvenientes que irrogan a la salud de los jornaleros y a la pública de Barcelona las fábricas, en especial las de vapor, y sobre las ventajas de trasladarlas a la llanura de Casa Antúnez*. El fullet hauria provocat les ires del doctor Masdevall. Glossem-ne els continguts que interessin al nostre discurs.

Bàsicament són dos. El primer reprèn els vells arguments sobre la congestió de Barcelona i les seqüeles que en deriven, ampliant-los amb la referència a l'escassetat d'aigua, un problema nou que ha sorgit amb la implantació de la màquina de vapor. El segon aporta una proposta de localització concreta i raonada per a les fàbriques que han d'eixir de la ciutat. Un i altre estan relacionats entre si: l'abundor d'aiguamolls és un dels arguments de Joaquim Font per a recomanar el trasllat de les fàbriques barcelonines a Can Tunis.

El vapor prové de la condensació de l'aigua, per mitjà de l'escalfor, a la caldera. La màquina de vapor té un consum d'aigua regular i quantiós. El proveïment hidràulic de Barcelona a partir del Rec Comtal (una derivació del Besòs, a l'alçada de Montcada), d'algunes fibres del mateix i d'una

Mostra d'indiana de la casa Ponsa, corresponent a la segona meitat del segle XIX. (Museu del Tèxtil i de la Indústria, Barcelona)

munió de pous domèstics, que l'arquitecte Fontseré ha xifrat en 4.360, és precari. Al Raval, a penes aflorat per alguna de les fibres esmentades, els pous hi són decisius. La concentració de les màquines de vapor, que ja n'ha fet baixar el nivell, pot acabar per eixugar-los. De moment, el que es constata és la salinització de l'aigua que els alimenta. Un fet que té conseqüències tant per a les llars com per a l'horticultura:

«La mucha agua que gastan para formar el vapor las máquinas de este nombre es muy sabido que disminuye considerablemente la de algunos pozos cercanos a dichas fábricas, en términos que las situadas en la parte Sur de la ciudad han acertado considerablemente las de los pozos de la calle de Trentaclaus y sus inmediatas, que han ido tomando el gusto salado que antes no tenían, siendo bien sabido que en la de Mina hay unos baños de agua de pozo a los cuales se les da el título de baños de agua de mar por el gusto sumamente salado que tiene, como muchos otros de sus inmediaciones.

»Otro fenómeno debido a la mucha agua que estas fábricas consumen es la suma escasez de la misma que han causado en las norias de la parte del barrio de San Beltrán inmediato al mar, en cuyo punto, habiendo tenido que profundizar las de las huertas para regarlas, han hallado efectivamente agua, pero tan salada, que ha echado a perder completamente la riqueza de aquellas tierras, habiéndolas tenido que aplicar a cosechas de secano.»

Per a obviar aquest i d'altres inconvenients, les fàbriques, tant noves com velles, haurien d'abandonar el clos

urbà i traslladar-se al territori interposat entre «el mar, el poble del Prat, la part baixa del de Sants i l'esquena de la muntanya de Montjuïc». Els bassals de Can Tunis, «una llanura vasta y amena, bien bañada por el sol», per bé que «poco propia para la vegetación (como que apenas da otro producto que el bien insignificante del orozuz» o regalèsia) i per al poblament, ofereixen en canvi terrenys barats i aigua abundosa a la indústria. La instal·lació de fàbriques hi desfermaria una cadena d'efectes positius. Per començar, la mateixa utilització de l'aigua per part de les calderes de vapor provocaria el sanejament del sòl, posant fi a les febres intermitents que el fan poc habitable. Per continuar, l'eixugament dels aiguamolls incentivaria la introducció de pràctiques agrícoles regulars. Per acabar, el baix preu dels terrenys permetria «que se aprovechase la circunstancia de levantarse allí de nuevo la población para construirla con arreglo a las reglas higiénicas», és a dir, fent «las calles tan anchas como altos fuesen los edificios» i dotant les cases «de ventanas y balcones suficientes para permitir la entrada de la luz y del aire necesario», «de sótanos o subterráneos, o a lo menos grutas para preservar de la humedad los pisos bajos» i «de pozos bien apartados de las letrinas, si pudiese ser en terreno silíceo», per tal d'evitar la filtració de les aigües negres. Al final de la seva al·legació, l'autor remata:

La mateixa utilització de l'aigua per part de les calderes de vapor provocaria el sanejament del sòl, posant fi a les febres intermitents que el fan poc habitable

«Largo y muy largo sería el dar extensos pormenores sobre las circunstancias que debiera tener la nueva población; baste lo dicho para manifestar cuánto dista Barcelona de reunir las que se exigen para ser saludable.»

A l'hora de la veritat, el poble nou per a la descongestió de la Barcelona industrial no s'aixecaria a la façana marítima de Sants sinó a la façana marítima de Sant Martí de Provençals. La costa de llevant ha estat preferida a la costa de ponent. Aquest fet no ens ha de dur a la desqualificació de Font i Mosella. N'hi ha prou d'observar el que està succeint aquests darrers anys per a comprendre que el seu projecte no era cap niciesia. Des del 1950 aproximadament, Can Tunis s'ha anat convertint en l'epicentre industrial de Barcelona. L'extensió del port per la banda meridional de Montjuïc i la creació de l'anomenada Zona Franca han estat suficients per a fer bascular la indústria, especialment la gran indústria, i

una part dels serveis barcelonins cap a la desembocadura del Llobregat. Gràcies a ells, el territori ha estat dessecat, sanejat, ampliat, colonitzat i poblat. La visió de Font i Mosella anticipà en un segle el que hem vist i estem veient amb els nostres ulls. Sants i Can Tunis han acabat per prendre la revenja de Sant Martí i el Poble Nou. La història d'aquest procés és la que voldríem contar per mediació d'aquest llibre.

LA PROXIMITAT DEL PORT, DETERMINANT

Cal insistir que el desenvolupament industrial dels pobles del Pla de Barcelona ha estat una conseqüència de la congestió de la capital. El motor de la industrialització barcelonina ha estat la manufactura de filats, teixits i estampats de cotó. Aquesta branca té una dependència extrema respecte dels inputs vinguts de lluny. La matèria primera —el cotó en floca— arriba directament d'Amèrica o indirectament,

El desenvolupament industrial dels pobles del Pla de Barcelona ha estat una conseqüència de la congestió de la capital. El motor de la industrialització barcelonina ha estat la manufactura de filats, teixits i estampats de cotó

per la via anglesa. El carbó emprat en les màquines de vapor o en la fase dels acabats tèxtils és gairebé sempre anglès o gal·lès. L'accés a les rutes marítimes ha estat, en tot temps, un dels grans trumfos —potser el major— de la ciutat de Barcelona. Les àrees intramurs o extramurs més properes a la platja o al port barceloní han resultat especialment beneficiades. El punt dèbil de Can Tunis com a zona de descongestió industrial era la seva llunyania respecte del moll de Llevant. Val a dir que Font i Mosella n'era plenament conscient. En canvi, per molt que s'hi esforcés, no era realista la fórmula que proposava per a reduir la distància:

«Con una oficina que se estableciese para desembarcar y pagar los derechos correspondientes, podría traerse con poquísimo coste desde el puerto a los depósitos de las mismas fábricas (de Can Tunis) el carbón de piedra, el algodón y las materias colorantes que ahora han de atravesar toda la ciudad, con muchos más gastos y entorpecimientos para los fabricantes y con mayor incomodidad y peligro de los vecinos de la ciudad por el sinnúmero de carros que hacen este servi-

cio. Si a los fabricantes no les conveniese tener allí mismo el depósito de sus géneros, no les sería difícil ni costoso el trasladarlos a la presente ciudad, ya por medio de la carretera que en la orilla del mar está acabando de construir la Sociedad Agrícola Catalana [inútilmente decidida a dessecar i colonitzar les maresmes del territori entre Montjuïc i el Llobregat], ya por el ferrocarril que parece va a construirse desde esta misma ciudad hasta la villa de Martorell.»

El port de Barcelona té una història llarga, complexa i poc coneguda. La seva primera localització, en temps ibèrics, sembla haver estat al sud de Montjuïc, en un abric natural format per la línia de la costa, que aleshores feia una entrada en terra d'un quilòmetre i mig respecte del traçat actual. D'una manera més precisa, el primer port degué situar-se prop del futur castell del Port, alçat a l'Edat Mitjana en el flanc muntanyenc de la barriada de Can Tunis. L'establiment pot haver durat fins al segle X o el segle XI de l'era cristiana, en què el desplaçament progressiu cap a mar de la línia costanera hauria acabat per deixar-lo inútil. En tot cas, Barcelona es trobà sense port quan més el necessitava. A l'època de la Revolució Comercial, que tanta prosperitat havia de proporcionar a la nostra urbs, les naus, galeres, coques, llenys i altres embarcacions es limitaven a ancorar davant la platja local, especialment en el tros estès entre el puig de Les Falsies (un turó insignificant, en el lloc on avui hi ha la plaça de Palau) i el monestir de Santa Clara (on ara hi ha l'edifici del Parlament de Catalunya), que, en formar un petit entrant, n'era el segment més protegit.

Però la línia de la costa continuà movent-se cap a mar i el petit recer natural suava esmentat acabà reblert. En el segle XV, a l'inici d'un llarg declivi econòmic, hom comença a parlar d'un port artificial que el substitueixi. El dia 10 de setembre de 1477, una comissió delegada del Consell de Cent ha pres la decisió de començar-ne les obres a partir de la Torre Nova, a l'extrem de la plaça de Palau, exactament on ara hi ha la seu del Govern civil. Les dificultats financeres i tècniques imposarien un ritme cançoner a la construcció. El dic, que ha pres la direcció sud-est, primer, per a derivar cap a sud-sud-oest, més tard, avançarà a batzegades: 100 metres, de 1477 a 1487; 177 m., de 1590 a 1619; 220 m., de 1687 a 1697 i 200 m. de 1697 a 1723. Entre 1743 i 1762, el seu extrem serà completat amb dos espigons en forma d'aspa, amb l'objecte de retenir les arenes que malden per introduir-se dins la conca d'aigua. Hauran servit per a poc. La solució del problema no arribarà fins entrat el segle XIX, després de noves perllongacions del dic primitiu, o de Llevant, i de la construcció d'un contradic, o dic de Ponent, acabat el 1874. Només a partir de l'última data podrà pensar-se en l'ordenació i l'aprofitament sistemàtic del recinte portuari, per mitjà de

La casa Escofet, de llosetes i paviments, destacada al llarg del segle XX, ha confiat a artistes de categoria la propaganda dels seus articles (Museu d'Art Modern)

molls interiors i dàrsenes.

Què té a veure aquesta història amb la de Sant Martí de Provençals? Fins a la darrerria del Vuit-cents, la part més interior, antiga i abrigada del dic de Llevant ha estat el veritable moll de Barcelona. Al mateix temps, en interposar una barrera al transport longitudinal de sediments, l'obra del port ha accelerat el procés d'avenç cap al mar de la línia de la costa, que ja coneixem. Del 1477 fins a l'actualitat, la platja formada al dors del dic de Llevant ha progressat en direcció marítima prop de 900 metres. En aquesta superfície guanyada al mar és on, des de mitjan segle XVIII, s'alça la Barceloneta. A l'inici, la nova barriada marítima, formada extramurs de Barcelona, restava aïllada del camp obert per la intrmissió del fort de Don Carlos, construït arran d'aigua, a 525 peus (uns 146 m.) del baluard més pròxim de la Ciutadella, amb el qual estava comunicat per mitjà d'una

caponera oberta. Al cap d'una centúria, «habiéndose retirado ya las aguas más de 400 pies, ha quedado un espacio considerable que se opone en parte a aquella mira (la de «cerrar la comunicación de la Barceloneta y marina con la campaña») y deja sólo al fuerte de D. Carlos la ventaja de sus fuegos rasantes para alejar las embarcaciones enemigas» (Pi i Arimon, 1854). En definitiva, el moll de la Barceloneta és el moll de Barcelona; el barri, de nova formació, s'amplia incessantment per la banda de mar; aquesta ampliació li ha franquejat el pas cap a Sant Martí. O, dit a la inversa, Sant Martí és la població dels afores més acostada al barri marítim de Barcelona i l'única que —mentre s'alcen les muralles— hi té accés directe. Aquest ha estat, sense cap mena de dubte, l'avantatge principal del Poblenou sobre Can Tunis, abans de la construcció del port franc a ponent de Montjuïc.

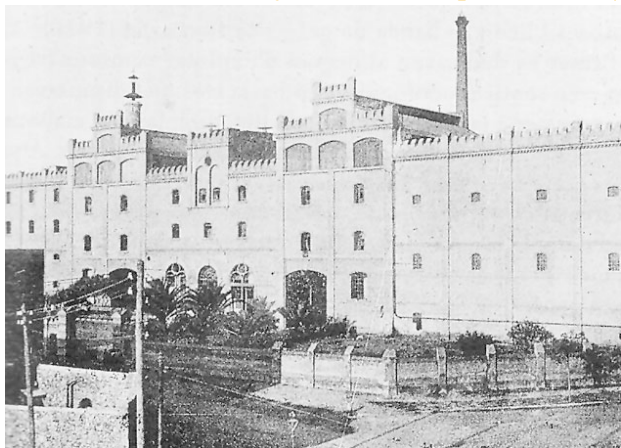
LA BARCELONETA, AVANÇADA DEL POBLENOU

Sota els àustries, el sorral format a redós del moll vell havia hostatjat algunes barraques de pescadors i de gent de la mena que avui anomenaríem marginal. Per bé que molt poc densa, aquesta ocupació contribuï més a degradar l'espai, que no a millorar-lo. L'anarquia i la precarietat de les construccions, la manca absoluta de serveis, la misèria i el desordre dels habitants anaren convertint la nova platja de Barcelona

Sant Martí és la població dels afores més acostada al barri marítim de Barcelona i l'única que —mentre s'alcen les muralles— hi té accés directe

en un lloc abandonat i malfamat. Tractant-se de terrenys guanyats al mar, eren de propietat reial. A la primera meitat del segle XVII, acabada la Guerra de Successió, l'administració borbònica resolgué intervenir-hi. La idea inicial consistia a urbanitzar el territori per tal d'assentar damunt seu una part de la gent expulsada del barri de la Ribera. L'abundor de terrenys a la vila nova, intramurs de la ciutat, la féu inútil. Un segon projecte tractà de bastir-hi un gran arsenal per a la construcció i l'equipament de vaixells de guerra. A l'hora de la veritat, el «pacte de família» i la solució del problema italià decantaren la política naval espanyola cap a l'Atlàntic, «potenciant definitivament l'arsenal del Ferrol i substituint Barcelona per Cartagena» (Tatjer). El projecte definitiu, aprovat el 1749 i dut a la pràctica a partir de 1753, aprofità l'impuls demogràfic que vivia Barcelona per a convertir l'arenys en el suburbi marítim

La fàbrica de cerveses Damm, al Camp de l'Arpa, figura entre les més antigues i importants del país (Foto: "Libro de oro del comercio, industria y banca de España", 1921)

de la ciutat. «Luego fué llamado este barrio "Barceloneta", nombre propio que significa en el idioma del país su relación y dependencia de la ciudad que le dió origen» (Pi i Arimon, 1854).

Sobre el plànol, la Barceloneta fou concebuda com un quadrat perfecte, compost de quinze carrers longitudinals i nou de transversals, tirats a cordill. Les cases havien de ser d'una sola planta, uniformes quant a portes, balcons, finestres i color de les façanes. L'execució del projecte avançà amb rapidesa. L'u de gener de 1757, en començar l'expedició de títols de propietat, ja hi havia 188 cases acabades i 56 més en curs. Aquest bon començament seria confirmat, amb fluctuacions tanmateix, en els anys a venir. De manera que la quadrícula acabaria saturada i les noves tongades de pobladors haurien d'establir-se fora de l'àrea prevista, en terrenys contigus. En menys d'un segle, els vint-i-quatre carrers inicials han passat a quaranta-sis. De quadrada, la forma del suburbi ha esdevingut triangular, en projectar-se cap a la punta de la península que tanca l'extrem del moll i la platja adossada. La pressió damunt el barri s'ha fet especialment intensa a partir de 1835, quan, tot i les commocions político-socials (guerra carlina, etc.), Barcelona treu profit «de la libertad en la industria con la abolición de los gremios, de la libertad de comercio interior decretada por el ministro Burgos en 1834, de la libertad de comercio con Cuba dictada por el intendente Pinillos, anuda sus relaciones con la América disidente, y hasta la guerra y destrucción de los talleres y hogares de las poblaciones catalanas son ocasión de aumentarse su prosperidad y pobladores protegidos por su amurallado recinto.» (Figuerola, 1849).

Del 1830 al 1848, l'estoc de cases de la Barceloneta ha augmentat en 169, arribant a un total de 846. El nombre de persones que les habiten suma 12.338, xifra que suposa una mitjana de 15,05 per edifici. Atesa la condició de cases d'una sola planta i de dimensions modestes, la densitat és molt alta. Escassetat de terrenys, subdivisió dels habitatges, perill de congestió! La situació comença a reproduir la de l'urbs matriu. Per a fer-hi front, una R.O. de 13 de juliol de

1838 autoritza la construcció de segons pisos. El permís serà utilitzat a gran escala i sense dilació. Succeeix que, a més de patir la pressió barcelonina, el suburbi marítim ha començat a industrialitzar-se, generant una població obrera pròpia, abans inexistent.

La Barceloneta s'ha caracteritzat, des de l'inici, per ser una barriada de gent marinera. «Allí s'hi ha anat concentrant molta venda i fabricació de materials i utensilis necessaris al comerç marítim» (Carreras Candi, 1916), així com a la construcció i l'equipament d'embarcacions: destil·leries d'aiguardent, magatzems de vi, dipòsits de companyies navilieres, mestres d'aixa, corders, fabricants de veles i eixàrcia, ... El segon terç del segle XIX, el barri ha assistit a la renovació dels oficis tradicionals, localitzats entorn del moll, i al desenvolupament d'una indústria nova, dedicada sobretot a les construccions mecàniques. Diversos establiments barcelonins del ram no tindran parí a Espanya: El Nuevo Vulcano, especialista en calderes, des del 1835; Francisco Lacambra, delegació de la gran farga de coure i llautó instal·lada el 1808 a Les Masies de Voltregà (Osona), des del 1838; Alexander Germans, constructors de màquines de vapor fixes i semifixes, des del 1849; Amédée Pfeiffer, representant de la maquinària agrícola estrangera més acreditada i constructor per compte propi, des del 1854; La Maquinista Terrestre i Marítima, S.A., firma metal·lo-mecànica polivalent, des del 1855; Miquel Escuder, audaç constructor de la màquina de cosir «Aurora», des del 1862, i del motor de gas «Ideal», des del 1881.

La indústria moderna de la Barceloneta, menys decantada cap a mar que la precedent, ha tendit a situar-se a la part del suburbi denominada «Ginebra», entre la zona d'habitació i el mur de la Ciutadella. Un temps regada per les aigües del Rec Comtal, la zona es mantingué com un territori d'horta fins als anys 1840, en què la instal·lació de la fàbrica de Catalana de Gas, l'obertura del passeig del Cementiri i l'estrena del ferrocarril de Mataró, que el travessaven de banda a banda, en canviaren el destí. Les fàbriques hi han pres el lloc de les hortes.

Ginebra és la part de la Barceloneta que llinda amb la franja marítima de Sant Martí de Provençals. En el moment en què han hagut d'expandir-se, nombroses empreses barcelonines han saltat la llinda administrativa i s'han establert en territori martinenc. Uns quants exemples serviran com a il·lustració. Les fàbriques d'eixàrcia de Joan Calvell i de Denis i Cia. s'han traslladat al carrer Fivaller i a un altre sense precisar, respectivament; el taller de piperia de Pau Soler ho ha fet al passeig del Cementiri; el magatzem de vins dels Maristany, al carrer Pujades, primer, i a la carretera de Ribes, més tard; el taller de maquinària agrícola de Pfeiffer, a la carretera de Mataró; la fàbrica de candeles de sèu de Marc

Oli d'Isidre Nonell (1896) que evoca la combinació d'elements tradicionals i revolucionaris en el paisatge martinenc

Rocamora, al passeig del Cementiri; els tallers mecànics dels germans Alexander ho intentaran sense èxit, com veurem d'aquí a un moment, prop de la boca del Bogatell... La Barceloneta ha estat l'avançada del Poblenou. Carreras Candi assenyala que des del 1876 ha desaparegut la solució de continuïtat existent entre els dos nuclis: «Apareixen ja ajuntats per ses vies i edificacions la Barceloneta ab lo Poble Nou.»

L'OBSTACLE DE LA CIUTADELLA

Els vencedors de la Guerra de Successió foren poc complaents envers Barcelona, retuda després d'un setge llarg i costós. Amb la idea de vigilar la capital, Verboom, enginyer en cap de les forces filipistes, li adossà dues fortaleses: la de la muntanya de Montjuïc, reconstruïda «a la francesa» (a la Vauban), al sud; i la ciutadella, al barri de la Ribera i part forània, al nord. L'erecció de la darrera va exigir la demolició de 1.200 cases, que formaven 18 carrers complets, 11 d'incomplets, més una plaça. Les necessitats de la seva defensa agreujaren, per altra part, les restriccions imposades a l'ocupació del camp obert al voltant de la murada. Fortaleses i recint enllà, el perímetre sencer de Barcelona quedà encerclat per una franja de 1.500 vares castellanes (uns 1.250 metres) inhàbil per a l'edificació i el poblament. Un mapa de 1855, obra d'Ildefons Cerdà i els seus col·laboradors, ens mostra els nuclis d'Hostafrancs, Gràcia, Camp de l'Arpa, el Clot, la Llacuna i Icària o el Taulat tallats en sec per la banda que mira a la ciutat. La línia de demarcació militar en priva l'avenç cap a la capital. «El fuerte alcance del cañón» (Figueroles) obliga a mantenir fora d'ús l'*hinterland* barceloní. La hipoteca ha estat vigent fins als anys 1850 i 1860, en què la pressió ciutadana ha posat fi a la muralla i a la ciutadella, així com a la continuació de Barcelona com a plaga militar.

Els darrers anys de la seva existència, la ciutadella ha constituït el major obstacle per al desenvolupament industrial de Sant Martí. El cas d'Alexander Germans, que podem documentar puntualment, n'és una bona il·lustració. David i Thomas Alexander són dos enginyers escocesos dedicats a les construccions mecàniques en un taller del carrer Ginebra, al barri barceloní de la Barceloneta, des del 1849. El negoci ha dut una bona marxa fins a l'incendi de la nit del 19 al 20 de

març de 1858, que n'ha destruït les instal·lacions. El foc ho ha arrasat tot. Només n'han sortit indemnes la màquina de vapor, aïllada en un edifici a part, i els plànols i papers de l'arxiu, «llançats d'una finestra estant». Encara hauria pogut ser pitjor. La factoria llindava amb un magatzem d'aiguardents i matèries espirituoses, així com amb una canonada de gas. La nit encalmada («tranquil·la i sense aire») més una volta in extremis a la clau del gasòmetre han conjurat ambdós perills. El barri sencer hauria pogut cremar.

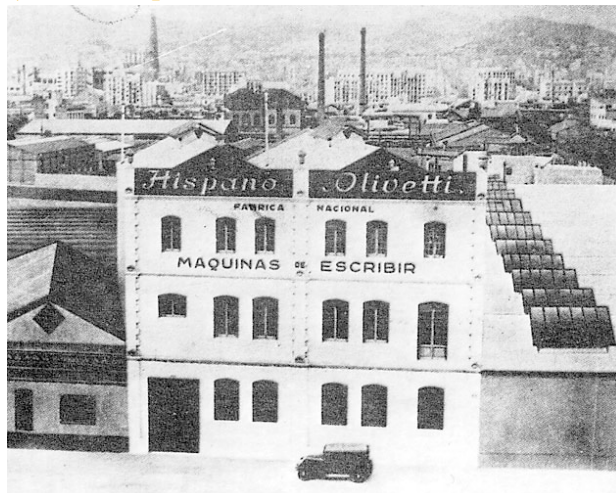
Aduint raons de seguretat i dissimulant ambicions d'expansió, els propietaris del taller incendiat li busquen un altre emplaçament a la barriada martinenca del Poblenou. El lloc escollit és al fons del descampat que delimiten el passeig del Cementiri, la via del tren de l'Est, o de Mataró, i el Bogatell. A més de l'absència de veïns, el terreny té els avantatges de l'extensió, que li evitaria haver de «amontonar en dos o tres pisos [com succeïa al carrer Ginebra] la muchísima madera que para moldes y otros objetos es indispensable reunir en un taller de aquella clase», i de la proximitat del mar, que «le facilitaría botar al agua los buques de hierro que se construirían ... y hacer las reparaciones ... que ocurren a las máquinas de los buques de vapor, así como el cambio de calderas de grandes dimensiones que de vez en cuando se hace indispensable».

En contrapartida, el projecte dels Alexander no pot arrencar sense una autorització reial, ja que l'àrea on pensen realitzar-lo és «zona militar», cau dins la segona línia de defensa de la ciutadella barcelonina. Per tal d'obtenir-la, els escocesos s'han adreçat a la reina en persona, el dia 28 de març, quan només ha transcorregut una setmana després del sinistre (la qual cosa vol dir que la idea del trasllat era anterior a l'incendi). De la reina, la sol·licitud ha passat a la Capitania general de Catalunya i d'aquesta a la comandància d'enginyers de la plaça i a la sots-inspecció regional d'enginyers. Els dictàmens de cada una d'aquestes instàncies no tenen pèrdua.

El coronel comandant d'enginyers, primer de contestar (el 12 d'abril), ho ha fet en termes que miren de conciliar els interessos de les dues parts:

«Habiendo reconocido el terreno donde los S.S. Alexander desean edificar unos cobertizos para establecer sus talleres de fundición y construcciones de hierro, en substitución del edificio que se les incendió en La Barceloneta, tengo el honor de manifestar a V.E. que no es conveniente a las defensas de la Ciudadela permitir ninguna edificación dentro de su zona táctica, pero atendiendo en lo posible las razones de conveniencia que aducen los suplicantes, el ser obra de utilidad general y hallarse el terreno en la segunda zona táctica, tal vez podría conciliarse la protección a la industria con los fueros de la defensa, si se permitiese la edificación en

Primera seu de la Hispano Olivetti de màquines d'escriure, al carrer Pallars, on va romandre fins al 1942 (Foto: "Hispano Olivetti. 25 años. 1929-1954")

caso de convenir a los interesados practicar el edificio de madera y hierro, sobre un zócalo de unos dos pies de ladrillo, todo con arreglo a la instrucción de 20 de diciembre de 1855 que, asignando esta clase de materiales, tiene sin duda por principal objeto evitar que los encombros (sic) de las demoliciones, en tiempos determinados, produzcan espaldones que proporcionen abrigos al enemigo economizándole tiempo y sangre. En este supuesto, en el de que la Real autorización no sirviese de precedente para solicitar ni ejecutar después otras obras accesorias, y que los poseedores tengan entendido que su propiedad debe desaparecer sin indemnización alguna cuando la autoridad militar lo estime conveniente, sería menos perjudicial la concesión que se pide en la solicitud.»

En canvi, el Director de la Sots-inspecció d'Enginyers ha tingut una resposta menys considerada, només amatent a les conveniències de la defensa:

«La muy hablada solicitud de los Sres. Alexander Hermanos es tan confusa, que no es posible conocer con claridad lo que piden y da ocasión a interpretaciones después de obtener la concesión. Lo que se deja entrever, a través de tanta palabrería, es la intención de embarcar sus producciones, lo que precisa nuevas obras a que se crearán con derecho por tener ya comprometida la autorización sobre lo principal.

»El establecimiento està en la segunda zona polémica de la Ciudadela, donde sólo son permitidos cobertizos de estacada a modo de jaulas, y los proponen de planchas de hierro, que al fin siempre serán de más resistencia que los de medio pie permitidos en la tercera zona.

»El establecimiento ha de ser un rectángulo de ciento setenta por noventa varas, y tiene a su espalda, en la tercera zona, el cementerio, obra de gran solidez. Ambos establecimientos forman una avenida contra el frente más expuesto de la Ciudadela, porque los ataques marchan apoyados del mar sobre su izquierda y anulan la aplicación del fuerte

D.Carlos, que se levantó para oponerse a esta avenida.

»El establecimiento puede colocarse en cualquier otro punto que no afecte las defensas de Barcelona puesto que sus productos no se dirigen al uso exclusivo de esta ciudad, sino en general al servicio de la marina donde quiera que se requieran. Por lo que soy de la opinión de que no es de atender a lo que solicitan.

»Estos mismos sujetos poseen en Barcelona la fábrica que se les incendió y que piden su restablecimiento, con que resultará más extendida atención a sus ideas» (Archivo General Militar, Segovia, Sección 3a., División 3a., legajo 181, letra P. Cortesia d'Antonio Gómez Mendoza).

Davant la divergència de parers, el capità general i la sobirana han optat per la decisió més còmoda: aplicar la normativa al peu de la lletra i desestimar la sol·licitud. Alexander Germans ha hagut de renunciar al trasllat i resignar-se a la reconstrucció de la fàbrica del carrer Ginebra, a la Barceloneta. Les relacions dels empresaris amb la Cort, iniciades arran de la visita dels ducs de Montpensier a la foneria Font, Alexander i Cia., al barri del Clot, el 17 d'octubre de 1857, no han servit per a res. ❖❖❖

TEXTS bàsics

Comissió de l'Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals

APUNTS PER A LA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Text de l'opuscle publicat el 1982 com a obra col·lectiva dels diferents grups que llavors investigaven la història local dels barris de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals. Constituïen el germen del que després es convertiria en l'Arxiu Municipal de Sant Martí de Provençals

DELS ORÍGENS AL SEGLE XVII

Si ens apropem un instant a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i demanem a la seva sala de lectura el pergami número 44 de Borrell II ens trobarem amb un paper antic de l'any nou-cents vuitanta-nou —amb alguna taca— que ens introduirà en la història de l'antic municipi de SANT MARTÍ DE PROVENÇALS.

«...Conmutem la terra que teniu al terme de PROVENTIALIS prop del lloc que en diuen Calvera que és prop de la ciutat de BARCHINONA...» Aquestes paraules, de rigidesa jurídica, ens presenten la primera constància escrita de l'existència d'un paratge dit *Provençals* que avui forma part de la ciutat de Barcelona. Però, abans d'ésser part de Barcelona, va haver-hi un poble independent que es deia Sant Martí de Provençals. Aquest municipi va créixer de tal manera que va rebre el mot de «Manchester català» al segle XIX. ¿Com arribà a ser-ho?

Molt abans de la notícia del notari que certificà la permuta d'unes terres al segle X, quan les tropes romanes arribaren al Pla de Barcelona, aquestes terres eren terres de conreu dedicades a subministrar aliment a la ciutat emmurallada que hi havia a poca kilòmetres. Els romans en deien d'aquests paratges prop de la ciutat «ager provincialis», és a dir, camps de la província. I és d'aquest terme llatí d'on surt el nom de Provençals.

La Comissió de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals va ser el germen de l'actual Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí. Els autors van ser historiadors, historiadores i periodistes dels diferents barris del districte: Manuel Arranz, Assumpció Martí i Josep Maria Huertas Claveria (El Poblenou); José-Àngel Borlán (La Verneda de Sant Martí); Josep Freixa, Antoni Nicolau i Lina Ubero (El Clot-El Camp de l'Arpa).

La construcció d'una capella en honor de Sant Martí de Tours acabà de conformar el nom del territori que es trobava a la sortida de Barcelona cap a Mataró i el Vallès, camí obligat pels caminants, transports i —per desgràcia— també pels exèrcits.

La història podria explicar també un origen més romàntic per a aquest nom de Provençals. De fet, estava molt estesa la idea de que el nom es devia a la concessió d'aquestes terres als cortesans que acompanyaren a Dolça de Provença a desposar-se amb Ramon Berenguer III (segle XI), però, l'aparició de documents anteriors a aquesta data invalida la teoria. Ben cert que seria més romàntic degut a que la vida de Dolça de Provença quedà lligada a llegendes de trobadors enamorats amb final tràgic.

El territori conegut com Sant Martí de Provençals s'estenia des de les muralles de Barcelona fins les voreres del riu Besòs i des del mar fins la Muntanya d'«El Carmel». Va ésser, com hem dit, un lloc de pas cap al nord, una terra de conreu i la clau per a la conquesta de la ciutat pels exèrcits que venien per terra o mar.

I la gent? Com vivien els nostres avantpassats? Què feien els que trepitjaven aquest indret abans de nosaltres?

El poblament de Sant Martí de Provençals fins al segle XVIII va ser molt limitat. Aquella terra a la vora del mar i del riu va trigar molt temps en ésser conquerida per l'home. La primera notícia ens la dona un cap romà femení trobat prop de la Via Marina i que correspon, amb tota seguretat, a un cementiri romà del segle IV. Això vol dir que la població romana que es dedicava a conrear cereals habitava ja en aquest indret i es va adherir a l'expansió del cristianisme, si tenim en compte que la capella dedicada a Sant Martí de Tours data del segle Vè.

El poblament era dispers i el perill d'un atac, dels que passaven a conquerir Barcelona, molt gran. Al 985, el terrible Al-Mansur va fer greus desfetes a l'església de Sant Martí i tenim notícia de la creació d'un fortí militar per a la defensa de l'entrada de Barcelona. Tot i així, es mantingué el cultiu de

les terres i aquestes prosperaven ja que de l'any 1004 trobem un document on es cita per primera vegada la «Villa de Provincialis», la qual cosa ens fa pensar en la importància que ja devia tenir aquest territori.

Dels segles X, XI i XII sabem que el Rec Comtal afavoria el conreu de la terra i el cultiu de la vinya, dels horts, d'arbres fruiters i dels cereals. Aquest Rec Comtal portava l'aigua des de Montcada fins a Barcelona.

La insalubritat d'unes terres formades en gran part per aiguamolls portà, cap els segles XIV i XV, una davallada de la població i el despertar del poble veí de Sant Andreu del Palomar. Gràcies a diversos estudis podem saber amb certesa els habitants que tenia Sant Martí de Provençals. La comptabilitat en aquests segles es portava per «focs» (entre 4 i 5 persones). Entre 1358 i 1381 es van fer cinc fogatges (una mena de cens de població per tal de cobrar impostos) que ens donen quantitats des de 33 focs, el primer, i 17 focs, el de 1381. Aquesta quantitat al voltant de 80 ànimes es mantindrà ja que al 1553 trobem encara 18 focs.

Durant aquests segles sembla ser que Sant Martí de Provençals es convertí en terra de pas per a ramaders i pescadors així com de cacera per als nobles de la cort barcelonina (principalment als boscos de verns de la vorera del riu Besòs).

Com a lloc de pas Sant Martí va tenir a l'època romana dues importants vies: la Via Marina i la Via Francisca. Aquests camins de sortida, l'un cap a la costa i el nord i l'altre cap al Vallès, es conserven encara avui en forma d'autopistes

No trobem canvis importants fins el millorament de les tècniques agrícoles i l'arribada de les primeres fàbriques al segle XVIII.

Passem ara a veure el paisatge, la terra on vivien els que foren els nostres antics veïns.

Hem dit que el mar jugava una part important en la vida dels habitants de Sant Martí de Provençals. Aquest mar va anar retrocedint al llarg dels segles des del carrer Pere IV fins on avui el trobem. Per una banda, la proximitat del mar afavoria la pesca i els contactes mercantils marítims. D'altra banda suposava dos greus problemes. El primer el d'una aigua en retrocés que formava aiguamolls i, per tant, un clima insalubre i l'abundància de febres que obligaven, moltes vegades, a abandonar el territori, quan no grans mortalitats.

La Séquia Comtal, el pont és ara el carrer Navas de Tolosa (1915). Foto: J. Mauri

El segon, la facilitat d'una invasió per mar. Hi ha nombrosos exemples d'aquestes invasions. Al-Mansur entrà el 985 pel riu Besòs i assolà Sant Martí abans de conquerir Barcelona. Així ho van fer les tropes napoleòniques i d'altres al llarg del temps.

Com a lloc de pas Sant Martí va tenir a l'època romana dues importants vies: la Via Marina i la Via Francisca. Aquests camins de sortida, l'un cap a la costa i el nord i l'altre cap al Vallès, es conserven encara avui en forma d'autopistes. Va ser camí de comerç i, com el mar, d'entrada d'exèrcits... Durant la revolta dels Segadors, les tropes que arribaven del nord de Catalunya van esperar a Sant Martí de Provençals l'atac final a Barcelona.

Ens queda per veure com els homes van canviar el seu entorn. D'entre els monuments hem de destacar l'església vella de Sant Martí de Provençals per sobre de tots. L'església va ser fins pràcticament el segle XIX el centre de la vila. A la seva rectoria va estar l'Ajuntament fins que es va traslladar al Clot. El veritable nucli del municipi va ser l'església amb les masies que la voltaven.

Dels orígens de l'església ja n'hem parlat abans i hem de dir que després de les desfetes d'Al-Mansur al 985 va restar sense reconstruir fins al 1010. Va ésser parròquia sufragània de Santa Maria del Mar a partir del 1052. D'aquesta data tenim constància del nom del seu rector, Gausefredum.

L'edifici actual va ser edificat, en la seva major part, al segon terç del segle XVè. Joan Aymerich va fer la façana al

1432 i l'obra va ser pagada pel feligrès Joan Sellerer —la seva imatge, amb la de la seva dona, es trobava al timpà del pòrtic—. La imatge actual es va fixar a finals del segle XVIII quan es van afegir motius que contrasten amb la seva presència eminentment gòtica (el campanar i la part superior de la façana). Abans que Sant Antoni, Sant Martí havia estat el patró de les cavalleries i per això no és estrany trobar, a totes les esglésies dedicades al Sant, nombroses ferradures a la porta principal.

Dels múltiples atacs que ha patit al llarg de la seva història, hem de subratllar els de 1909 —durant la Setmana Tràgica—, el de 1936 —gran part de les voltes es varen enfonsar—.

Hem d'acabar aquesta part dedicada als orígens de Sant Martí de Provençals recalcant la importància que a partir del segle XVIII tindrà aquest municipi consolidat ja a finals del XVII com a poble i que s'agregarà a Barcelona al 1897.

[JOSÉ-ÁNGEL BORLÁN]

LES TRANSFORMACIONS DEL SEGLE XVIII

El paisatge

Quan l'estiu de 1787 el viatger i agrarista anglès Arthur Young va visitar el nostre país, va poder comprovar que no sempre eren certes les acusacions que molts viatgers i publicistes del seu temps —majoritàriament francesos— havien llençat contra els habitants de la Península, titllant-los de rutinaris, mandrosos i incapaçs d'assimilar els progressos de la ciència i de la tècnica.

Arthur Young, bon observador, va advertir que, almenys pel que feia a Catalunya, aquelles afirmacions eren falses, i que al Principat s'havia iniciat un procés de modernització de les estructures econòmiques, el qual, entre altres coses, incloïa el desplaçament d'una agricultura de subsistència a una agricultura integrada en els circuits comercials, i la parcial substitució de l'artesanat tèxtil per empreses manufactureres.

Young també va poder veure que dins d'aquest procés de renovació que estava vivint tot el Principat, un dels llocs capdavanters corresponia a Barcelona i als pobles dels seus voltants: l'Hospitalet de Llobregat, Sants, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, etc.; i va enregistrar en el seu quadern de viatge tot allò que els seus ulls veien, de forma que ara, quasi dos-cents anys després, gràcies a les seves anotacions, tenim una de les més notables descripcions de Sant Martí en el segle XVIII.

Anant de Barcelona a Mataró pel camí ral paral·lel a la costa, i al cap d'una estona de deixar enrere el Portal Nou barceloní —és a dir, poc després d'entrar en el terme de Sant

El viatger i agrarista anglès Young s'interessa per la forma d'explotació de la terra, i aconsegueix una valuosa informació: moltes de les terres de Sant Martí i del Pla pertanyen a propietaris que viuen dins del clos emmurallat de Barcelona

Martí de Provençals—, Young es troba «al bell mig d'una campanya regada i admirable», on «els conreus són a tocar, indefinidament, i són objecte d'una gran cura». La terra no para mai de produir, no hi ha guarets, i, ben al contrari, encara no s'ha tret una collita que ja comencen els preparatius de la següent. Els conreus i mètodes tradicionals —domini absolut dels cereals i alternança de sembrat i guaret— han cedit el seu lloc als nous mètodes i als nous conreus —la rotació triennal o quadriennal—, que inclou cereals, farratges, cànem i lleguminoses. Per tal de confirmar l'alt nivell de l'agricultura d'aquests indrets, Young compara el rendiment dels camps d'alfals de Sant Martí amb el dels millors sembrats d'alfals d'Anglaterra —recordem que els farratges juguen un paper fonamental en l'anomenada «revolució agrícola» del segle XVIII—, i conclou que la producció de les terres regades de Sant Martí i de la resta del Pla de Barcelona és superior en quantitat i fins i tot en qualitat. Finalment, Young s'interessa per la forma d'explotació de la terra, i aconsegueix una valuosa informació: moltes de les terres de Sant Martí i del Pla pertanyen a propietaris que viuen dins del clos emmurallat de Barcelona —comerciants, nobles, eclesiàstics, funcionaris, alguns menestrals—, que obtenen fàcils i substanciosos ingressos llogant les seves finques als pagesos que les treballen (mitjançant contractes d'arrendament a masovers, parcers i arrendataris).

Uns quatre o cinc anys després de l'estada a Catalunya d'Arthur Young, un aristòcrata barceloní ens va deixar una altra descripció de Sant Martí de Provençals, la qual constitueix un excel·lent complement de la del viatger anglès. Ens referim a la del baró de Maldà, home més atent als petits detalls que als fets de gran transcendència, el qual, a començaments del decenni de 1790, escrivia: «El poble de Sant Martí està situat a mitja llegua de distància de Barcelona i a un quart de llegua del poble de Sant Andreu de Palomar, que està al llevant. És curt en caseria i l'església és mitjana». Continuava amb l'enumeració de les masies i «torres» més notables (Can Planes, Can Parellada, la Torre del Comanador de Sant Joan,

Plànol de Barcelona i dels pobles del Pla del 1718-1719

la Torre del Fang) i amb la descripció del Clot —l'única concentració d'habitacles del terme, en el que predominava l'hàbitat dispers—, del que deia: «El Clot consisteix en una rengla de cases, moltes de noves i algunes pintades, tenint al davant la carretera, ample per tres cotxes de front; hi ha una capelleta de Sant Antoni Abat». Assenyalava la presència dels molins fariners moguts per les aigües del Rec Comtal (el de Saporta, el molí xic de Sabastida, el de Cordelles, el del Comanador de l'Ordre de Sant Joan, etc.). I, per finalitzar, el baró anotava que, a la banda de mar, «és la nova carretera, llesta per ara fins al riu Besòs, que va al poble de Sant Adrià i al de Badalona, amb algunes fàbriques d'indiana i prats que s'encontren en aquells voltants».

Si als elements enumerats per Arthur Young i pel baró de Maldà —les terres de conreu treballades amb mètodes moderns i regades amb les aigües del Rec Comtal i d'algunes sèquies; els molins fariners; les cases del Clot i les torres, masies i casetes escampades per tot el terme; l'església parroquial de Sant Martí i la capella de Sant Antoni; les carreteres del Vallès i de Mataró i els camins locals; i els prats i

altres instal·lacions de les fàbriques d'indianes— hi afegim els quatre o cinc elements que, per trobar-se apartats de les vies més transitades, sovint passaven inadvertits als viatgers —els aiguamolls i pastures del sector litoral; el cementiri promogut pel bisbe Climent; el llatzeret; i l'anomenat Camp de la Bóta, on feien pràctiques de tir els artillers—, tindrem totes o quasi bé totes les peces que configuraven el paisatge de Sant Martí de Provençals a les darreries del XVIII. Un paisatge que era bastant diferent del de començaments de segle. La naturalesa va contribuir a la transformació: més d'un cop, arran d'un fort aiguat, les rieres i les sèquies alteraren el seu curs; i la línia de la costa no cessà de retrocedir en cap moment, a causa d'una regressió marina i de les aportacions del Besòs i de les rieres. Però, amb tot, el principal paper en la modificació del paisatge de Sant Martí va correspondre a l'home, als homes.

Els homes

Dels homes que en el transcurs del XVIII van donar una nova fesomia al terme de Sant Martí no és gaire el que sabem.

Uns pocs —propietaris de terres i torres i empresaris manufacturadors— residien a Barcelona i només es desplaçaven a Sant Martí per supervisar l'explotació de les seves finques, passar breus temporades de descans o organitzar el treball als prats d'indianes. Un altre grup, relativament gran, el formaven els obrers dels esmentats prats d'indianes. I el tercer grup, el més nombrós, el constituïen els pagesos i els jornalers agrícoles, dels quals, una part vivia a Barcelona, Horta i Sant Andreu, i una altra part residia al mateix terme de Sant Martí, en aquelles cases i masies de les que ens parlava el baró de Maldà.

Des d'una data difícil de precisar, però sense dubte anterior al 1714, els homes de Sant Martí s'havien dotat d'un òrgan de govern local, s'havien constituït en municipi. Ara bé, com que el municipi no disposava de recursos propis, els

Els censos fets el 1717-1718 i el 1787 ens diuen que en aquests setanta anys la població de Sant Martí de Provençals va passar dels 177 als 1.715 habitants

seus regidors van haver de recórrer a l'ajut econòmic de la parròquia, que sí en tenia, i força substanciosos, perquè percebia importants sumes dels carnisers, hostalers i taverners del terme. Amb aquests diners es satisfien les obres de reparació i embelliment del temple; es pagava, des del 1770, un mestre de minyons —que també solia actuar com a secretari de l'ajuntament—; i s'auxiliava la hisenda municipal, que d'aquesta manera podia contractar un guarda que vigilés els cultius.

Els censos fets el 1717-1718 i el 1787 ens diuen que en aquests setanta anys la població de Sant Martí de Provençals va passar dels 177 als 1.715 habitants. Un increment demogràfic tan fort no podia derivar solament d'un creixement vegetatiu (és a dir, d'un «superàvit» dels naixements respecte de les defuncions), i més quan la taxa de mortalitat necessàriament havia de ser bastant elevada, degut a les febres palúdiques, endèmiques a la part baixa del terme. Sens dubte de cap mena, hi va haver una important immigració, fenomen que no era nou —el fogatge de 1553 ja enregistra la presència d'un cap de família foraster, tal vegada vingut d'Occitània— i que adquiriria unes extraordinàries proporcions en els segles XIX i XX. No cal dir que els immigrants del XVIII acudien a Sant Martí atrets per les possibilitats de treball que oferien l'agricultura i la naixent manufactura tèxtil.

L'augment de la població va anar acompanyat d'un

augment dels habitatges: les tres o quatre casetes que a començaments de segle formaven el Clot de la Mel —o, simplement, el Clot— s'havien convertit, en els darrers anys de la centúria, en un barri força gran; prop dels prats d'indianes, els seus propietaris edificaven cases de petites dimensions i construcció poc acurada, que llogaven als seus assalariats, obtenint-ne bons guanys; i ací i allà s'adobaven i ampliaven els vells masos i s'edificaven alguns de nous.

Dins d'aquesta «febre constructora» cal situar l'edificació —o reedificació— de la capelleta del Clot i les obres que posaren uns tocs de barroquisme a l'església gòtica de Sant Martí. Sobre aquestes darreres, realitzades entre 1772 i 1773, tenim algunes notícies, per haver-se conservat el llibre de comptes de qui les va dur a terme, el «mestre de cases» barceloní Gaspar Codina. Va ser el mestre Codina qui va modificar el perfil de la façana, donant al frontó forma curvilínia i afegint uns poms o gerros de ceràmica, i qui va emblanquinar l'interior del temple; i si bé sobre aquest punt la certesa no és absoluta, sembla que també va ser Gaspar Codina qui va donar un nou aspecte —més airós i més alegre— al vell campanar, gràcies a l'addició d'un cos amb grans finestral i d'una coberta guarnida amb gerros d'obra cuita i rajoles de colors i envernissades.

I, ja que hem parlat de l'església parroquial, podem afegir que en el segle XVIII, no obstant la puixança del Clot i del nucli que després s'anomenaria el Poble Nou, aquest temple i la petita aglomeració existent al seu voltant continuaven essent el principal escenari de la vida social dels habitants del terme de Sant Martí, la qual trobava el seu punt culminant l'onze de novembre, festivitat de Sant Martí de Tours, en honor del qual es feia una gran funció religiosa que, indefectiblement, incloïa un sermó de mitja hora o tres quarts a càrrec d'un dels més prestigiosos predicadors del moment, i que anava seguida de lluits balls, als que solia acudir molt de jove dels pobles veïns i de Barcelona.

L'agricultura

Potser hem passat l'arada davant els bous, en parlar dels moments d'esbarjo abans de referir-nos al treball quotidià i a l'activitat econòmica desplegada pels homes i dones de Sant Martí en el segle XVIII. Sobre aquest tema s'ha de fer, primer de tot, una afirmació de caire general, vàlida tant per al XVIII com per als segles anteriors i posteriors: per comprendre l'economia del terme de Sant Martí, cal situar-la en un quadre més ampli, cal emmarcar-la en l'extens i atapeït tram de vincles —de solidaritat i, principalment, de subordinació— generat per la ciutat de Barcelona. Perquè el caràcter «sub-urbial» —de dependència o submissió a l'urbs— ha estat una constant de la història del vell municipi de Sant Martí; aquesta subordinació derivava, en bona me-

sura, de la relativa petitesa del terme de Barcelona, fet que comportava que els seus habitants, en una època de transport lent i costós, tractessin d'obtenir en els pobles de la rodalia una part de les matèries primeres i dels queviures necessaris per a la seva subsistència en els pobles de la rodalia, i que, amb aquesta finalitat, posessin en joc tots els mecanismes econòmics i polítics al seu abast. En el cas concret de Sant Martí de Provençals, un altre factor contribuïa a enfortir els lligams de dependència respecte de Barcelona: l'existència d'uns terrenys de propietat pública —els aiguamolls, pastures i sorral coneguts amb els noms de la Llacuna, la Granota i el Joncar— que ocupaven tota la façana marítima del terme provençalenc.

El fort creixement demogràfic de la ciutat de Barcelona en el curs del segle XVIII —la població de l'espai clos per les muralles es triplicà entre 1717-1718 i 1787, passant de 34.000 habitants a 110.000— va comportar un gran increment de la demanda de tota mena de queviures, mentre que

Es multiplicaren les conduccions, safareigs i basses destinades a aplegar i emmagatzemar tota mena d'aigües superficials, i també s'excauaren mines i pous i es construïren sínies per tal d'aprofitar les aigües subterrànies

l'expansió de les activitats manufactureres i la intensificació dels intercanvis va provocar un augment de la demanda de matèries primeres i farratges. Aquests fets van ser els principals estímuls del procés d'extensió i intensificació dels conreus que va tenir lloc al terme de Sant Martí —i a molts altres indrets dels voltants de Barcelona— en el XVIII.

La intensificació dels conreus fou el resultat de l'aplicació dels beneficis del regatge a una part força important de les terres de secà del terme, i de l'adopció de noves plantes i de nous mètodes de cultiu. Pel que fa al regatge, sabem que hi va haver una millor utilització del Rec Comtal: primer es va dur a terme una més racional i acurada distribució de les seves aigües, i més tard —a partir del 1778— es va aconseguir augmentar el volum d'aquestes, gràcies a les obres fetes a la «mina» de Montcada, obres que comptaren amb el ferm suport de l'Intendent de Catalunya, el baró de la Linde, i que foren sufragades per la hisenda pública i pels propietaris de les terres així regades. A més, es multiplicaren les conduccions, safareigs i basses destinades a aplegar i emmagatzemar tota

Mostra d'un teixit de cotó dels anomenats d'indianes amb dibuixos d'escenes bíbliques del segle XVIII

mena d'aigües superficials, i també s'excauaren mines i pous i es construïren sínies per tal d'aprofitar les aigües subterrànies.

Pel que fa a la renovació de les tècniques agrícoles i a la introducció de nous cultius, les informacions són prou nombroses, però, en general, pequen d'imprecisió; això no obstant, és possible assenyalar alguns trets significatius. Hi va haver un retrocés de la vinya, la qual —segons sembla— va desaparèixer de la terra plana, però va aconseguir mantenir-se al sector muntanyós del terme. El sistema tradicional de rotació biennal —un any de cereal i un altre de guaret—, que a començaments de segle es practicava en una part relativament extensa del terme, va retrocedir, fins a quasi bé desaparèixer, subsistint només als terrenys de molt baixa qualitat. La supressió del guaret fou possible gràcies a la generalització de les rotacions triennals, quadriennals i quinquennals, de les que es pot donar un exemple: 1. blat de moro; 2. blat, seguit immediatament de trèvol; 3. trèvol i mongetes; 4. cànem i mongetes; 5. blat i mill.

Aquesta més intensa explotació de la terra va ser possible per la sàvia alternança de les plantes conreades —recordem que les lleguminoses, captant el nitrogen atmosfèric i fixant-lo a la terra, restableixen parcialment la fertilitat—, i, a més, va suposar la utilització d'un instrumental força perfeccionat —arades amb orellons, etcètera— i d'una quantitat relativament gran d'adobs. Una part d'aquests adobs l'aconseguien els pagesos de Sant Martí escurant les latrines i els pous negres de les casernes, convents i cases particulars de Barcelona, i la resta l'obtenien en els seus masos, barrejant amb palla els fems del bestiar alimentat amb part d'aquells farratges esmentats abans.

Respecte a l'augment de la superfície conreada, sabem que es va fer a expenses dels erms i de les pastures. Ja s'ha dit que la façana marítima del terme de Sant Martí era una zona pantanosa, formada per sorrals i aiguamolls, on, des de temps medievals, pasturava el bestiar boví i oví destinat al consum dels habitants de Barcelona. Aquests terrenys pertanyien al rei i, per tant, eren de propietat pública; i, en virtut de diferents concessions reials i de la secularització en benefici propi, el municipi barceloní els considerava com a seus, i així ho havia manifestat plantant-hi fites o pedrons amb el seu escut. Els pagesos i terratinents de Sant Martí cobrejaven aquestes pastures, desitjaven apropiar-se-les i convertir-les en terres de conreu, però, fins després del 1714, poques vegades aconseguiren el seu propòsit. La situació va canviar a partir de la referida data: el totpoderós Consell de Cent fou suprimit, i Barcelona passà a ser regida per un Ajuntament amb poc poder i pocs recursos. Com a conseqüència, les ocupacions es multiplicaren, perquè l'Ajuntament no hi podia oposar una resistència eficaç, i, a més, tot sovint la Intendència de Catalunya les legalitzava atorgant escriptures d'establiment emfitèutic. Al bàndol dels partidaris de la privatització de les terres baixes del terme de Sant Martí s'hi afegiren, a partir del decenni de 1730, els fabricants d'indianes (teixits de cotó estampat), els quals, al capdavant, serien els principals beneficiaris dels terrenys en litigi. D'aquests homes en parlarem més endavant. Ara cal que posem punt final als paràgrafs dedicats a l'agricultura resumint el que en ells s'ha dit i traient-ne unes mínimes conclusions.

L'augment de la superfície cultivada per la dessecació de terrenys pantanosos, l'adopció de sistemes de rotació força complexes —que sovint implicaven la introducció de plantes abans no cultivades—, l'extensió del regatge, una major utilització dels adobs, i un treball més intens de la terra —facilitat pel perfeccionament de les eines emprades— van fer possible un augment de la producció agrària realment notable. Però els canvis no solament van ser quantitius: també van ser d'ordre qualitatiu. Els pagesos de Sant Martí sempre havien tingut present la demanda barcelonina a l'hora d'organitzar l'explotació de les seves terres, però, fins al XVIII, el mercat mai no havia jugat el paper determinant que va tenir a partir d'aquest segle. Des d'ara els pagesos de Sant Martí —i els de la resta del Pla— ja no tractaran de produir per si mateixos tot el que necessitin les seves famílies, a fi de reduir tant com sigui possible les despeses monetàries. Des del XVIII els pagesos dels voltants de Barcelona ajustaran la producció de les seves terres a les demandes dels habitants de la capital, i també tindran molt en compte les dels sectors més dinàmics de l'economia catalana. Això explica; entre altres coses, l'expansió del cànem, un conreu tradicional a les

hortes de les rodalies de Barcelona, però que mai no havia ocupat una superfície tan gran com en el Set-cents, fet relacionat directament amb la renovació de la marina mercant i de guerra, que generava una important demanda de cordam i eixàrcies.

L'increment dels rendiments i de la producció, juntament amb l'alça dels preus dels productes agrícoles, van suposar un fort augment dels beneficis de les explotacions agràries. Això és un fet clar i fàcil de demostrar. I també sembla clar que una part important d'aquests guanys va escapar de les mans de qui els havia produït treballant de sol

L'increment dels rendiments i de la producció, juntament amb l'alça dels preus dels productes agrícoles, van suposar un fort augment dels beneficis de les explotacions agràries

a sol, i va anar a parar a les butxaques de gent que vivia amb l'esquena dreta. Sobre aquest punt, unes xifres referides a 1785, obtingudes i publicades per M. López i R. Grau, resulten molt reveladores: l'esmentat any, un 43,5% dels propietaris de les terres de Sant Martí de Provençals eren nobles, funcionaris, eclesiàstics, comerciants i homes de professió liberal, que solien residir a Barcelona i que acostumaven arrendar les seves finques; prop d'un 13% dels propietaris eren «homes de gremi» —artesans— barcelonesos, i cal pensar que alguns conrearien personalment les seves parcel·les, i que uns altres les haurien cedides en arrendament o parcel·leria; i, finalment, el restant 43,5% de propietaris eren agricultors; d'aquests agricultors tenim poques notícies, a excepció del seu lloc de residència (eren més els que vivien a Barcelona, Horta i Sant Andreu de Palomar que no els habitants al mateix terme de Sant Martí), però, podem creure que quasi bé tots treballaven personalment les seves terres, auxiliats, quan eren una mica extenses, per mossos i jornalers. Si, a més de les esmentades xifres, tenim en compte que molt sovint les finques més grans pertanyien als propietaris absentistes, comprendrem per què els homes que havien convertit el terme de Sant Martí en aquella «campanya admirable» elogiada per Young només aconseguien retenir una part de la riquesa que creaven.

La manufactura tèxtil

Parlarem ara dels fabricants i de les fàbriques d'indianes, que bé podem considerar com el precedent de la moderna indústria tèxtil a casa nostra.

Primer de tot, cal recordar que ja el 1693 en Narcís Feliu de la Penya —un dels més decidits impulsors de la represa de l'economia catalana a finals del XVII i començaments del XVIII— havia demanat al Consell de Cent permís per ocupar una part dels marjals on molt després s'aixecaria el Poble Nou, a fi d'estendre i blanquejar els teixits que havia de fabricar l'empresa —la Companyia de la Santa Creu— que estava organitzant. Diferent circumstàncies impediren la materialització del projecte. Però la idea es va mantenir viva, i uns quaranta o quaranta-cinc anys després, uns homes que probablement no coneixien o tenien notícies molt vagues del projecte de Feliu de la Penya, començaren a fer-lo realitat.

Els fets, que tractarem d'exposar de forma breu, van ser aquests: a partir del decenni de 1730 es crearen a Barcelona nombroses empreses dedicades a la fabricació d'indianes —teles de cotó estampat—, procés que aleshores comprenia quatre fases ben diferenciades: filatura, tissatge, blanqueig i estampació. La primera, segona i quarta fases, es realitzaven en fàbriques i tallers radicats a la mateixa ciutat, mentre que la tercera —el blanqueig— s'havia de fer fora del recinte emmurallat, car exigia aigua abundosa i grans espais. Com ja hem vist, totes dues coses es podien aconseguir a molt bon preu a la zona litoral del terme de Sant Martí. Els anomenats «prats d'indianes», que l'any 1750 només eren dos —els de les fàbriques Glòria i Canals—, ja arribaven a divuit l'any 1768, i encara serien més a les darreries del segle.

Amb el temps, també les altres fases de la producció tèxtil cotonera s'implantarien a Sant Martí de Provençals, atretes per la possibilitat de moure maquinària gràcies a la força hidràulica del Rec Comtal —la primera concessió d'aigües del Rec amb aquest fi és del 1803— i al menor cost dels terrenys.

Toca ja acabar aquest capítol consagrat a les transformacions del segle XVIII, i no hem parlat de molts aspectes força interessants, com la millora dels camins que travessaven el terme o la ubicació —als sorrals del litoral— d'una sèrie d'establiments de caràcter molest destinats al servei dels barcelonins: el llatzeret o «casa de la quarantena», on eren sotmesos a observació els viatgers i mercaderies sospitosos de ser portadors de malalties contagioses; el cementiri fet construir pel bisbe Josep Climent i inaugurat el 1775; etc. Però no ens podem estendre més. Ara, en poques ratlles, hem de fer balanç del que el segle XVIII —el segle en el qual es posen els fonaments de la Catalunya actual— va significar per a Sant Martí de Provençals.

Cal remarcar, en primer lloc, que és en el XVIII quan el sector agrari de Sant Martí s'incorpora total i definitivament als circuits comercials, quan comença a mostrar totes les característiques pròpies d'una agricultura capitalista. I també cal subratllar que és en el XVIII quan s'inicia el procés que, en

el segle següent, farà de Sant Martí de Provençals «el Manchester català», perquè, en el nostre cas, l'etapa manufacturera, representada pels prats d'indianes, prepara l'adveniment de la indústria moderna, simbolitzada per la selfactina i la màquina de vapor.

[MANUEL ARRANZ]

SEGLE XIX

El segle XIX fou decisiu per a Sant Martí de Provençals ja que s'hi produeix el canvi més substancial de tota la seva història: passar de ser un poble eminentment agrícola a ser un dels centres més industrialitzats de tot l'estat espanyol.

Indiscutiblement la industrialització afectà a tots els aspectes de la vida del municipi, de tots ells en parlarem més endavant, abans, però, farem una breu aproximació al segle XIX espanyol.

Aquest canvi que experimentà el poble de Sant Martí no fou un fet aïllat.

La industrialització és el fet més significatiu i amb més transcendència que sofreix la societat catalana del segle passat.

La burgesia serà qui la potenciarà, però per això s'hagué d'enfrontar amb les classes dominants d'aleshores: l'aristocràcia i l'Església, contràries al progrés i al canvi de la societat tradicional, per la societat que preconitza la burgesia: la capitalista.

Aquest enfrontament es fa palès durant tot el segle i encara que semblava que al final la burgesia aconseguís imposar la seva voluntat no va lograr minvar el gran poder que l'Església i l'aristocràcia tenien en la societat. Una prova d'això la tenim en les lleis desamortitzadores del 1850 que feren perdre el poder que tenia tradicionalment l'Església en el municipi. Les terres abans administrades per ella se subhastaren i foren adquirides en la seva immensa majoria pels industrials que instal·laven allí les seves fàbriques.

Hem d'assenyalar que a casa nostra la Revolució industrial, a diferència d'altres països, sofrí una sèrie d'entrebancs que dificultaren molt el seu camí. Les causes les hem de buscar en els fets que emmarcaren la vida del segle XIX a Espanya.

Primer fou la Guerra del francès que paralitzà per alguns anys la iniciativa dels industrials i de la vida econòmica.

Tot feia esperar que després de la guerra i amb la vinguda de Ferran VII aquest reconeixeria la Constitució de Cadis, elaborada per una majoria burgesa, que confiava en l'obertura d'un procés de canvi en tota la societat, però no fou així i d'aquí sorgeix un altre dels greus entrebancs que es perllongarà al llarg de tot el segle: les lluites entre absolutistes i liberals.

Plànol de la xarxa ferroviària que travessava el terme de Sant Martí de Provençals en el 1885

A més de tot això és important recordar que Espanya perdé les colònies americanes en aquesta època, és a dir, un mercat importantíssim econòmicament. Si a més de tots aquests fets hi afegim la dura competència amb els productes d'altres països més avançats tècnicament que el nostre ens adonarem que la indústria catalana no va tenir el camí gens fàcil.

Tornant a Sant Martí direm que el primer pas que aquest feu cap a la conversió en un centre industrial va ser l'adquisició de terres per part de la burgesia barcelonina. Aquesta adquisició es veié afavorida, sobretot, pel baix preu del sòl, l'abundància de l'aigua, tan necessària pel funcionament de les fàbriques i la prohibició formulada per l'Ajuntament de Barcelona el 1846 de construir més fàbriques a l'interior de la ciutat encara emmurallada.

La instal·lació de les fàbriques propicià de manera immediata l'arribada de gent disposada a treballar-hi i a millorar el seu nivell de vida. Aquest fet provocà un augment de la població molt considerable. Dels 1.497 habitants amb que comptava el municipi l'any 1831 es passà als 51.884 en el 1896, és a dir que la població es multiplicà per 34 vegades en 65 anys. Sant Martí serà el poble del pla de Barcelona que experimentarà un creixement més gran.

Al costat d'aquest creixement es produí l'extensió viària dels mitjans de locomoció que ajudaren a una millor comunicació entre Sant Martí, Barcelona i la resta de pobles del pla. Totes les línies de ferrocarril existents a Barcelona creuaven pel nostre municipi, la del litoral, la del nord i la línia Madrid Saragossa i Alacant, aproximadament uns 150 trens travessaven cada dia Sant Martí en l'any 1886. A més cada quart d'hora hi havia un tramvia que anava a Barcelona, a part de molts altres vehicles particulars que feien el mateix recorregut.

Aquesta millora en les comunicacions, si bé fou un gran progrés, també propicià una major influència, ja palesa, de la ciutat de Barcelona damunt el poble.

Aquesta pèrdua de personalitat i de poder, del nostre ajuntament, s'anirà accentuant a mida que avançà el segle. L'ajuntament es veié desbordat pel gran canvi que experimentà el poble i fou incapaç de donar-li la infraestructura que necessitava.

Les despeses són cada vegada més grans; del pressupost de 146.764 ptes., fet per l'ajuntament l'any 1877, es passarà als 2.134.903 ptes. de l'any 1897; incapaç d'afrontar tals despeses l'ajuntament s'anirà endeutant progressivament.

Un altre fet que ens confirma que les coses no anaven bé a l'ajuntament és l'intent del Poble Nou de tenir ajuntament propi desvinculant-se així del de Sant Martí. Dues vegades ho intentà però la Diputació no ho acceptà. La rivalitat entre els dos nuclis de població més importants, el Poble Nou i el Clot,

venia de Lluny. l'ajuntament intentà complaure els dos barris de forma igualitària; quan en el 1887 el Clot inaugurà el mercat cobert es cobrí també el de la Unió en el Poble Nou, quan es va construir Ca la Vila en el 1868 es feu tan a prop del Poble Nou com fou possible i que l'edifici s'orientés cap a ell.

A pesar dels molts avenços que el s. XIX portà, la situació en què es trobava el municipi a les darreries del segle passat era molt llastimosa.

Segons Carreres i Candi, Sant Martí era el poble del pla de Barcelona més caòtic i amb unes condicions sanitàries més pèssimes.

L'ajuntament provençalenc, única institució política del municipi, depenia directament del governador civil de Barcelona.

Era el responsable de mantenir l'ordre i fer complir les ordenances, tant municipals com governamentals, per a tal fi disposava d'un cos de policia, un jutge i una presó.

Una de les tasques encomanades pel governador als ajuntaments és la confecció d'un cens de la població cada any.

També s'encarregava de la inspecció de peses i mesures utilitzades als mercats i botigues.

Però on l'ajuntament tenia més feina a fer era en les qüestions relacionades amb l'urbanisme, la sanitat i la beneficència.

Eren moltes les denúncies que es feien a causa dels mals olors que els excrements, despulls d'animals i altres deixalles produïen, així com els fums que les moltíssimes xemeneies existents deixaven anar. Enmig d'aquestes condicions vivia la gent, si normalment aquestes eren un perill constant per la salut pública, la cosa s'agreujava molt més en temps d'epidèmies.

D'epidèmies se'n patiren moltes en aquell temps. Els afectats eren sobretot la gent més pobre i que vivia en les pitjors condicions. Les que més incidència tingueren en la població eren les del còlera. Les més importants foren les del 1854, 1865, 1875 i 1885. Com mes enllà ens allunyem en el temps més importants seran les incidències damunt la població, la del 1854 per exemple es veié agreujada per l'existència encara de pantans en el terme de Sant Martí. No tenim dades fiables de la gent que afectà, si sabem que en la de 1885, quan les condicions eren una mica millors que abans, afectà a unes 600 persones de les quals unes 300 moriren, això d'un total de

Portada significativa del periòdic "El Vigilante" on es fa ressò de la inauguració de l'enllumenat públic a gas, a l'agost de 1875

30.000 persones que aleshores vivien en el poble.

Les mesures que prenia l'ajuntament en aquests casos eren sempre posteriors a la declaració de l'epidèmia: analitzar l'aigua, desinfectar les cases i llocs més bruts, recaptar diners per les víctimes, etc:

En temps d'epidèmia es creava un nou càrrec, el de vigilant sanitari, encarregat de vigilar la situació i fer complir allò establert en aquests casos.

La beneficència era una institució molt arrelada en la societat del Vuit-cents. Si mirem les llargues llistes de gent que se'n beneficiava i que estan en l'arxiu de Ca la Vila ens serà fàcil deduir que eren moltes les persones que malvivien a Sant Martí. A més de l'ajuntament hi havia dotze Cases de Socors que atenien a la gent sense mitjans per sobreviure.

Eren nombroses les persones que captaven pels carrers, moltes vegades eren treballadors que havent quedat impossibilitats pel treball a causa d'algun accident laboral, no tenien cap altre mitjà de supervivència.

La situació s'agreujava de manera alarmant en èpoques de crisi; molts treballadors quedaven sense feina i sense cobrar cap mena d'assegurança.

Com podem veure per tot el que hem anat dient els problemes socials que tenia el barri eren grans. Sant Martí havia crescut sense cap planificació urbana i sense una infraestructura necessària per assegurar els serveis que la població precisava, sols atenia als interessos dels amos de les fàbriques.

Molts dels problemes que aleshores es plantejaven continuen encara avui en dia sense solucionar-se.

[ASSUMPCIÓ MARTÍ I SOLÀ]

LA PREMSA AL SEGLE XIX

Quan el 1888 Josep Suñol i Gros va publicar la seva *Guía de San Martín de Provençals*, al costat de l'«adreça oficial» de les principals empreses industrials del terme va anotar els «noms vulgars», els noms amb què eren conegudes pels provençalencs; sens dubte, ho va fer per tal de facilitar la seva localització als possibles visitants, perquè sabia molt bé que els forasters difícilment obtindrien una resposta satisfactòria quan preguntessin per la fàbrica dels senyors Gifreda o pel n.º 76 del carrer de la Llacuna, mentre que, si demanaven on era «La Granota» o «La Llana Nova», era segur que rebrien tota la informació desitjada.

Aquest fet, que pot semblar anecdòtic, ens posa sobre la pista d'uns dels trets que caracteritzaven el Sant Martí de la segona meitat del segle XIX: el decisiu paper de les fàbriques en l'organització de l'espai, la qual cosa comportava que molt sovint els establiments fabrils fossin la referència obligada a l'hora de situar els altres elements que juntament

amb ells configuraven el paisatge.

Simplificant molt, hom pot dir que en la primera i llarga etapa de la seva història, a Sant Martí hi hagueren camps de conreu, joncars, sèquies i uns pocs camins; després —des de mitjan segle XVIII— vingueren els prats de blanqueig; més tard —especialment a partir del decenni de 1850— aparegueren les fàbriques tèxtils i els tallers metal·lúrgics; i, finalment, es projectaren i s'obriren carrers i es començaren a construir clavegueres, conduccions d'aigües potables, etc.

No cal dir que en tots els moments d'aquesta seqüència són presents els habitatges; però immediatament cal deixar ben clar que, fins a una època bastant propera a nosaltres, han tingut un paper secundari en l'estructuració del territori: en el Sant Martí anterior a la industrialització, els habitatges —masies i barraques— van ser pocs i esparsos, i la seva ubicació va venir dictada per les necessitats de l'agricultura i de la ramaderia; i, amb l'arribada de la indústria, els habitatges —cases de lloguer generalment de petites dimensions, construcció deficient i escassa salubritat— passaren a ocupar els espais «deixats lliures» per les instal·lacions fabrils i, per tant, tingueren caràcter intersticial.

Sant Martí ha estat, doncs, creació i víctima del peculiar procés d'industrialització protagonitzat pel nostre país. Però no totes les seves mancances urbanístiques s'han de carregar en el compte de la indústria: també la gasiveria dels

propietaris del sòl —molt sovint aristòcrates, rendistes i professionals liberals radicats a Barcelona— hi ha jugat un notable paper; i tampoc no hem d'oblidar l'actitud d'Antoni Rovira i Trias i del seu fill Antoni Rovira i Rabassa, arquitectes del municipi de Sant Martí entre el decenni de 1840 i l'any 1875, els quals utilitzaren l'esmentat càrrec com a instrument per a combatre el pla d'eixampla projectat per Ildefons Cerdà i dificultar la seva aplicació en el terme provençalenc.

Sobre aquest darrer punt no serà sobrer recordar dues circumstàncies que han passat desapercebudes o que no han estat prou valorades pels estudiosos de la història i l'urbanisme de Sant Martí: en primer lloc, que en el moment de l'aprovació del Pla Cerdà (1859-1860) Sant Martí de Proven-

El primer periòdic no es va publicar a Sant Martí fins 1872, una data un xic tardana amb relació amb altres municipis del Pla de Barcelona. Potser influí el fet que la industrialització va ser més lenta del que s'ha dit

çals, si bé ja registrava una forta presència industrial, encara no era l'«obrador de Barcelona», encara no s'havia convertit en aquell bosc de xemeneies i en aquell rosari de cataus insalubres que ens descriuen els informes de quinze o vint anys després i, per tant, de forma poc traumàtica podia ajustar la seva fesomia urbanística a les previsions d'en Cerdà; i, en segon lloc, que Rovira i Trias tenia un poderós motiu per boicotejar —més per omissió que per acció— el Pla Cerdà: el seu projecte d'eixampla de Barcelona, no obstant el decidit suport de l'Ajuntament barceloní, havia estat pretèrit en benefici del projecte redactat per Cerdà.

En resum: en una de les etapes més expansives de la seva trajectòria històrica, Sant Martí de Provençals va tenir l'ocasió de realitzar el seu creixement urbà d'acord amb un programa racional, eficient i amb visió de futur: el Pla Cerdà. Però els interessos dels industrials i dels propietaris del sòl, i el «laissez-faire» de l'arquitecte Rovira i Trias, entrebancaren la seva aplicació a àmplies zones del terme, amb conseqüències que a hores d'ara encara són visibles en molts indrets.

Sant Martí no tingué premsa fins 1872

El primer periòdic no es va publicar a Sant Martí fins 1872, una data un xic tardana amb relació amb altres municipis del Pla de Barcelona. Potser influí el fet que la industrialització va ser més lenta del que s'ha dit, i també el

que costava cohesionar els diferents indrets poblats d'un municipi tan extens.

En total, de 1872, any que va veure la llum «El Eco del Taulat» —en plena efervescència política prerepublicana—, fins 1897, any de l'agregació de Sant Martí a Barcelona, varen aparèixer al municipi 27 títols diferents. En alguns casos era la mateixa publicació que, per raons diverses, canviava de nom, com es veurà en la llista que segueix.

Després de l'agregació, i com a gairebé tots els ex pobles del pla, la davallada de la premsa va ser quasi total.

La llista

Cronològicament, i segons el catàleg de l'exposició «Més d'un segle de premsa», les publicacions de Sant Martí foren entre 1872 i 1897:

1872-73: «El Eco del Taulat».

1873: «El Eco de la Verdad», continuadora de l'anterior.

1873-79: «El Vigilante».

Mateixa època: «El Debate».

1874: «La Alianza» (segurament publicació de l'entitat d'aquest nom).

1876: «El Eco de la Alianza» (segueix sortint).

1878-79: «El Pueblo Nuevo».

1878-79: «El Martinense».

1879-80: «La Unión» (neix de la fusió dels periòdics «El Vigilante» i «El Debate»).

1879-80: «El pueblo Martinense» (nou nom d'«El Martinense»).

1880-86: «La Antigua Unión» (nou nom de «La Unión»).

1884: «L'Arch de Sant Martí» (primera publicació en català).

1884-85: «El Eco de las Afueras».

1885-96: «La Voz de las Afueras» (successora d'«El Eco...»).

1886: «La Voz del Pueblo» (havia de dir-se «El grito del Pueblo»).

1886: «La Unión Martinense».

1886-93: «La Unión de los Pueblos» (successora de «La Unión Martinense»).

1887: «La Moralidad y Justicia» (nom dut per alguns exemplars de «La Unión de los Pueblos»).

1887-90: «Las Afueras de Barcelona».

1892-93: «El Consecuente».

1893-97: «La Consecuencia» (lògicament, continuació de l'anterior).

1894-98: «El Heraldo de las Afueras».

1894-95: «El Porvenir».

1895-97: «El Provensalense».

1896: «La Gaya Ciencia» (en català).

1897-98: «El Adalid Martinense».

Un breu comentari

Si restem les que foren continuació d'una altra publicació amb només canviar de nom, quedarien 19 publicacions, quantitat tanmateix important si tenim present que aparegueren al llarg de 27 anys, i algunes durant força temps, i també la demografia de Sant Martí.

Només dues publicacions aparegueren en català, com ha quedat indicat: «L'Arch de Sant Martí» i «La Gaya Ciencia».

Un bon número de publicacions dedicaren llurs esforços a intentar impedir l'agregació dels pobles del pla a Barcelona, la qual cosa fa pensar que, donat l'augment d'impostos que això suposava per a la poderosa indústria martinenca, alguns empresaris hi deurién ser al darrera, tot i que els seus noms no hi constessin.

Un estudi en profunditat de la premsa martinenca aclariria no pocs aspectes de la història de Sant Martí durant el darrer quart del segle passat.

[J. M. HUERTAS I CLAVERIA]

SANT MARTÍ: LA INDUSTRIALITZACIÓ AL SEGLE XIX

Introducció

La industrialització significà un canvi radical en la societat catalana del S. XIX, aquest canvi afectà tot un sistema de vida preindustrial. Va ésser l'impacte del «progrés» que significa la industrialització enfront la caduca societat tradicional que encara no es caracteritzava per la profusió d'indústries de tot tipus en funció de les noves expectatives mercantils. Però aquest impacte provocà a Sant Martí de Provençals l'augment del nombre de fàbriques, d'habitants, de cases; un augment constant i anàrquic que decididament portà al desenvolupament econòmic i, a l'augment de beneficis per als qui havien fonamentat aquest creixement indissolublement associat a uns alts costos socials. Uns costos socials que molt bé van haver de pagar els milers de treballadors de Sant Martí que havien de treballar més de 10 hores diàries per uns sous irrisoris, quan no havien de recórrer a la beneficència municipal per tal de subsistir en una de les moltes crisis que acompanyà el desenvolupament econòmic. Aquestes i no altres foren les principals conseqüències socials de la industrialització.

Per això quan ara parlem del procés d'industrialització a Sant Martí de Provençals, haurem de tenir molt en compte que no estem parlant d'un procés abstracte que d'alguna manera afectà especialment a Sant Martí, ans al contrari, aquest procés va trastocar tot un sistema de vida i afectà a

tot el conjunt de la societat. Una societat que a l'última part del S. XIX estava directament implicada en aquest procés expansiu i que, alhora, va veure accentuar les diferències socials entre una gran massa de treballadors i una classe burgesa en constant afirmació.

Aquest procés d'industrialització endega tota una dinàmica social de constants canvis en funció d'un creixement econòmic gens planificat que provocà a casa nostra una manca total de serveis, d'equipaments públics, etc., que encara ara patim. Malgrat tot, paral·lelament Sant Martí de Provençals s'anava omplint d'associacions de tot tipus, on s'hi arrebegaven un gran nombre de treballadors, veritable reflex social de l'anomenat «Obrador de Barcelona».

La industrialització al segle XIX

El Segle XIX constitueix per a Sant Martí el període de més esplendor pel que es refereix al camp econòmic. Un seguit de condicions de les que, més endavant, n'esbrinarem les fonamentals conduïren el municipi a convertir-se en la primera població industrial d'Espanya.

Com ja hem vist, al llarg del segle XVIII assistim a un procés de transformació de l'agricultura que passa de l'estat de subsistència a una agricultura totalment integrada en els circuits comercials de l'època. Aquesta transformació s'expressa en un canvi profund en la tècnica del conreu, les eines utilitzades, els rendiments... Tot això comportà una major productivitat de les terres en conreu i produí un important excedent que quedava en mans dels propietaris de les terres —nobles, comerciants i menestrals barcelonins—. L'existència d'aquests excedents originats per l'agricultura i la major demanda de béns de consum, produïda pel creixement de la població, impulsaren, a les darreries del segle XVIII, que la manufactura tingués una important transformació passant a un nivell més industrial.

El procés descrit representa a grans trets allò que en diem revolució industrial i que a casa nostra té els seus antecedents més immediats en la revolució agrícola del XVIII i en l'impuls de la manufactura. Sant Martí, doncs, com hem dit, fou un dels primeres exponents de l'esmentada revolució industrial a Catalunya. Els motius pels quals podem parlar d'aquest gran salt qualitatiu específicament a Sant Martí de Provençals és el que fa d'aquesta població una de les més importants del segle XIX.

Barcelona s'havia convertit en el gran centre industrial i comercial de Catalunya; la indústria tèxtil catalana, concentrada a la capital i als pobles del Pla, era un pol d'atracció dels emigrants d'arreu del país. Però, evidentment, la ciutat no podia absorbir els efectes de la industrialització en el seu restringit espai emmurallat, iniciant-se un llarg debat que conclourà en la promulgació de la llei d'Eixample

Relació de fàbriques d'estampats i blanqueig que tancaren com a conseqüència de la crisi econòmica del 1883

Relacion

<i>de las fábricas de blanqueo y de estampados que han suspendido los trabajos en 1.º de Octubre de 1883.</i>			<i>de las fábricas de blanqueo y de estampados que continúan trabajando en 1.º de Octubre de 1883.</i>		
José Vila y C ^{ta}	F ^{ca} de estampados	Calle de S. Pedro n.º 17	Nicart y C ^{ta}	F ^{ca} de estampados	Calle de Matas
Ped. Agustí	id.	id. de Matas	Hijos de Genesio Ansuñeta	id.	id. Mercedes n.º 14
Mateu Borda	id.	id. de S. Pedro 17	Eduardo Borrás	id.	id. Clot
José Ferrer Vidal	id.	"Port de las Vacas"	Blanco Pinedo y C ^{ta}	id.	Paseo del campo
Nicolas Salas y herms.	id.	Calle de S. Pedro	Hijos de José Ponsa	id.	Calle Cruz de Valencia
Palou y Buzen	id.	id. Ali. Deig	Pedro Noya y C ^{ta}	F ^{ca} de blanqueo	id. id. n.º 16
Salvador Bonafina	id.	id. Matas	Segismundo Ruchi	id.	id. Vilecas
Lucena y C ^{ta}	id.	id. id.	José y Federico Masca	id.	id. Ali. Deig
Mariano Bara, e hijo	id.	id. id.			
Mateu Rodó y C ^{ta}	id.	Casa de la Campa			
Lorenzo Baltasar y C ^{ta}	id.	Calle de S. Juan n.º 23			
Carri hermanos	F ^{ca} de blanqueo	id. id.			
Vida de J ^{no} Vila	id.	id. Peruseda			
Miguel Cambis	id.	id. S. Martín			
Vida de José Sala	id.	Paseo Union			
Juan Achon	id.	"Port de las Vacas"			
Herms. de Juan Ferrer	F ^{ca} de blanqueo y de estampados	Calle de Matas			

San Martín de Provençals 1.º Octubre de 1883.
El Alcalde Com. P.^{to}
= Salvador Baxo =

de Barcelona i la posterior annexió dels pobles del Pla. Tant qüestions defensives, degudes a la Guerra dels Carlins, com l'interès per part de l'aristocràcia de mantenir l'espai urbà en el recinte emmurallat, havien provocat durant aquest temps que els intents d'enderrocament de la muralla fracassessin. Mentre, però, els esmentats pobles gaudien de les condicions ideals per a donar cabuda a una massa de població industrial i a una indústria desitjosa d'espais lliures. Malgrat tot no era la qüestió d'espai físic l'única causa que intervingué en l'emplaçament de la indústria als pobles de les rodalies de Barcelona i, concretament, a Sant Martí de Provençals.

Pel que fa a Sant Martí ja hem vist com tota la franja litoral des del riu Besòs, fins la ciutat —La Granota i El Joncar— fou ocupada al llarg del XVIII per les indústries del blanqueig de cotó anomenades prats d'indianes. L'existència d'aquesta infraestructura preindustrial possibilita que els industrials, tendint a la concentració, instal·lessin les seves fàbriques de teixits bàsicament agrupades al barri del Taulat i del Clot. Finalment trobem un seguit d'elements fonamentals per a entendre el procés d'industrialització a Sant Martí. En primer lloc, l'abundància d'aigua que, com hem indicat, constituïa un element essencial per a la indústria del cotó; cal remarcar en aquest sentit la força motriu que podia oferir el Rec Comtal; en segon lloc, els preus del sòl que, malgrat estigués ja endegat el procés especulatiu, encara tenien una

cotització molt més baixa que la de Barcelona, i per últim l'absència d'un impost per a la instal·lació d'indústries constituï un incentiu considerable. Per a tenir una idea de la implantació fabril a Sant Martí ens trobem, en el fons de l'Arxiu Municipal, 97 permisos per a instal·lar o legalitzar màquines de vapor (calderes, turbines, etc.) entre 1885 i 1891. Moltes d'aquestes instàncies ens assenyalen un important nivell tecnològic, comparable a la resta de l'Europa industrial, com ho demostra el disseny i la potència energètica de turbines i calderes capaç de generar una energia de més de 50 cavalls.

La implantació de la indústria comporta el creixement demogràfic i la construcció de nous habitatges per als obrers prop de les fàbriques. Així fou com la població de Sant Martí feu un salt considerable pel que respecta al nombre i a la condició social de la seva població. Sant Martí de Provençals, anomenat també «Obrador de Barcelona», serà doncs el destí de nombroses famílies vingudes d'arreu de l'Estat en busca d'un lloc de treball a la indústria, provocant la concentració d'una població obrera considerable que donarà un nou caire a la ciutat.

Aquest salt del que ara parlàvem queda reflectit, si ens aturem a donar un cop d'ull, a la taula que adjuntem. A partir de 1846 l'índex de creixement anyal passa de 12 a 492 habitants, evidentment es tracta de l'impuls de l'emigració que abandona el camp en èxode vers les zones industrials

iniciant-se així el retrocés del món rural front el món urbà. Aquestes capes d'emigrants eren vinguts, en una primera etapa, vers 1846, bàsicament de les comarques de Catalunya, i a partir de 1888, en motiu de la primera Exposició Universal celebrada a Barcelona, acudiren a la població masses d'emigrants d'arreu de l'Estat —València, Andalusia...—. En pocs anys la fesomia de Sant Martí de Provençals havia fet un canvi transcendent. Ara els camps de conreu, les barques dels pescadors, el petit nucli de població bàsicament dedicat a les tasques de l'agricultura era substituït per nombroses indústries i cases de pisos per a treballadors, en la seva majoria emigrants i que patien les conseqüències d'una manca total de planificació pel que fa als serveis necessaris en tota població que protagonitza un canvi d'aquesta magnitud.

**LA POBLACIÓ DE SANT MARTÍ.
LES ETAPES DE CREIXEMENT**

1717	177	-	-
1787	1.715	1717-1787	22
1846	2.444	1787-1846	12
1860	9.333	1846-1877	492
1877	23.982	1860-1877	861
1887	32.695	1877-1887	871
1910	67.677	1887-1910	1.520

Per tal d'il·lustrar el que hem dit fins ara ens bastaria fer un estudi comparatiu d'unes dades tretes del «Martinsen-se», l'11 de novembre de 1878, referides a la situació de Sant Martí en 1855, i unes altres tretes de la «*Guia de Sant Martí de Provençals*» editada l'any 1888. Segons les esmentades fonts: en 1855 Sant Martí comptava amb 7.096 habitants repartits en 787 cases, i un total de 57 fàbriques entre les que destacaven les d'estampats, blanqueig i filats de cotó. En 1888 la situació havia canviat de forma considerable. El cens de la població dona un total de 33.000 habitants dels quals tres quartes parts eren emigrants, el nombre d'edificacions era de 2.463 i la població ja comptava amb 243 fàbriques en la seva majoria del tèxtil.

Si ens aturem a estudiar les persones que protagonitzaren tot aquest procés descrit trobem que, per una banda, la majoria d'indústries, sobretot les més grans, pertanyen a industrials barcelonins que s'havien enriquit amb el comerç i amb les manufactures i que ara es llençaven a l'aventura industrial i que, pels motius ja exposats, escollien Sant Martí per a ubicar-hi les seves fàbriques. Aquests industrials, però, no foren els que donaren un nou caire a la població. Tal com hem vist Sant Martí veié arribar en pocs anys milers de treballadors foranis a la recerca de treball, els quals s'anaven

instal·lant als nuclis urbans més consolidats del Clot i el Poble Nou en cases que no sempre gaudien de les condicions necessàries. Aquestes forces en acció junt als comerciants i petits industrials locals configuren la xarxa social a Sant Martí de Provençals.

En aquest marc social cal analitzar 'les repercussions a Sant Martí d'un fet econòmic com es la crisi industrial del 1864. Els efectes de la crisi industrial del 1864 es deixen sentir a Sant Martí d'una manera dramàtica pels treballadors com donen testimoni les dades estadístiques del moment. A principis del 1864 tenim les 17 fàbriques més importants de tints, teixits, filats i estampats que ocupaven a 1.461 operaris. El 25 de juny de 1864, moment àlgid de la crisi, són acomiadats 532 d'aquests operaris, treballant només 929. Paral·lelament, també es redueixen els dies de treball per setmana —de 3 a 4 dies—, ademés de la paralització total de quatre d'aquestes fàbriques.

Tenim idea d'una gran conflictivitat social a partir de les nombroses vagues que motiven unes mesures repressives molt radicals per part del capità general, com demostra un dels nombrosos bans que es publicaren, especialment el publicat el 30 de març de 1854. En general hem de parlar d'un important grau de conflictivitat laboral durant la dècada dels vuitanta a Sant Martí de Provençals. En concret, durant el trienni 1881-1883, disposem d'un seguit de comunicats diaris de vagues de les fàbriques de blanqueig i d'estampats presentats al Governador Civil, la qual cosa ens dona idea de la seva importància. Els exemples són molt il·lustratius quan ens trobem amb una vaga que comença el 28 de març i encara segueix el 8 d'abril, o, quan les dones treballadores d'una fàbrica de la Sagrera comencen una vaga el 19 de maig de 1883 i, aquesta segueix dos dies després.

El moment àlgid d'aquesta agitació obrera fou, probablement el primer de Maig de 1890 que es preparà intensament i, que culminà en una vaga en defensa de les vuit hores, que es perllongà fins el dia 12.

L'aspecte més important, però, el constitueix l'associacionisme obrer i les diferents formes d'organització que prengué la classe obrera per tal de defensar els seus drets com a treballadors —condicions de treball, jornada laboral...—i unes millors condicions de vida a la població. Ja al 1857 un pamflet signat pels «Amigos invariables de la classe obrera» —recollit del carrer per un sereno i entregat a l'alcalde— es dirigeix als obrers catalans per a fomentar l'associacionisme com a mitjà de defensa dels seus interessos.

Entre 1881 i 1882 tenim una relació d'associacions obreres a Sant Martí de Provençals, a partir de la correspondència municipal, i que, si no figuren totes les que existien, si proporcionen una idea de la varietat i quantitat d'associacions del moment, així doncs tenim: «Instrucción laica de el obrero

Vivendes obreres del carrer de Mataplana al Clot

universal», «Sección Manufacturera del Jornal»; «Sociedad de las tres secciones del vapor»; «Sociedad de Albañiles Martinenses»; «Comité de los demócratas federales»; «Instrucción y recreo de la clase obrera»... Junt amb tot això a la població s'hi anaren organitzant entitats culturals i recreatives que aplegaven una part important del moviment ciutadà, tals com l'Ateneu Obrer del Clot, l'Aliança del Poble Nou, el Foment Martinenc, l'Ateneu de la Classe Obrera del Poble Nou...

Sant Martí de Provençals havia pres consciència de ciutat industrial, els nuclis de republicans i anarcosindicalistes, d'associacions i entitats culturals, de diaris i publicacions s'hi anaven multiplicant. Hi havia, però, una preocupació generalitzada: el creixement de la població no havia estat acompanyat de la infraestructura urbana necessària, la xarxa viària era precària, les condicions d'higiene dolentes, els recursos econòmics de l'Ajuntament molt minsos i ademés el fantasma de l'annexió feia anys que estava debatent-se. Els intents de racionalització del creixement urbà que hi van haver, toparen amb la manca de recursos destinats a tal objectiu, amb els interessos dels industrials i l'existència de petits nuclis urbans inconnexes. Malgrat tot la construcció del tramvia que unia la població amb Barcelona i la urbanització de la zona que lligava el Clot amb El Poble Nou i la zona del Camp de l'Arpa li donaren a Sant Martí un caire homogeneïtzat. Finalment en 1892, la llei d'Eixample promulgada per a Barcelona, contemplava que totes les poblacions del Pla havien de planificar el seu creixement segons el projecte d'Eixample de la ciutat elaborat per l'arquitecte Ildefons Cerdà, el qual preveia una ciutat d'espais oberts unint totes les poblacions de les rodalies de Barcelona. A partir del 1897 Sant Martí serà annexionat definitivament a Barcelona. Malgrat la disconformitat dels seus habitants, Sant Martí de Provençals passarà a ser un barri més de la ciutat de Barcelona.

[ANTONI NICOLAU I MARTÍ]
[LINA UBERO I BADIA]

L'AGREGACIÓ

En el 1876 els pobles dels volts de Barcelona, bé o malament, en alguns llocs semblaven ajuntats per carrers i edificacions amb la Ciutat.

El Governador va demanar als pobles situats a sis quilòmetres de la Ciutat que informessin sobre la conveniència d'agregar-se.

Van haver-hi, però, unes contestacions molt vagues i més aviat en contra i va deixar-se córrer.

En el mes de Maig del 1882, davant els forts augments del Govern a les quotes tributàries de consums i a la contribució industrial, sal i cèdules, van reunir-se els alcaldes i regidors i presentaren la dimissió en so de protesta, però el Governador emparat en la R.O. del 27 de Febrer del 1874 no acceptà les dimissions.

Sant Martí va tenir conflictes jurisdiccionals i econòmics. Primerament amb el Cementiri General de Barce-

Sant Martí de Provençals havia pres consciència de ciutat industrial, els nuclis de republicans i anarcosindicalistes, d'associacions i entitats culturals, de diaris i publicacions s'hi anaven multiplicant

lona enclavat en aquest poble i va portar les primeres reclamacions en no voler la Ciutat que s'hi construïssin cases massa prop. També a l'Abril del 1874 amb la construcció de l'Excorxador de Barcelona dintre Sant Martí, que va portar l'agregació de la superfície que ocupava el 8 de Juny del 1875. I amb l'empresa «Gas Lebón» els gasòmetres de la qual estan dintre el nostre terme i per tant volíem cobrar l'impost del carbó que també cobrava Barcelona.

Tots els pobles urbans van ésser bastant curosos a mantenir la vigència del projecte Cerdà, però Sant Martí va ésser la nota discordant: principalment al Clot i al Camp de l'Arpa va permetre l'obertura de carrers i la construcció d'edificis que interrompien les vies del Pla Cerdà a tort i a través.

En el 1881 Barcelona torna a gestionar les agregacions a les quals els pobles s'hi van oposar i, és més, van obtenir del Govern de Madrid, després de fortes i laborioses gestions, que no es decretaria cap agregació per sorpresa, o sia per R.O. no per llei discutida i aprovada per les Corts.

El tràfec de l'Exposició Universal de 1888 va fer que quedés la qüestió en suspens fins que el Novembre del 1891 Barcelona torna a posar-la de relleu i el 7 de Desembre els

Dibuix satíric sobre la tan poc desitjada annexió dels pobles del pla a Barcelona

LA PRIMERA VISITA DEL METJE

pobles, en una assemblea acorden fer-hi una forta oposició tots a la vegada.

Al començament de l'any 1897 va posar-se a primer pla de la política municipal el projecte d'agregació.

Cal remarcar que ja en el juliol del 1833 s'havia agregat Sants a Barcelona, però va durar solament un any perquè no hi va haver manera de fer les coses a gust del poble i de la Ciutat i va donar peu, aquesta poc afortunada experiència, a que quan va tornar-se a parlar d'agregació s'aixequés un gran crit de protesta.

El Dictamen formulat per Comissió de Governació de l'Ajuntament de Barcelona i presentat a la sessió del 10 de Desembre del 1885 diu, entre altres coses: «Que és indubtable que el pensament generador del Projecte d'Ensanxe d'aquesta Ciutat, formulat pel distingit enginyer Don Ildefons Cerdà, fou el convertir en una sola entitat jurídica les diferents municipalitats que voltien Barcelona».

El pla aprovat per R.O. del 7 de Juny del 1859 així ho demostra, essent una bogeria suposar que deuriem seguir amb sa actual autonomia les poblacions que passaran a formar un sol municipi.

A pesar d'aquesta lògica raó, el fet és, que continuen independents els pobles que fa vint-i-sis anys deuriem formar part de Ciutat matriu... Dilatar l'agregació d'aquests pobles a la capital seria assentir que continués la confusió que avui regna i autoritzar el desordre que existeix en diferents rams de l'administració i, sobretot, en el fisc que és completament anàrquic.

Li demana s'instrueixi l'expedient: en justificació de les condicions prescrites en l'article 10 de la Llei Municipal, per l'agregació dels dits pobles a la Capital.

Aquesta Comissió de Governació acompanya el Dictamen esmentat amb una comunicació en la qual diu: «Exm. Sr. En virtut de la proposició presentada a V.E. el 28 de Juliol últim s'ha suscitat novament la qüestió de l'agregació dels pobles del Pla de la Ciutat amb arreglo al projecte d'ensanxe y reforma de Don I. Cerdà aprovat...».

La citada R.O. aprova «el plano d'ensanxe comprenent des d'els confins extrems del terme municipal de Sans, als de Sant Andreu de Palomar, seguint com a límit N. la ratlla de muntanyes que tanquen el seu horisó y que enllasan els extrems divisoris indicats, de manera que amb l'epígrafe que's dona a l'expressat plano d'ensanxe y reforma de Barcelona comprenia dintre el terme jurisdiccional d'aquesta Ciutat els pobles de Sans, Sarrià, Sant Gervasi, Las Corts, Gracia, Horta, Sant Martí de Provençals y Sant Andreu de Palomar... Que el talent de Cerdà no se li amagà la pròxima realització que devia tenir son traçat, ho prova el número d'edificacions que s'han alçat p'els voltans de la Ciutat antiga que l'han unit a les poblacions esmentades... En aquella fetxa era la ocasió

verdadera y racional de realisar el projecte, però no's feu y s'han deixat transcorrer anys augmentant-se cada vegada més les dificultats...».

Continua volent demostrar, com ho fa en alguns llocs, pocs, que existien, de com estan units aquests pobles a la Ciutat i com, units els uns als altres en formaven pràcticament un de sol.

De tot el que exposen en aquest aspecte hi ha molt poca cosa de veritat, cal solament que donem una mirada en el Pla de Sant Martí, fet el 1888, veurem que la realitat és tota una altra.

Per aquest costat de raó en tenien molt poca.

El Dictamen segueix dient: «...Creiem convenient posar en evidència els obstacles que s'oposen a l'agregació... S'ha dit que no procedeix la desaparició com entitats autònomes dels vells pobles perquè cada un té amb excés los elements que li donen vida propia... equivocació en la ha incorregut tots, portats per un esperit de defensa olvidant que no's tracta de la seva supressió sinó per falta de territori a la població que devia assimilarsels... y per poder ser agregades a les poblacions majors de 100.000 habitants las que's trobin a una distancia de sis kilometres... Pretendre que l'ensanxe que ha tingut la Ciutat es compatible amb les poblacions velines... no es argument es argucia».

Els arbitris sobre consums van ésser un dels casos que més van interessar a la Ciutat i els qui defensaven a peu i a cavall els pobles.

El Dictamen en aquest aspecte diu: «...feta l'agregació, ningú dubta de que se simplifica d'un modo extraordinari

el servei de resguart, se dificulta, sino s'impossibilita el frau y el contrabando... Conseguit això, dit esta que ademés d'establir la moralitat en aquest ram...».

Diu, també, que entre les raons que es donen per no voler l'agregació hi ha el que seran menys atesos per la distància amb el centre i que la vida de la classe proletària, amb subsistència dels actuals municipis és més econòmica i que les indústries dels pobles tindran pèrdues per causa dels majors impostos i l'augment de preu de les matèries primes, i en això diu: «...no estan en lo cert los que tals rahons aleguen. Los pobles lluny de perjudicarlos han de sortir favoreguts amb l'agregació perquè sense anim d'ofendre a las administració de les poblacions... considera la Comissió que soscriu... que pot fer-ho millor que la dels municipis vehins».

Segueix dient que els rams de Policia, Higiene, Instrucció, etc., tothom sap que estan millor atesos a la capital que als pobles i que si es mira desapassionadament s'ha de convenir que no és sostenible la desunió del que, en el terreny pràctic, és un conjunt. Que Barcelona és la mare d'aquests pobles i que d'ella viuen i estén la seva vida fins a les muntanyes i els rius i que per tot el que s'ha exposat ja no caben més dilacions, ja que l'apartat 10 de la Llei del 2 d'Octubre ho permet.

Ara apart del que diu aquest Dictamen, que no va pas fer-se com desitjava la Comissió, cal dir que va començar més seriosament l'expedient de l'agregació que va ésser, com hem dit, després de l'Exposició de 1888 que l'Ajuntament volia que la Ciutat fes gala d'important, i pel que dona l'últim cens no arribava a 300.000 hab. i calia, doncs, unir-hi els municipis veïns i va començar la resistència a l'absorció. Per cert que la que va fer una oposició més forta va ésser Gràcia que, per cert, encara no comptava mig segle d'existència com a poble, però tenia 45.000 hab. i superava a Sant Martí en 12.000 i a Sant Andreu en 30.000 i aquests eren multiseulars.

Gràcia, com he dit, malgrat ser la més unida a Barcelona, va ésser el líder de la resistència.

És probable que si en lloc d'una integració s'hagués tractat de mancomunar-se, l'oposició popular no hauria estat tan aferrissada atès l'ambient federalista de l'època, bastant generalitzat en aquells veïnatges.

Tinguem present que un dels factors que va anar retardant l'agregació va ésser el fet que a Madrid s'hi oposaven per tal que Barcelona no presentés major nombre d'habitants que la capital; i quan va accedir-se a l'agregació va dictar-se un ordre semblant per Madrid i pels pobles dels volts que estaven molt més separats de la capital que els de Barcelona

Els que indirectament, i no donant mai la cara, van oposar-se més a l'agregació eren els propietaris de grans extensions de terreny i amb cases, podem dir-ne, senyoriais que eren els que manifestaven, per les seves conveniències,

els municipis. També els petits industrials, petits comerciants i bona part de la menestralia i la quasi totalitat de l'element obrer ja que tots preveien: l'augment de contribucions i tot el del fisc i, per tant, l'augment de les subsistències i lloguers.

Hi havia un sector de grans comerciants i menestrals i aquells que sempre havien aspirat a càrrecs, sens poder arribar-hi mai, i que creien que l'agregació fóra molt millor per a ells.

Aquest ambient va durar anys i van quedar marcats els pros i els contres donant lloc a incidents, algunes vegades de paraula i altres d'obra, encara que de poca consideració.

Va crear-se un ambient d'hostilitat a la Ciutat que va tenir algunes conseqüències serioses especialment en els llocs de pagament de consums.

A mesura que anava passant, el temps omplia d'esperança els uns i els altres ja que semblava que havia quedat

Tinguem present que un dels factors que va anar retardant l'agregació va ésser el fet que a Madrid s'hi oposaven per tal que Barcelona no presentés major nombre d'habitants que la capital

en un punt mort pels no agregacionistes i els favorables creien que era que el pa s'estava coent i que un cop cuit sortiria de cop.

Però quan va arribar el General del 1897, l'Ajuntament de Barcelona va remoure amb tota l'energia l'assumpte i tothom va tornar a posar-se en actitud de lluita.

Avançava l'any i cada dia era més violenta la lluita i a l'onze d'Abril del 1897 el «Diario de Barcelona» diu: «El Ayuntamiento de San Martín de Provençals ha tomado los siguientes acuerdos con carácter ejecutivo:

- 1.º- Por unanimidad se acordó oponerse enérgicamente a la agregación de este pueblo a la vecina capital que viene gestionando la Comisión del Municipio de Barcelona.
- 2.º- Expedir un telegrama al diputado a Cortes por el distrito de las Afueras comunicándole el anterior acuerdo y rogándole lo ponga en conocimiento del Exmo. Sr. Ministro de la Gobernación.
- 3.º- Invitar a todos los elementos y fuerzas vivas de la población a una reunión extraordinaria mañana lunes a las diez de la mañana, al objeto de recabar su cooperación para oponerse al proyecto de agregación referido.
- 4.º- Nombrar una Comisión del seno de dicho municipio para que sin pérdida de tiempo empiece a practicar los trabajos

que crea convenientes para el feliz éxito de la oposición al proyecto de agregación repetida, facultándole ampliamente para ello. Para dicha Comisión han sido designados los Sres. Burrull, Buxó y Moliné».

Com pot veure's la cosa ja cremava i en aquells dies la premsa de Barcelona i les locals anaven plenes de notes de reunions, nomenaments de comissions, anades a Madrid tant per l'Ajuntament de Barcelona com dels pobles.

Pel 15 d'Abril d'aquell any l'Alcalde accidental de Barcelona Sr. La Llave parlà per telèfon amb l'Alcalde Sr. Nadal

L'Ajuntament de Barcelona va quedar format per 35 Regidors per Barcelona i 15 pels pobles agregats que van sortir del sorteig que va fer-se entre els que componien els Ajuntaments respectius

que era a Madrid, i pel que li ha dit convoca una reunió que presideix el Senador Sr. J. M. Paz i el Diputat Maluquer. Van assistir-hi representants dels: Srs. Rectors, Corporacions, Societats, Juntes de Propietaris, d'Industrials, de Veïns, Gremis, Comitès Polítics i molts particulars de Barcelona i dels pobles del Pla.

I va exposar el Sr. Paz que l'objecte era constituir-se en Comissió permanent per a treballar de ferm fins aconseguir que el Govern decreti l'agregació a Barcelona dels pobles dels voltants, que de fet ja estan confosos amb la Ciutat i posi fi a la immoralitat administrativa d'aquests pobles. Tothom va estar-hi d'acord i van enviar-se telegrams a Madrid, al President del Consell de Ministres, al Ministre de la Governació i a l'Alcalde de Barcelona.

I aquest mateix dia el Ministre d'Hisenda enviava un telegrama al President de la Diputació fent-li un elogi de l'agregació.

Els pobles, especialment Sants i Gràcia, tenien nuclis molt importants de població a favor de l'agregació i, especialment Sants, tenia la «Junta de Defensa de Sants» i entitats importants que hi eren favorables.

Veiem què deia «La Publicidad» del 7 d'Abril del 1897:

«En la vecina población de Sans, reunidos sus gremios y mayores contribuyentes, acordaron que si la agregación a Barcelona resulta un hecho se celebrarán grandes Fiestas por verse libres del imperioso caciquismo que reina en esta población. Bandas de música recorrerán la población...

Por la noche gran castillo de fuegos artificiales...

Lucidos bailes en un gran entoldado donde quedarán invitadas solamente las poblaciones vecinas que por desgracia hayan sido castigadas por el bochornoso caciquismo, a las cuales oportunamente se les invitará».

I en el mateix diari del dia 9 del mateix mes:

«Esta mañana han visitado al Alcalde accidental Sr. La Llave varias Comisiones de los pueblos de las afueras de Barcelona pidiéndole que ceda las 40.000 banderas que se construyeron para las fiestas del Centenario de Colón, con objeto de engalanar las calles de los pueblos que entran en la agregación, el día que se publique el Decreto concediéndolo».

Per altra part els dies 10 i 11 del mateix mes el «Diario de Barcelona» publica unes notes dient que els Ajuntaments de Gràcia i Sant Martí feliciten els delegats a Madrid que: «estan treballant amb satisfacció i de les gestions fetes i les que vénen fent totes encaminades a contrarestar els treballs que vénen fent les Comissions de Barcelona en pro de l'agregació.

A Gràcia i Sants, també aquells dies, hi ha reunions de gremis, corporacions i d'altres pobles afectats en les quals es tracta d'oposar-se enèrgicament i per mitjans legals, a l'agregació pels perjudicis que ocasionaria tant per l'absorció de funcions, com per ésser un atemptat a l'Autonomia municipal.

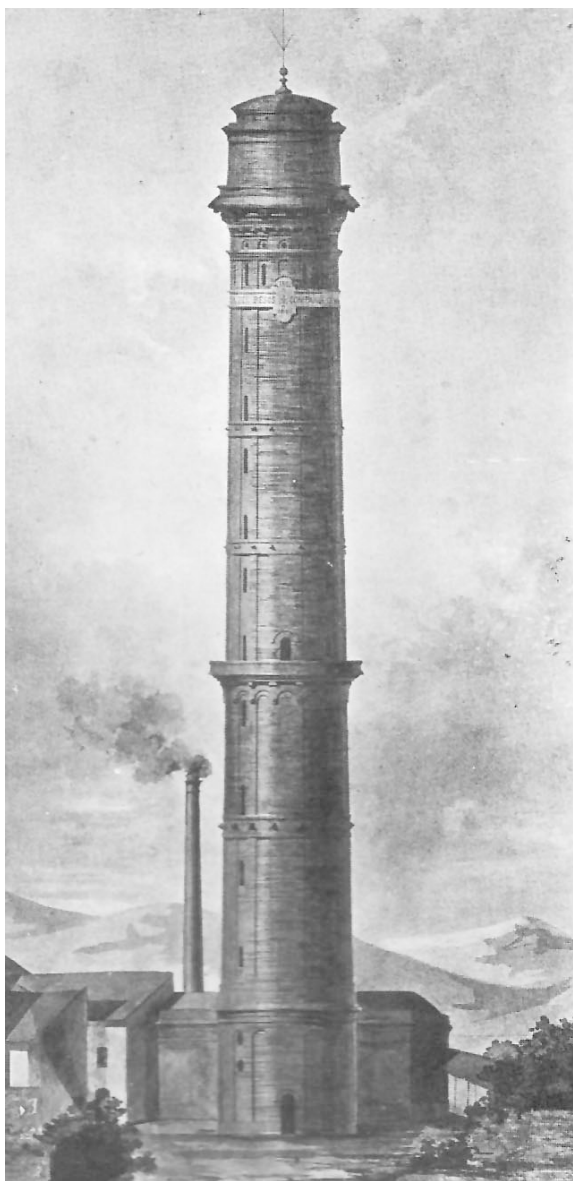
A mesura que transcorrien els dies hi havia sectors que començaven a desinflar-se. El dia 9 van presentar-se al despatx de l'Alcalde accidental Sr. La Llave representants dels Gremis de Sant Martí, Sant Gervasi i Sants, declarant-se conformes amb l'agregació i aquest mateix dia hi ha una reunió a l'Alcaldia de Sant Martí de delegats de pobles, i prèviament s'havien reunit els alcaldes, declarant-se antiagregacionistes, menys el Delegat de Sants que va dir que quedava a l'expectativa sense posar-se a favor ni en contra.

En aquestes dates, però, era ja un fet l'agregació. Veiem que diu el «Diario de Barcelona del dia 20 d'Abril del 1897:

«(Madrid). Las diferentes Comisiones de los pueblos del llano de Barcelona que han venido a la Corte por trabajar contra la agregación de los dichos pueblos a la Capital de Cataluña, han logrado únicamente convencerse de la inutilidad de sus esfuerzos para oponerse a ella y ahora encaminan sus gestiones para recabar en beneficio de las localidades que representan las mayores ventajas posibles...

El Marqués de Valdillo ha manifestado a la Comisión la imposibilidad de volver sobre el expediente decretado en sentido favorable a la agregación después de haber emitido dictamen sobre este sentido el Consejo de Estado».

Dibuix de la Torre de les Aigües situada a la dreta del Besòs

Com pot veure's no hi havia res a fer. La qüestió quedava, doncs, liquidada ja que el dia 20 l'Alcalde accidental diu a l'Ajuntament que s'ha rebut un telegrama de Madrid dient que el Consell de Ministres, en principi, havia aprovat l'agregació.

Malgrat que, com ja hem dit en gestionar Barcelona l'agregació dels pobles del pla, el Govern de Madrid va dir que no es donaria cap agregació per R.O., el President del Consell Sr. Cánovas del Castillo, en el 23 d'Abril del 1897 surt amb la R.O. de l'agregació que la Reina Regent va firmar el dia 21 quedant-ne fora Horta i Sarrià.

No cal pas que diguem la indignació de la majoria dels habitants dels pobles i la satisfacció de l'Ajuntament de Barcelona.

Tots els diaris van dedicar grans espais a comentar

l'acord del Govern i la gran manifestació que va tenir lloc el dia 23 en arribar la Comissió de Madrid presidida per l'Alcalde que des de l'estació de França va anar cap a l'Ajuntament precedida de municipals a cavalls i una banda de música, essent victorejats pel nombros públic que omplia els carrers. A la nit diverses bandes de música van donar concerts a molts llocs de la Ciutat.

Per tant, vàrem deixar d'existir com a poble i solament quedava poder aminorar en tot el possible l'augment del fisc i les seves conseqüències, tot i que el Decret d'agregació deia, entre altres coses que: Durant 10 anys els municipis agregats seguiran pagant les altres contribucions o impostos d'acord amb les disposicions que en l'actualitat són aplicables i que en els 10 anys següents s'augmentaria la tributació per dècimes parts fins a unificar-la en relació a la població total.

L'Ajuntament de Barcelona, llavors, va quedar format per 35 Regidors per Barcelona i 15 pels pobles agregats que van sortir del sorteig que va fer-se entre els que componien els Ajuntaments respectius.

Van quedar per Sant Martí els Srs. Codina, Vilaró, Arpi i Serrat i prenent la paraula el Sr. Vilaró va oferir-se incondicionalment a l'Alcalde afegint que ell havia estat contrari a l'agregació però com que avui ja era un fet històric, estaria sempre procurant pel bé dels pobles agregats.

El Sr. Roca i Roca va publicar un article extens a la premsa de Barcelona fent una breu història dels pobles agregats i les seves característiques així com el nombre d'habitants.

«...en sus terrenos bajos y abundantes en aguas subterráneas han encontrado inmejorables condiciones para el ejercicio de la industria... Y San Martín es hoy el primer centro manufacturero de la Península...».

I del nostre cens deia: 1860 = 9.333 h.; 1887 = 23.982; 1877 = 32.695 h. ...«pero en un censo de verdad daría de fijo una cifra superior, excediendo quizás de los 50.000 h.».

El dia 25 de Maig la Direcció General de Correus i Telègrafs va enviar un telegrama al Sr. Administrador de Correus de Barcelona dient-li que d'aquesta data endavant el franqueig de la correspondència entre els pobles i la Ciutat serà la tarifa de l'interior, o sigui 10 cts.

Els pobles agregats iniciaren tot seguit campanyes per a separar-se'n.

Sant Andreu va fer la memorable instància al Govern de Madrid el 30 de Juny del 1898 subscripta per 13.000 veïns majors de vint anys dels 17.000 que composava el seu terme aquella data. En copiem alguns apartats:

«...si teníamos veinte concejales ahora sólo tenemos tres que ni siquiera viven al pueblo y no nos conocen ni nos atienden... los servicios municipales se despachaban el pue-

blo mismo y ahora el centro de estos servicios está en la casa municipal de Barcelona a más de seis kilómetros de distancia de San Andrés... tenemos la enorme desventaja de no tener representación municipal y de haber cambiado un gobierno sencillo y paternal por un Gobierno compuesto de empleados o sea un Gobierno burocrático...».

De moment, en el 1899 va semblar que Barcelona escoltava aquestes queixes dels suburbis, com sembla en el Dictamen de la Comissió Municipal de Governació, proposant nomenar Juntas de Districte formades per veïns i dos regidors i presidits pel Tinent Alcalde.

Les seves atribucions eren solament sol·licitar millores urbanes i representar el Municipi en els actes de la localitat

on no hi anés l'Ajuntament. Això no es va prendre en consideració i va anar a morir a la paperera, ja que es ben sabut que l'agregació dels pobles va decretar-se sense haver estudiat els problemes que l'integraven, resolent solament la tributació.

Des del moment que va venir la R.O. ja va resultar inútil tot el que semblés tornar un xic enrere. No va haver-hi res a fer i així hem anat seguint fins arribar a que, poc a poc, amb les noves construccions i l'obertura de vies importants com la Gran Via, la Meridiana i altres ens hem anat integrant a la Ciutat. I ara ja hi estem fortament lligats i en formen una part primordial.

[JOSEP FREIXA I GIRALT]

BIBLIOGRAFIA GENERAL

(Aconsellable per tal d'ampliar els temes apuntats en aquest resum d'història de Sant Martí de Provençals).

D'AMAT I CORTADA, Rafael, baró de Maldà: *Annex al Calaix de Sastre* (es tracta del manuscrit n.º 402 de la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona).

DE BOFARULL y SANS, Francisco: *Orígenes del pueblo de San Martín de Provensals*, Barcelona, «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras», Tomo V(1889), pp. 201-253.

CARRERAS CANDI, Francesc: *La ciutat de Barcelona* (es tracta del volum 5 de la *Geografia General de Catalunya*), Barcelona, s.d.

DURAN I SANPERE, Agustí: *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973 (interessen especialment les pàgines 677-681 del volum I i les pp. 288-309 del volum II).

FERRER, Joaquim: *El primer «1.ª de Maig» a Catalunya*, Barcelona, Nova Terra, 1972.

El llibre de comptes del mestre de cases Gaspar CODINA es troba a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Fons Gremial, volum 37-42.

IZARD, Miguel: *El segle XIX. Burguesos i proletaris*, Barcelona, Dopesa 2, 1978.

LÓPEZ, Marina i GRAU, Ramon: "Vells suburbis fora ciutat. Sant Martí, un Manchester local", *Serra d'Or*, Octubre de 1973, pp. 19-25.

ROVIRA COSTA, Joaquim: *Resum històric de la Verneda de Besòs*, Conferència, St. Adrià de Besòs, 1951.

SUÑOL y GROS, José: *Guía de San Martín de Provensals*, Barcelona, 1888.

VICENS VIVES, Jaume, i LLORENS Montserrat: *Industrials i polítics (Segle XIX)*, Barcelona, Ed. Teide, 1958.

VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, volum III, Barcelona, Edicions 62, 1966.

YOUNG, Arthur: *Viatge a Catalunya (1787)*, pròleg i traducció de R. Boixareu, Barcelona, Edicions Ariel, 1970.

DE ZAMORA, Francisco: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de R. Boixareu, Barcelona, Curial, 1973. ❖❖❖

AVANÇ sumari número 05

❖
*Notes per a la història
de Sant Martí de
Provençals (inèdit,
Joan Morera i Soler)*

❖
*La necròpolis dels horts
de Can Cadena*

❖
*El paper de l'Església
catòlica durant la
transició democràtica
a La Verneda de
Sant Martí*

❖
*El barri de La Pau
(Montse Oliva)*

❖
*Història de la Gran via
de les Corts Catalanes
(David Marín)*

❖
*La nova estació
ferroviària intermodal
de La Sagrera*

❖
*Els instituts
d'ensenyament
secundari a La Verneda
de Sant Martí*

❖
*El primer document
que parla del territori
de Provençals (1989)*

EDITA

SOCIETAT D'ESTVDIS DE
LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
(SELAV)

WEB

altzadiako.wordpress.com

CORREU ELECTRÒNIC

lavernedadesantmartiSE@gmail.com

CONSELL EDITORIAL

José Àngel Borlán
César Aguado
Ester Riera
Roser Borralló
Ramón Vicente
Joan Gispert
Maxi Martos
Josep Manera
Marc Genestar

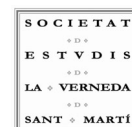
CONTACTE auro invento

auroinvento@hotmail.com

EDICIÓ DIGITAL

**auro invento no s'identifica
necessàriament amb les opinions
expressades en els articles
publicats i respecta la llibertat
d'expressió dels qui els escriuen.**

**La publicació és
totalment gratuïta.**

**Inscrita al Registre d'Associacions
amb el número 5.005**

**Membre de la Coordinadora de
Centres d'Estudis de Parla Catalana**

la vernedada desapareguda

1

RESIDÈNCIA GAUDÍ, MENJADOR, 1973
(ACTUALMENT SALA D'ACTES DEL
CENTRE CÍVIC SANT MARTÍ)

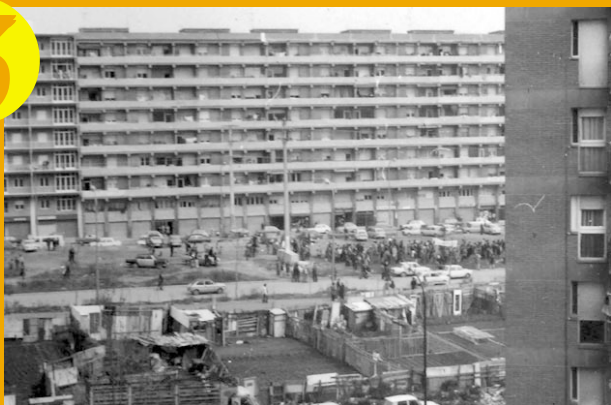
Revista Resumen de la Sección Femenina

2

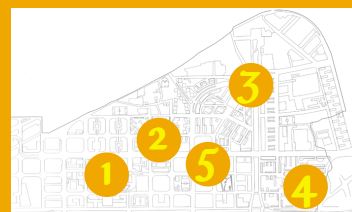

CAMÍ DE LA VERNEDA, 1959
(EN PRIMER TERME, CARRER GUIPÚSCOA)
Brangulí (Arxiu Nacional de Catalunya)

3

HORTS A LA RAMBLA PRIM, 1978
Lluís Moral

5

EDIFICIS BANESTO (CANTÀBRIA/GUIPÚSCOA),
1962 (EN PRIMER TERME "BIDONES BALLESTER")
Xavier Miserachs

4

MASIA CAL BERRO
(CONCILI DE TRENTO/ANDRADE), 1930
Joan Vidal Ventosa

Per publicar fotografies antigues del barri al butlletí auro invento, enviar a:
auroinvento@hotmail.com